

Let's dance...

*Een danseducatieve/therapeutische werkwijze,
gericht op empowerment bij kwetsbare jongeren*

Verslaglegging ontwerp-uitvoering en evaluatiefase van het
Dansproject Stichting Jeugdzorg Sint Jozef & Dansproject Jongerenwerk Impuls

Nanon Janssen, MDMTh | Projectleider Dans-bewegingstherapie

Ina van Keulen, MDMTh | Projectleider Dans-bewegingstherapie

Dr. Tineke Schoot | Programmaleider RAAK Vaktherapie in het jongerenwerk

VOORWOORD

Over de stilte op straat en het lawaai in onszelf. We zoeken in onze leefwereld geluiden en hun betekenis. We bedenken woorden voor wat we horen. We luisteren naar de klanken van onze gevoelens en gedachten (bron: 'Jeugd en Poëzie' infobrochure, webpage).

Boos

Donderende wolken,
hangen boven mijn hoofd.
Bliksem in mijn maag,
regen over mijn gelaat.
Trillende handen,
puur van woede.

Jeroen Ooge, 11 jaar, Asse

Deze tekst van Jeroen is te vinden op internet. De woorden wijzen op verzet, pijn, boosheid, maar ook puurheid en actie. De jongeren die deelgenomen hebben aan het RAAK-project van de projectgroep 'Dans-beweging', hebben hun eigen problemen en zitten vast tussen verwachtingen, omgeving en behoeftes. Of ze zijn door de jaren heen niet toegekomen aan ontwikkeling van zichzelf en lijken die behoeftes nog geen plek te kunnen geven.

Dit project beschrijft de wijze waarop we samen aan de slag gingen binnen dans-bewegingstherapie met een doelgroep, met hun eigen onzekerheden en beperkingen, binnen het jongerenwerk, op zoek naar en met als doel een geschikte werkwijze te ontdekken en beschrijven, maar het meest belangrijke: de ontwikkeling, handhaving, plezierbeleving en autonomie van de jongere! Behalve de uitgebreide beschrijving van het literatuuronderzoek en een inventarisatie per vakgroep, vastgelegd in het eindverslag 'RAAK Vaktherapie in het jongerenwerk – Verslag inventarisatiefase (maart-oktober 2011, Smeijsters)', heeft er door omstandigheden een nog meer specifiek inventariserend onderzoek plaatsgevonden, vóóraf aan het participerend actiegericht onderzoek.

De omstandigheden waren in de startfase van de projectgroep 'Dans-beweging' niet rooskleurig, wel uitdagend! Het ontbreken van een vaktherapeut en het ontbreken van een of meerdere aangesloten jongerenwerkers, en daarmee een directe link naar het jongerenwerk, heeft ons voortraject verlengd. We zijn langer op zoek geweest naar geschikte projectleden, naar de geschikte groep om het onderzoek uit te voeren. Daarnaast hebben we de randvoorwaarden, zoals financiering en faciliteiten, opnieuw moeten vaststellen. Daartegenover staat dat we een breed netwerk hebben aangeboord en onze visie meer vorm kreeg hierdoor, voorgaand aan het actiegericht onderzoek. Mede door de zoektocht, waarin we veel mensen hebben gesproken met diverse en specifieke deskundigheid, konden we een grove werkwijze van de interventie (behandeling) ontwikkelen. Deze fase heeft dus bijgedragen aan de algemene uitgangspunten voor de interventie van het RAAK-project 'Dans-beweging': het maken van een dans-clip!

Dit heeft er vervolgens toe geleid dat, toen we uiteindelijk klaar waren om participerend actiegericht onderzoek uit te gaan voeren:

- De planning en organisatie van de interventie redelijk gestroomlijnd zijn verlopen;
- We binnen twee, los van elkaar staande, plekken en – zeer belangrijk – een 'binnen-' en 'buitengroep' hebben behandeld/onderzocht; duidelijk bereik van de doelgroep behaald is;
- We van drie academische jaren studenten hebben kunnen betrekken binnen de verschillende fasen van het project;
- We alumni van de opleiding Dans-bewegingstherapie binnen het project hebben kunnen laten deelnemen.

De projectgroep 'Dans' bestaat uit X. Boelens, gedragswetenschapper en verbonden aan Stichting Jeugdzorg Sint Jozef (SJSJ); M. Hünen, jongerenwerkster bij het Jongerenwerk Impuls in Kerkrade en vanaf april 2012 bij het project betrokken; N. Janssen en I. van Keulen, projectleiders en beiden als docent verbonden aan Zuyd Hogeschool en als onderzoeker bij KenVak.

Bij zowel SJSJ, als bij Jongerenwerk Impuls, is een dansproject uitgevoerd. Omdat er geen vaktherapeut deel uitmaakte van de projectgroep is, voor de uitvoering van de acties, dans-bewegingstherapeut N. Koeveringe-van Dijken aangetrokken.

Daarnaast zijn studenten Creatieve Therapie (dans-beweging) actief betrokken geweest; L. van Leeuwen en E. Spillemaekers hebben met hun afstudeeronderzoek een bijdrage geleverd aan de inventarisatie. Evenals, in het kader van hun vrije studieruimte, Kristien Maus en Chiara van Sonsbeek. C. Koopmanschap en J. Rost hebben deelgenomen aan de ontwerp-uitvoeringsfase van de dansprojecten; C. Koopmanschap bij SJSJ en J. Rost bij Jongerenwerk Impuls, beiden in het kader van hun afstudeeronderzoek. Door R. Cardinaal, H. D'Hulster, A. Hagedoorn, C. de Monte, S. Pick en S. Seijerlin is een bijdrage geleverd aan de evaluatiefase, in het kader van een training LMA.

Lest best: de jongeren van 'Icarus' en 'Keerpunt' van SJSJ en jongerencentrum 'De Mix' van Impuls, die hebben deelgenomen aan het dansproject.

Bij dezen een welgemeend woord van dank, het was een waardevolle en inspirerende samenwerking, die hopelijk wordt vervolgd.

Maart 2013,

Nanon Janssen & Ina van Keulen

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord

1	Inleiding	5
2	Rationale	7
2.1	Pilot	7
2.2	De doelgroep: kwetsbare jongeren	10
2.3	De rol van dans(educatie) in de <i>empowerment</i> van jongeren	11
2.4	De rol van dans, danseducatie en danstherapie bij kwetsbare jongeren	13
2.5	De specifieke rol van danstherapie bij kwetsbare jongeren	16
3	Onderzoeksmethode	19
3.1	Participerend actiegericht onderzoek	19
3.2	Het evalueren van proces en effect	20
3.3	Concretisering kennisverzameling in ‘Actieonderzoek RAAK – Danstherapeutische interventies’	21
3.3.1	Dataverzameling participierend actiegericht onderzoek	22
3.4	Data-analyse	24
3.5	<i>Trustworthiness</i>	27
3.6	Ethische overwegingen	28
4	Resultaten participierend actiegericht onderzoek	29
4.1	De <i>Community of Practice</i>	29
4.2	De interventie	33
4.3	Dansproject Stichting Jeugdzorg Sint Jozef	34
4.4	Dansproject in jongerencentrum ‘De Mix’ van Jongerenwerk Impuls	37
5	Resultaten van de evaluaties	42
5.1	Procesevaluatie	42
5.2	Effectevaluatie	47
6	Discussie en conclusies	56
6.1	Belangrijkste resultaten uit de proces- en effectevaluatie	56
6.2	Kenmerken van de interventie	58
6.3	Methodologische reflectie	59
6.4	Conclusie naar vraagstelling	60
7	Aanbevelingen	61

Literatuurlijst

Bijlagen

Bijlage I	Interventieformat Stichting Jeugdzorg Sint Joseph
Bijlage II	Interventieformat Jongerenwerk Impuls
Bijlage III	<i>Coding sheet</i> LMA
Bijlage IV	Model voor analyse van danstherapeutisch, methodisch handelen
Bijlage V	Toelichting op LMA
Bijlage VI	Uitleg Utrechtse Coping Lijst (UCL)
Bijlage VII	Uitleg ‘Hoe Ik Denk’-schalen (HID)
Bijlage VIII	Van domeinverkenning naar werkwijze

1 INLEIDING

De projectgroep 'Dans' is één van de vier projectgroepen binnen het RAAK-project, waarin in gezamenlijkheid met een aantal instellingen gezocht wordt naar een preventieve werkwijze. Een werkwijze die erop gericht is te voorkomen dat jongeren met justitie in aanraking komen of, wanneer dit al gebeurt is, te voorkomen dat zij opnieuw met justitie in aanraking komen. Tijdens de startbijeenkomst, met alle betrokken partijen van dit project, is tot enkele gezamenlijke uitgangspunten gekomen. Het project richt zicht op de problemen *van* de jongeren en niet op problemen *met* de jongeren. Daarnaast wil dit project de aandacht verleggen van problemen en stoornissen van de jongeren, naar sterke kanten en goede eigenschappen. De doelgroep van het project was in eerste instantie benoemd als 'risicjongeren', maar is later breder omschrijven als 'kwetsbare jongeren' (in hoofdstuk 2 worden de hier genoemde begrippen en context van de doelgroep en setting toegelicht).

In de eerste fase van het project is vooral gezocht naar een richting, waarbinnen het onderzoek zou kunnen plaatsvinden. Hiervoor was het noodzakelijk het domein van jongerenwerk en vaktherapie, in relatie tot de doelgroep, te onderzoeken. Van hieruit konden de volgende vragen worden geformuleerd:

- 'Hoe ziet een *Community of Practice* eruit, waarbinnen een laagdrempelige interventie voor kwetsbare jongeren ontwikkeld kan worden?'
- 'Hoe ziet een werkwijze eruit, die erop gericht is om, via een proces van *empowerment*, de veerkracht te vergroten bij kwetsbare jongeren?'

Het uitgangspunt hierbij is dat aan de doelen op het gebied van ontwikkeling van autonomie, identiteit, psychische ontwikkeling en sociale ontwikkeling, en door gebruik te maken van het kunstproces, een belangrijke bijdrage geleverd kan worden aan het proces van *empowerment*. Deze doelen en de keuze voor het kunstproces hebben een nauwe relatie met protectieve factoren in relatie tot preventie; deze relatie is beschreven in het generieke deel.

Uitgaande van deze vraagstelling, wordt in hoofdstuk 2 een antwoord gegeven op de vraag wat er al is en wat bekend is over wat werkt. En hoe de resultaten hiervan richting hebben gegeven aan het tot stand brengen van een *Community of Practice* en het ontwerp van de interventie voor de projectgroep 'Dans'.

Gedurende deze inventarisatie werd duidelijk, dat de vragen van dit project alleen beantwoord konden worden door de praktijk in te gaan, c.q. tot actie over te gaan. Zoals in het generiek gedeelte is beschreven, is er daarom gekozen voor een actiegericht onderzoek. In hoofdstuk 3 ('Onderzoeksmethode') is beschreven hoe dit is toegepast in de projectgroep 'Dans'.

Zoals in het voorwoord al is genoemd, is er door de projectgroep 'Dans' op twee plaatsen een participierend actiegericht onderzoek uitgevoerd. Als eerste is een dansproject uitgevoerd, als pilot, binnen het resocialisatie traject van Stichting Jeugdzorg Sint Jozef te Cadier en Keer. Daarna is, met eenzelfde ontwerp, een dansproject uitgevoerd binnen het Jongerenwerk Impuls te Kerkrade. In hoofdstuk 4 is beschreven wie er betrokken waren bij de ontwikkeling en uitvoering van beide interventies, hoe de interventie tot stand is gekomen en hoe de uiteindelijk interventies er uitzien.

De resultaten van zowel de evaluatie van de uitvoering van de interventie, als het effect van de interventie binnen beide projecten, zijn beschreven in hoofdstuk 5. Voor de evaluatie van de werkwijze is geen onderscheid gemaakt in het dansproject bij SJSJ en Impuls. Hoewel de context, waarbinnen de dansprojecten werden uitgevoerd, anders was, en daarom in hoofdstuk 4 ook afzonderlijk is beschreven, bleek uit de evaluatie met de projectgroep dat er in de werkwijze vooral sprake was van overeenkomsten.

Als eerste zijn de resultaten van de procesevaluatie beschreven, vervolgens de resultaten van de effectevaluatie. De gebruikte kwantitatieve meetinstrumenten (vragenlijsten) zijn andere lijsten dan die, die door de andere projectgroepen zijn gebruikt. Reden hiervoor is dat, door de wisseling van de algemeen projectleider, hier miscommunicatie over is ontstaan en dat het project bij SJSJ al gestart was, op het moment dat een besluit genomen werd over de te gebruiken vragenlijsten. De vragenlijsten die, in onderling overleg met gedragswetenschappers van SJSJ, gekozen waren, werden toen al gebruikt. Bij deze keuze was ook rekening gehouden met de mogelijkheid de kwantitatieve bevindingen te verbinden met het specifieke meetinstrument, de bewegingsanalyse.

In hoofdstuk 6 ('Discussie en conclusie') wordt betekenis verleend aan de analyse van de kwalitatieve en kwantitatieve data en wordt ingegaan op de beantwoording van de vraagstelling. Daarnaast wordt gereflecteerd op het onderzoeksproces en -methode.

In hoofdstuk 7 worden tot slot aanbevelingen gedaan voor de praktijk en voor vervolgonderzoek.

Het format, dat is gebruikt voor de ontwikkeling en de uiteindelijke beschrijving is van beide interventies, is opgenomen in de bijlagen.

2 RATIONALE

Uitgaande van de vraagstelling, zoals benoemd in de inleiding, wordt in dit hoofdstuk een antwoord gegeven op de vraag wat er al is en wat bekend is over wat werkt. En vervolgens hoe de resultaten hiervan richting hebben gegeven aan het tot stand brengen van een *Community of Practice* en het ontwerp van de interventie.

Bij de domeinverkenning in de inventarisatiefase, is er uitgegaan van de vier 'pijlers' in dit project: jongeren, dans, jongerenwerk en dans-bewegingstherapie (vaktherapie). Deze pijlers, en de samenhang hiertussen, zijn als richting gebruikt bij de beantwoording van de vraagstelling.

In paragraaf 2.1 wordt als eerste ingegaan op de bevindingen uit de inventarisatiefase, die richting hebben gegeven aan een *Community of Practice* voor de ontwikkel- en uitvoeringsfase. De doelgroep, kwetsbare jongeren, komt in paragraaf 2.2 aan bod. Zij staan centraal binnen zowel de *Community of Practice*, als in de te ontwikkelen werkwijze. Het kunstproces wordt als belangrijk gezien (protectieve factor) in het proces van *empowerment*, zodat de veerkracht van deze jongeren vergroot kan worden. In paragraaf 2.3 wordt daarom ingegaan op de rol van dans en danseducatie in de *empowerment* van kwetsbare jongeren. In paragraaf 2.4 wordt tenslotte ingegaan op de rol van dans-bewegingstherapie in de residentiële en ambulante zorg. Hierbij is vooral gekeken hoe aan doelen rond identiteit, autonomie en psychische- en sociale ontwikkeling kan worden gewerkt.

De bevindingen/resultaten zijn tot stand gekomen door gesprekken met mensen uit de verschillende (beroeps)domeinen, bezoeken van voorstellingen, *desk study*, gebruik van eigen expertise van beide projectleiders, uitwisseling met studenten en afstemming met de andere projectgroepen. Daarnaast hebben studenten Dans-bewegingstherapie interviews gehouden met dans-bewegingstherapeuten in de ambulante setting, die met jongeren werken en met jongeren die danslessen volgen. Na de inventarisatie is aanvullend literatuuronderzoek gedaan, hierbij is gebruik gemaakt van:

- De rapportage van het project 'Vaktherapie in de Justitiële Jeugdinstitelling en Gesloten Jeugdzorg (JJI/GJ, 2010)';
- De rapportage '(Hoe) werkt talentontwikkeling bij 'risicjongeren'?' van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI, 2011);
- Internationale studies; zoektermen hierbij waren: *dance, dance movement therapy, educational dance, selfimage, emotional/social development, adolescents at risk, withdrawn adolescents* en *disenfranchids adolescents*.

2.1 Pilot

Tijdens de startbijeenkomst van het project kwam, vanuit de kwaliteitskring jongerenwerk, naar voren, dat men vooral zoekt naar een project dat uitgaat van de problemen van de jongeren zelf en talentontwikkeling. Kunst(educatie) wordt hierin als middel gezien. Instellingen voor kunstzinnige vorming/creativiteitscentra zijn niet betrokken bij dit project. Een coördinator kunsteducatie geeft aan destijds hiervoor benaderd te zijn, maar vond het onduidelijk wat de koers zou zijn; de indruk van veel verschillende belangen (functie is inmiddels wegbezuinigd).

Primaire taken van het jongerenwerk zijn inloop, recreatie, sport en contactlegging. Als bijzondere functie wordt toeleiding naar andere instanties benoemd, het geven van cursussen en het bieden van eerste hulpverlening. Met toeleiding wordt bedoeld het verwijzen of in contact brengen met onderwijs, jeugdzorg of politie. Hulpverlening is vooral individueel, door straathoekwerker/ straatcoach. Hoewel wordt aangegeven dat de groep van 'risicjongeren' wordt bereikt, is het onduidelijk of hier ook iets mee gedaan wordt. Samenwerking met verschillende instanties is wel toegenomen, maar dit is dus een bijzondere functie en het is niet duidelijk hoe en of dit concreet vorm krijgt (Quikscan, 2007).

Het lijkt erop dat het jongerenwerk met een probleem wordt opgezadeld, terwijl zij hier niet voor is toegerust. Het heeft te maken met verwachtingen, die moeilijk waar te maken zijn, wisselingen in politieke kleur (van talentontwikkeling naar overlastbestrijding) en maatschappelijke druk op lokale bestuurders, om snel en effectief om te gaan met jongerenoverlast (www.jongerenwerkcongres.nl). Het project 'Kwaliteitsimpuls', van waaruit de jongerenwerkers zijn benaderd, is bedoeld om de kwaliteit en positie van hun werk te kunnen verbeteren.

Als er iets met kunst gebeurt, is dat omdat de (individuele) jongerenwerker daar affiniteit mee heeft. Uitvoering gebeurt meestal door vrijwilligers of er worden mensen voor gevraagd. Financiën hiervoor zijn mager, hier gebeurt veel in het 'zwarte' betaalcircuit. De jongerenwerker, die aanvankelijk lid zou zijn van de projectgroep 'Dans' (Impuls Kerkrade), geeft aan dat hij wel bekend is met de dansscène (onlosmakelijk verbonden met muziek) en daar affiniteit mee heeft, maar er zelf niets mee doet. Hij geeft aan positieve effecten te zien en dat het goed aansluit bij de leefwereld van jongeren (mondelinge mededeling startbijeenkomst). Vanwege zijn bekendheid met de dansscène, was deze jongerenwerker gevraagd voor deelname aan dit project. Het duurde enige tijd voordat een afspraak was gemaakt voor een bezoek en uiteindelijk is de afspraak ook niet doorgegaan, omdat zijn contract niet verlengd werd. De indruk ontstond dat de dans-scene zich meer buiten het (reguliere) jongerenwerk afspeelt en dichterbij de straatcultuur ligt.

De werkwijze, waarbij alleen de dansvorm centraal staat, heeft een geringe impact op de ontwikkeling. Burkhardt & Brennan (2012) onderzochten de psychische en psychosociale effecten van deelname aan recreatieve dans bij jongeren en adolescenten in de leeftijd van 5 tot 21 jaar. Effecten waren vooral te zien op cardiovasculaire fitheid, gezondheid van het skelet en een bijdrage aan preventie, of vermindering van, obesitas. Beperkte bewijs suggereert dat, door participatie aan dans, het zelf-idee en lichaamsbeeld toeneemt en angst vermindert. Wanneer er iets met dans gebeurt binnen het jongerenwerk, is dit vaak recreatieve dans.

Pilot jeugdzorg

Tijdens de startbijeenkomst van het project bleek ook dat er binnen de Stichting Jeugdzorg Sint Joseph geen vaktherapeut voor dans en/of beweging werkzaam was. Daarnaast werd duidelijk dat men binnen SJSJ ook naarstig op zoek was naar andere vormen van hulpverlening, vanwege een veranderende visie op hulpverlening in de jeugdzorg. Dit betekent een snellere terugkeer naar de maatschappij, c.q. kortere opname.

In de probleemstelling en redenen waarom innovaties gewenst zijn, wordt er van uitgegaan dat vaktherapeuten een belangrijke bijdrage leveren aan de residentiële behandelingen van jongeren. Als redenen, dat vaktherapeutische innovaties gewenst en noodzakelijk zijn, worden genoemd preventie en terugvalpreventie voor jongeren die in de JJI en GJ klinische zorg hebben gehad. Uit gesprekken binnen St. Joseph blijkt dat aanvullende behandeling, zoals vaktherapeutische interventies, onder druk staan en ook maar zeer beperkt plaatsvinden. Primaire behandeling gebeurt op de groep en is gedragstherapeutisch van aard. De tendens in de jeugdhulpverlening is jongeren zo weinig mogelijk en zo kort mogelijk in instellingen te plaatsen. Een van de redenen is dat recidive onder jongeren, die hier geplaatst zijn, te groot is. Veel jongeren vervallen bij terugkeer in gedrag, waardoor ze eerder in de problemen kwamen. Bij de veronderstelling dat de interventie, toegepast binnen de instelling, daarbuiten doorloopt, kunnen dus vraagtekens worden geplaatst. Om de terugkeer naar de maatschappij te begeleiden, zijn resocialisatieprogramma's in ontwikkeling. Jongeren moeten hierin ook begeleiding krijgen naar vrijetijdsbesteding. Jongeren kunnen wel zelf aangeven hoe ze dat gaan invullen, maar komen in hun keuze niet veel verder dan bijvoorbeeld voetbal of fitness. Binnen dit kader zou, als pilot, een innovatie zeer wenselijk zijn. Daarnaast zijn er ook meer inhoudelijke redenen te noemen.

Vaktherapie binnen de setting van intramurale zorg, vindt plaats in kleine groepen of individueel. Deelname gebeurt op indicatie en is verplicht. In de probleemstelling wordt aangegeven dat vaktherapieën goed aansluiten bij de levensfase van de jongere en hun daaruit voortvloeiende vrije tijdsbesteding.

Door het individuele, of in kleine groepen, en verplichte karakter van de vaktherapie in deze setting, is het zeer de vraag of jongeren hierin voldoende veerkracht ontwikkelen, om zich bij terugkeer te kunnen handhaven in een *peer group*. In vergelijking met andere therapievormen, is vaktherapie in de intramurale zorg weliswaar laagdrempelig, maar binnen een kader van vrije tijdsbesteding, bij de doelgroep van dit project, is het vooral van belang uit te gaan van het kunstproces en de strategie van talentontwikkeling. De motivatie van de jongeren, om aan het project deel te nemen, is vooral dat zij willen dansen en hun problemen vergeten. Bij de interventie, in de setting van de gesloten jeugdzorg, moeten de jongeren juist aan hun problemen werken. Het duurt vaak enige tijd voordat er een sfeer is gecreëerd, waarin de jongeren zich veilig genoeg voelen om de verplichting van therapie enigszins los kunnen laten.

In de leeftijdsfase van de jongeren is de *peer group* een bepalende factor in de identiteitsontwikkeling. De eigen identiteit ontwikkelt zich in relatie met deze doelgroep; individu in de groep zijn. Het doel van het project 'Vaktherapie in het jongerenwerk' is dat jongeren veerkrachtiger worden; ontwikkeling van autonomie en identiteit en de sociale- en psychische ontwikkeling staan daarbij centraal. Uit de rapportage van het project 'Vaktherapie in de JJI en GZ' wordt duidelijk dat dit slechts ten dele overeenkomt met deze doelen. Wat met name opvalt, is dat het kerngebied interactie een plaats krijgt in de therapeutische relatie (JJI/GJ, 2010). In de ontwikkeling van een werkwijze zou het accent moeten liggen op het werken in een groep.

Onderwijsinnovatie

Een derde partij, die bij het project betrokken is, is Zuyd Hogeschool. Door veranderingen in het werkveld van vaktherapie, zoals bezuinigingen in de GGZ en inperking van zorgkostenvergoeding, zijn innovaties ten behoeve van de beroepsontwikkeling gewenst. Huidige trend is zorg dicht bij de 'zorgvragers' te brengen, de wijkgerichte aanpak (Benjamins, 2013). Binnen de ontwikkeling van de jeugdzorg heeft het jongerenwerk hierin een centrale rol.

In de opleiding is er een verschuiving te zien van het accent op het therapeutische en oriëntatie op andere vormen van psychotherapie, naar (weer) het belang van de kunsten in creatieve therapie; dit speelt zowel bij docenten als studenten. Participatie van patiënten en cliënten in praktijkonderzoeken laat zien dat de waardering en effectiviteit van juist het kunstzinnige en educatieve aspect groot is. Vaktherapie is laagdrempelig, omdat het een indirecte wijze van benaderen is en niet het probleem, maar werken in het medium vooropstelt. De actiegerichtheid vergroot de motivatie. Al doende leren, op basis van ervaringen. Dit sluit aan bij de belevingswereld van jongeren en speelt in op het puberbrein, omdat het appelleert aan het emotionele en belichaamde weten, in plaats van het rationele kennen en plannen. Het kan verbondenheid en empathie met anderen vergroten (JJI/GJ, 2010). Door de participatie van studenten in het project en de ontwikkeling van een innovatieve werkwijze, kan een bijdrage worden geleverd aan de noodzakelijke onderwijsvernieuwing.

2.2 De doelgroep: kwetsbare jongeren

Dit project richt zich op de doelgroep van kwetsbare jongeren. Indien er sprake is van een stapeling aan problemen bij de jongeren en hun omgeving en die kunnen hun ontwikkeling negatief beïnvloeden en kunnen leiden tot probleemgedrag, dan spreken we van 'kwetsbare jongeren'. Bij aanvang van het project, werd aanvankelijk gesproken over 'risicjongeren'. De rapportage van het NJI (2011) zegt hierover dat met 'risicjongeren', kwetsbare jongeren in risicovolle situaties worden bedoeld. Hierdoor wordt het risicoaspect verbonden aan de omgevingscontext. Deze is van invloed op het gedrag van het handelen van deze jongeren; zij plaatsen het begrip daarom tussen aanhalingstekens. In de literatuur wordt veelal gesproken over 'risicjongeren' en de omgevingscontext bepaalt wat er met 'risico' wordt bedoeld. Volgens de thesaurus van het NJI zijn het 'jongeren bij wie zich problemen voordoen, waardoor de psychische, sociale of cognitieve ontwikkeling wordt bedreigd, waardoor zij een gevaar voor zichzelf of hun omgeving zijn, zij zelf gevaar lopen of (vroegtijdig) buiten de maatschappij dreigen te vallen'. Hieronder vallen kwetsbare jongeren, zoals mishandelde jongeren, vluchtelingenjongeren, jongeren met verslaafde ouders en jongeren met een achterstand (NJI, 2011). De auteurs van het rapport concluderen dat de groep risicjongeren een kwetsbare groep vormt, die ook wel 'overbelaste jongeren' worden genoemd. Het risico is verbonden met de opgroei- en opvoedingscontext en 'risico' houdt niet noodzakelijkerwijs in dat deze jongeren probleemgedrag vertonen (NJI, 2011).

Jongeren vertonen, door het feit dat zij in de overgangperiode naar volwassenheid zitten, gedrag dat momenteel in toenemende mate als 'probleemgedrag' beschouwd wordt (De Winter, 2002). Daarnaast wordt aan de ene kant het beeld voorgehouden dat ze een grote keuzevrijheid hebben en moeten genieten van hun jeugd, terwijl aan de andere kant er een toenemende druk is al vroeg zelf de verantwoordelijkheid voor hun leven te nemen. Emotionele en psychologische problemen bij jongeren manifesteren zich op verschillende manieren. De adolescentie is een proces van tumultueuze verandering en transitie (Wilson, 1995) en bij sommige jongeren leidt dit tot impulsief en agressief gedrag, terwijl bij anderen dit leidt tot teruggetrokken, in zichzelf gekeerd, gedrag (Eke en Gent, 2010). Crone (2008) stelt vast dat er bij adolescenten sprake is van 'hypergevoeligheid voor sociale uitsluiting, sociale pijn is daadwerkelijk zichtbaar in de hersenen'. Crone geeft aan dat drie hersensystemen van belang zijn bij de sociale ontwikkeling van pubers; allereerst het detectiesysteem, waarmee sociale emoties van gezichten wordt afgelezen. Het tweede systeem omvat het netwerk, dat een rol speelt bij het voelen van sociale emoties; wat iets met je doet. In de pubertijd is dit systeem hypergevoelig. Evolutionair is het jongste systeem en het is belangrijk om bedoelingen van anderen te begrijpen. Het begrip voor intenties ontwikkelt zich bij adolescenten later (NJI, 2011).

In de rapportage van het project 'Vaktherapie in de JJI en GJ' (2010) wordt benoemd dat veel van de jongeren binnen de JJI of GJ onvoldoende ondersteuning ervaren tijdens de kindertijd. Hierdoor hebben zij al op jonge leeftijd een niet-realistisch zelfbeeld. In de puberteit verandert er zoveel in je lichaam, denken en gevoel dat je jezelf als het ware opnieuw moet leren kennen. Het beeld dat pubers van zichzelf hebben, hun zelfbeeld, wordt vooral bepaald door anderen en door het ideaalbeeld dat de media hen voorhoudt. Ook het herkennen van emoties is voor veel jongeren, binnen de JJI en GJ, een groot probleem. Emoties worden niet op tijd erkend en worden vaak verkeerd benoemd. Geen wonder dat pubers vaak onzeker zijn en die onzekerheid vaak overschreeuwen. Om te kunnen weten 'wat kan ik?' en 'wat wil ik?', zal je eerst moeten weten 'wie ben ik?' Door hier in een veilige omgeving mee te experimenteren, kan een jongere leren realistischer naar zichzelf en zijn vaardigheden kijken (Sitskoorn, 2008). X. Boelens (Stichting Jeugdzorg Sint Jozef) benoemt bij jongens veel externaliserend en agressief gedrag en gedragsproblemen, in combinatie met een laag IQ of GGZ-problematiek; bij meisjes zijn dit extreme eetstoornissen, veel automutilerend gedrag, snijden, slikken, erg achterdochtig en internaliserend

(mondelinge mededeling, 2011). M. Hünen (Jongerenwerk Impuls) benoemt onzekerheid, angst het niet goed te doen, impulsief gedrag en zich stoerder voordoen dan ze zich werkelijk voelen (mondelinge mededeling, 2012). Door dans-bewegingstherapeuten in de ambulante setting wordt, als problemen van jongeren, genoemd dat deze problemen veelal gerelateerd zijn aan de ontwikkelings- en leeftijdsfase; sterke gevoelens van onzekerheid/twijfel, stemmingswisselingen en zich niet begrepen/gezien/gehoord voelen. Ook studies, betreffende dans-bewegingstherapie met kinderen en jongeren, laten zien dat veel problemen gerelateerd zijn aan de ontwikkeling en zich veelal voordoen op het sociaal- en emotionele gebied (Rakusin, 1990; Thom, 2010; Erfer, 2006).

In het artikel 'De opvoeding ligt op straat' (dagblad *De Pers*, d.d. 12 september 2012) worden onderzoeken aangehaald die aangeven dat (gedrag)problemen van/met jongeren vooral in relatie met de directe omgeving worden veroorzaakt en dat vooral leeftijdsgenoten en de straatcultuur een rol hierin spelen. Wilson (1995) zegt hierover dat vrienden en *peer groups* van cruciale betekenis zijn in het leven van jongeren op het moment in hun ontwikkeling, waarin zij zich psychologisch losmaken van de originele familiegroep. Rose (1998) suggereert dat veel van de sociale problemen behandelbaar zijn, als preventie of interventie, door groepswork. Vooral in een tijd, waarin er minder ondersteuning vanuit relaties in familieverband geboden kan worden (Eke en Gent, 2010). Uit het rapport NJI (2011): 'In de adolescentie is het vooral van belang erbij te horen, vrienden te hebben.' De *peer group* is in deze fase van groot belang. Met betrekking tot talentontwikkeling bij 'risicjongeren' maakt het inzicht, dat jongeren extra gevoelig zijn voor sociale uitsluiting, duidelijk dat groepsgewijze talentontwikkeling bij jongeren de voorkeur zal hebben.

2.3 De rol van dans(educatie) in de *empowerment* van jongeren

Inzet van het onderzoeksprogramma 'Talentontwikkeling bij 'risicjongeren'' is het achterhalen van de invloed van talentontwikkeling op het vergroten van handelingsmogelijkheden en sociale participatie van 'risicjongeren'. Bij talentontwikkeling als participatiestrategie, is talentontwikkeling niet het primaire doel, maar een springplank om een 'hoger' doel te bereiken. Daarmee is talentontwikkeling een manier om 'risicjongeren' te versterken in hun sociale- en burgerschapscompetenties. De versterkingsbenadering heeft in het agogische beroepenveld de naam '*empowerment*' (NJI, 2011).

Op individueel niveau heeft *empowerment* betrekking op het versterken van sociale vaardigheden en handelingsrepertoire. Daartoe is bewustwording en ontwikkeling van de eigen identiteit van belang; de identiteit en persoonlijkheid ontwikkelen zich sterk tijdens de adolescentie. In de opbouw van identiteit spelen emoties een cruciale rol. Identiteitsontwikkeling is een leerproces dat start met een ervaring, die gekoppeld is aan een emotie. De opbouw van een positieve identiteit kan gebeuren, door onder meer het ontwikkelen van talenten, bijvoorbeeld door sport, kunst en ICT (Pennings et al, 2009).

Jongeren zijn creatief en goed in ICT, sport en kunst. Hun hersenen hebben in deze adolescentie fase een exploratieve capaciteit (Crone, 2008). Kunstbeoefening kan gezien worden als *mental stretching*. Volgens Matrasso (1997) gaan mensen zich door culturele activiteiten beter en gezonder voelen. Binnen kunst kunnen 'zachte competenties', zoals respect, tolerantie, zelfcontrole, openheid en oog hebben voor de noden van anderen, zich ontwikkelen (Parekh, 2002; Florida, 2002). Actieve beoefening van kunst leent zich goed voor *empowerment*. Jongeren kunnen door middel van deze expressiekanalen kracht en kunde ontwikkelen. Al doende vergaren zij gereedschappen om hun identiteit te versterken, deel te nemen aan sociale activiteiten en om invloed uit te oefenen (NJI, 2011).

Dans en jongeren

Door twee studenten, uit het tweede jaar van de opleiding Dans-bewegingstherapie, zijn voor het project interviews gehouden met twee groepen jongeren, die lessen moderne dans en dansexpressie volgen. Eén groep was in de leeftijd van 12 tot 15 jaar en één groep in de leeftijd van 16 tot 22 jaar. Hieruit komt het volgende naar voren: in de eerste groep dansen ze allemaal, omdat ze het leuk vinden; sommigen noemden ook dat ze het doen voor de ontspanning. In het algemeen dansen ze voor de beweging, vrijheid, creativiteit en het plezier. Het is fijn om ergens mee bezig te zijn wat je leuk vindt. In dans kun je je gevoelens kwijt. Voor de les zijn we vaak stroef en erg flexibel, wat te merken is in het lichaam. Na de les is er vaak een beter humeur dan ervoor. Allemaal dansen ze ook wel eens thuis op hun kamer, het is daar wel klein, maar je kunt je omgeving makkelijker vergeten. Een meisje vertelt dat, als je je omgeving vergeet, je meer ruimte in je hersenen hebt en ze blanco zijn. Op die manier kunnen ze alles logisch bekijken. De meesten geven aan dat ze zich op hun kamer helemaal kunnen uiten; in de les schamen de meesten zich nog te veel om zich volledig te uiten. Een ander meisje vertelt dat ze daar niet zo'n last van heeft. Ze zegt dat, als je je gevoelens in dans kwijt kunt en jezelf kunt zijn, het dan niet uitmaakt in welke omgeving je bent. De tweede groep noemt verder dat je tijdens het dansen je gedachte 'uit kunt zetten' of bijvoorbeeld niet meer aan de problemen op school denken. De ervaring van een bepaalde vrijheid, je kan je eigen ding doen. Het maakt gelukkig, kunt je energie kwijt en krijgt een positiever humeur.

Verder geven t.v.-programma's als 'So you think you can dance' of de filmpjes op Youtube een aardige kijk op hoe jongeren over dans denken. Dans als expressievorm geniet grote belangstelling, zeker onder jongeren. Uitspraken hieruit opgetekend zijn bijvoorbeeld: 'je kunt op je eigen manier uitdrukking geven aan je gedachten en gevoelens', 'je kunt je meten met een ander', 'je eigen grenzen opzoeken' en 'je hoeft je niet uit te leggen, in te houden of te verantwoorden'. Wat hierbij opmerkelijk is, is dat, als de jongeren een eigen dans laten zien, het er vooral om lijkt te gaan om het presteren van ingewikkelde, fysieke vormen. Als ze, onder leiding van een choreograaf, een duet aangeleerd krijgen en presenteren, dwingen ze vooral respect af met een dans, waarin emoties tot uitdrukking worden gebracht.

Dans en empowerment

In het tijdschrift *DANS magazine* zijn enkele voorbeelden te vinden van dans met jongeren. Hierbij gaat het niet alleen om het dansen op zich, maar ook om de aansluiting bij wat voor de jongeren belangrijk is en dat ze er van kunnen 'groeien'.

- *Don't Hit Mama*: gezelschap van danseres Nita Liem en dramaturg Bart Deuss. Ze werken met professionals en amateurs en verbinden straatcultuur met theatertradities. Ze zijn onder andere bekend van het project 'Zwanenmeer – Bijlmermeer' (*urban dance* en ballet). Ze maakten zich tien jaar geleden los van van jongerentheatergroep 'Nultwintig', omdat zij een theatrale, artistieke vorm wilden vinden voor de meer sociaal-politieke kanten van hip-hop, zoals die in New-York bestaat (voor de *underground hip-hop-scene* is dans echt een levensbehoefte). Géén vormingstheater met opgeheven vingertje, maar om die te gebruiken als bron van inspiratie, bewustwording en *empowerment* (DANS, oktober 2010; ook te zien op Youtube);
- *Choreografische Baukasten*: hedendaagse, geïmproviseerde dans leert kinderen en jongeren begrip voor elkaar te hebben, aldus sociologe Gabriele Klein. Als voormalig danseres hecht de Hamburgse onderzoekster veel waarde aan de rol die dans en choreografie kunnen spelen in het Duitse cultuuronderwijs. Daarom ontwikkelde zij een choreografische gereedschapskist, die dansers en danspedagogen, maar ook leerkrachten en begeleiders in wijk- of jongerencentra, helpt bij het geven van dansles. Een belangrijk uitgangspunt bij de ontwikkeling van de *toolkit*, is dat het de makers niet om het eindresultaat gaat, maar om het proces. Hedendaagse dans is per definitie transcultureel en bij een modern dansstuk is sprake van een collectieve werkvorm. Deze combinatie maakt hedendaagse dans tot een ideale kunstdiscipline voor kinderen en jongeren (DANS, maart 2011);

- *Breakin' Walls Winter*: internationaal jongerenfestival in Frascati Amsterdam. In de voorstelling *'Come again'* van Dors en Druiventak voeren de dansers van Solid Ground en Frascati Producties een strijd tegen beperkingen, die van buitenaf lijken te komen. Is het een onderlinge strijd of een strijd tegen zichzelf? In *'Piece'* werkt choreograaf Nicole Beutler met veertien jongeren tussen de 16 en 22 jaar aan een muzikale dansvoorstelling, waarin zij zich samenvoegen tot één gemeenschap, tot één koor, dat met één stem spreekt (DANS, mei 2011);
- *'Harnas'* is een voorstelling van danstheater AYA; deze groep maakt al ruim zeventien jaar danstheater voor jongeren. Zij staan bekend om hun dwarse thema's, actuele onderwerpen en dat wat leeft onder de jeugd. Met de voorstelling *'Harnas'* brengt AYA een stoere, dynamische voorstelling over jongens en jongensdingen. Bijzonder is dat deze voorstelling niet zegt hoe het moet, niet per se belerend is, maar laat zien wat het is: gewoon jongens die dansen (DANS, januari 2013);
- *'Nachtparade'* is een voorstelling van theatergroep DOX. Deze theatergroep maakt al vijftien jaar succesvolle fysieke, multidisciplinaire en cultureel diverse voorstellingen voor een breed publiek van jongeren en volwassenen. Hun missie is mooie voorstellingen maken en talent ontwikkelen. Bij de voorstelling betrokken choreograaf Bransen: 'Hoe je elkaar vindt in dans, daar is het waar het om draait.' Vaste choreograaf Yaghmai: 'De mensen hier zijn allemaal anders, hun dansachtergrond verschilt, maar ze zijn allemaal enthousiast. Niemand hoeft bang te zijn dat hij niet goed genoeg kan dansen, want dat hoeft ook allemaal niet. Ik neem alledaagse bewegingen en herkenbare gebaren als startpunt. Die verander en abstraheer ik steeds verder en zet ze in een choreografie. Het motto is: wat je kunt doe je en wat je niet kunt of niet wilt, doe je niet. Het belangrijkste is dat de deelnemers veel vertrouwen krijgen in zichzelf en in elkaar.' (DANS, januari 2013).

2.4 De rol van dans, danseducatie en danstherapie bij kwetsbare jongeren

Jongeren, die de straatcultuur omarmd hebben, hebben met eigentijdse expressievormen op de 'traditionele' kunsten gevarieerd. Zodoende zijn er eigentijdse kunstuitingen (media) ontstaan, zoals hiphop, break- en streetdance, graffiti en rapmuziek (www.cultuurnetwerk.nl). De straatcultuur beïnvloedt grote groepen jongeren zo sterk, dat ze zich totaal anders zijn gaan gedragen dan wij vanuit onze burgercultuur gewend zijn (NJI, 2011). Onderwijs en reboundvoorzieningen zien in toenemende mate dat de straatcultuur de belangrijkste identiteitsvuller is (Clarijs et al., 2011). Op straat gelden andere regels; geen dingen plannen, snel zaken willen regelen, masculien gedrag, specifieke opvatting over het handhaven van eer en voorts met zo'n groots mogelijke vrijheid en met zo gering mogelijke inzet doen en laten wat je wilt. De kennis over straatcultuur kan van pas komen bij het nadenken over identiteitsontwikkeling van 'risicjongeren'. De straatcultuur staat immers zelfsturing op andere domeinen in de weg. Door middel van talentontwikkeling kunnen 'risicjongeren' hun identiteit vullen, met waarden en normen die sociaal aanvaard zijn, en eveneens zicht krijgen op een ander levensverhaal (NJI, 2011). Het lijkt hierbij aannemelijk dat deze talentontwikkeling geïnspireerd kan worden door de eigentijdse expressievormen, maar niet dicht bij de straatcultuur moet liggen om verandering te bewerkstelligen.

Landelijk zijn er vooral projecten, die gericht zijn op voortijdige schoolverlaters. Vroegtijdig verlaten van school/stoppen met de opleiding is een belangrijke indicatie (internet search, 2011-2012). De beschrijving is vaak summier, maar wat onder andere naar voren komt, is dat het kunstaanbod op behoorlijk niveau moet zijn. Jongeren accepteren dan meer en spreken elkaar meer en eerder aan op eigen verantwoordelijkheid (meer intrinsieke motivatie). Jongeren vanaf het begin erbij betrekken en zelf mede-initiator laten zijn. In deze projecten wordt veel gebruik gemaakt van dans, al dan niet in combinatie met muziek en/of drama.

S. van de Sluis, festivaldirecteur Scenes Connected, geeft aan vooral niet te veel vast te leggen, zelf te laten ontdekken en ze niet met regels en eisen overspoelen. Randvoorwaarden stellen, met veel kustzinnig materiaal en creatieve ruimte, om ze aan het werk te krijgen en positieve ervaringen op te laten doen (mondelijke mededeling, 2011). B. Temme, directeur Cutting Class Heerlen, heeft, samen met studenten CMV, een project opgezet voor straatjongeren en randgroepjongeren. Hierbij staat onder andere de inzet van rap, het maken van eigen teksten, samenwerking en talent ontwikkelen centraal. De ervaring is dat de jongeren groeien in sociale vaardigheden, verantwoordelijkheidsbesef en dat het zelfvertrouwen toeneemt. Wel is het noodzakelijk dat er een goede coaching is, niet alleen op dansgebied, maar vooral ook op (individueel) psychosociaal gebied (deze instantie valt niet onder het jongerenwerk, dat bij dit project betrokken is). Click F1 is een culturele netwerkorganisatie in Amsterdam, die kinderen en jongeren ondersteunen bij het vergroten van hun kansen voor de toekomst (*empowering the future*). Deze organisatie heeft een methodiek ontwikkeld, waarmee jongeren, aan de hand van een persoonlijk ontwikkelplan, hun sociale competenties versterken. De uitvoering van de projecten geschiedt in samenwerking met het jongerenwerk (en het onderwijs) en vakspecialisten (www.clickf1.nl).

Om talentontwikkeling als strategie en leerproces in te kunnen zetten, is meer nodig dan de kunst alleen. Eerder zijn al voorbeelden genoemd van projecten, uit het magazine *DANS*, waarbij het niet zozeer gaat om het ontwikkelen van het eigen danstalent, maar meer om het ontwikkelen van zelfvertrouwen en sociale vaardigheden. Kunstenaars/docenten kunnen motiveren, aanspreken en talent herkennen op een manier die aansluit bij het project, als zij ook de vaardigheden daartoe bezitten.

Hettie van de Heijden, coördinator van het 'Maatjesproject', zegt hierover dat ze de begeleiding door de vaktherapeut als waardevoller kan zien, dan die van een kunstbeoefenaar, omdat de vaktherapeut meer gefocust is op de inzet van zijn medium en feilloos weet aan te sluiten bij de jongeren, zonder dat het hier om therapie of behandeldoelen gaat. Bij het 'Maatjesproject' staat het talent van de jongere, de ontwikkeling daarvan en de daarbij behorende ego-versterking op de voorgrond (mondelijke mededeling, 2011).

In *The arts in therapy* van Jones (2005) zijn een aantal citaten te vinden, waarin duidelijk wordt hoe dans, improvisatie, verandering en de relatie tot het 'zelf' het hart vormt van de praktijk van dansbewegingstherapie. Volgens Desmond (1998) is dans, zoals dat in therapie wordt gebruikt, vooral een manier van communiceren. Het zegt iets over wie we zijn en hoe dit gerelateerd is aan onze eigen ervaringen en van die met de mensen om ons heen. Dans is een manier van beleven van het eigen lichaam, experimenteren, creëren en recreëren met en van deze ervaringen. De kunstvorm en het proces zijn een plaats, waarbinnen geëxperimenteerd kan worden met ideeën, gedachten en gevoelens over zichzelf, in relatie met de mensen om zich heen. *'Improvisation can be empowering to those who have been disenfranchised, for it can teach people how to be independent and to move through situations, to structure a path'* (Zollar, 1994).

Als je danst is je lichaam je instrument en je intuïtieve *connective* tussen lichaam en geest (*mind*). Improvisatie communiceert dat het meest duidelijk, omdat alles van je direct reageert op de situatie van het moment en je verruimt de grens van het fysieke lichaam. Dat is belangrijk voor mensen om te doen en te zien (MacLow, 1994). Steiner (1992) vergelijkt haar werk met jazz: *'The beginning and the end are fixed, all the rest is improvisation. Everyone gets a chance for a solo, whilst being supported by the rest of the band. Movement aided the process of grounding and centering and opened possibilities for symbolic expression, communication and interaction.'* Callaghan (1996) beargumenteert dat dezelfde elementen van beweging door alle mensen worden gebruikt: ruimte, ritme, oogcontact en gebaren. De manier waarop, en de betekenis, varieert tussen individuen en culturen. In de relatie therapeut-cliënt kunnen etniciteit en verschillen betreffende gebieden, zoals aanraking, ruimte en gevoelens, een plaats krijgen. *'The arts therapy space can become one that reflects and encounters the artistic approaches of all its participants and will be centered on exploration and improvisation'* (Callaghan, 1996).

Dans-bewegingstherapie is vooral ontwikkeld door dansers/docenten met een achtergrond in de moderne dans. Een speciale vorm van moderne dans, *modern educational dance*, werd halverwege de vorige eeuw in Engeland ontwikkeld. Het werk van de danser en choreograaf Rudolf Laban was hierop van grote invloed; hij werd op zijn beurt weer beïnvloed door opvattingen van bijvoorbeeld de pedagoog Dalcroze, over het belang van dans en beweging in de opvoeding van kinderen en jongeren. Deze 'vorm' van dans werd later ook in Nederland geïntroduceerd en kreeg hier de naam dansexpressie. Bij dansexpressie staat het ontwikkelen van de eigen dans op de voorgrond en is de dans een middel om de lichamelijke, sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling te stimuleren. Met name in het werken met kinderen en jongeren is deze vorm van dans of bewegingseducatie goed inzetbaar en laat zich makkelijk combineren met therapeutische vaardigheden, zoals afstemming op de individuele behoeften in relatie tot de groep (Rakusin, 1990; Tortora, 2010; Koshland, 2010; Karkou e.a., 2010; Eke & Gent, 2009).

Binnen de jeugdzorg blijkt dat het accent bij dans-bewegingstherapie niet ligt bij de cognitieve uitwerking van deze ervaringen; dit gebeurt elders in de behandeling. In het merendeel van de therapieën blijken de kerngebieden 'zelfbeeld' en 'emotie' de hoofddoelen te vormen. Het thema 'grenzen' kan hierop een uitzondering zijn, daar waar het de opbouw van de therapeutische relatie belemmert. Het kerngebied 'interactie' krijgt een plek binnen de therapeutische relatie. Daar waar men samen in beweging gaat, is immers altijd sprake van interactie. Echter, dans-bewegingstherapie richt zich niet primair op de doelen die behoren tot dit kerngebied (JJI/GJ, 2010).

Het ontwikkelen van een eigen zelfbeeld houdt in dat er een individuele bewustwording van lichaamsbeeld en exploratie van lichaamsgrenzen dient plaats te vinden. Daarnaast kan de inhoud van het lichaamsgeheugen, met name specifieke bewegingen en bekwaamheden, zoals het kunnen gronden, voelen en contact houden met je centrum, bijdragen aan de ontwikkeling van het zelfbeeld (Govoni & Weatherhogg, 2007; Kleinman, 2008). Bekend zijn met het eigen lichaamszelfbeeld, de wijze waarop het lichaam reageert en de bewegingsmogelijkheden bevorderen onafhankelijkheid. De gevoeligheid om de lichamelijke reacties in interactie waar te nemen, vergroot de sociale interactie. Het ontwikkelen van het eigen lichaamszelfbeeld helpt ieders eigen integriteit in sociale situaties te behouden en te ontwikkelen (Govoni & Weatherhogg, 2007). Dans-bewegingstherapie is effectief, doordat het proces direct op sensomotorisch en ervaringsniveau wordt aangegaan. Binnen de dans-bewegingstherapie worden emoties rechtstreeks beleefd. Bij een emotie, zoals agressie, kan dans-bewegingstherapie in een gestructureerde vorm leren de gevoelens op een beheersbare manier tot uitdrukking te brengen (Lewis, 2003; Koshland e.a., 2004). Door het ervaren en voelen van je eigen lichaam, het kunnen gronden, voelen en contact houden met je centrum, kan de jongere meer stevigheid in zichzelf ervaren (Kleinman, 2008; geciteerd in: JJI/GZ, 2010).

Doelen die genoemd worden door dans-bewegingstherapeuten, die binnen een ambulante setting met jongeren werken, komen meer in overeenstemming met de doelen waarop het project zich richt. Zij richten zich, in eerste instantie, vooral op de leeftijdsfase. In de adolescentie heeft de jongere een specifieke ontwikkelingsopgave, die in zijn/haar leeftijdsfase dominant is. Emotionele zelfstandigheid, omgaan met de eigen en andere sekse en het ontwikkelen van een eigen waardesysteem, ook wel te verstaan als het ontwikkelen van een persoonlijke identiteit. Correspondierend met de ontwikkelingsopgave, worden ook opvoedingstaken onderscheiden. De opvoedingstaken die horen bij de periode van vroege adolescentie, zijn: emotionele steun bieden, tolereren van experimenteren, leeftijdsadequate grenzen stellen en voorbeeldfunctie vervullen. De doelstellingen binnen DMT, die binnen het werken met jongeren naar voren komen, zijn: grenzen aangeven, opkomen voor jezelf, relaties aangaan en onderhouden, werken aan lichaamsbesef/zelfbeeld en emotieregulatie. Binnen de vaktherapeutische werkwijzen kunnen deze doelstellingen geplaatst worden onder de re-educatieve werkwijze. Een goede afstemming van de houding van de therapeut is van cruciaal belang; onder deze afstemming verstaan we de volgende houdingseigenschappen: onvoorwaardelijke acceptatie, openheid, open staan voor een ander,

flexibel/meebewegend met de cliënt, humanistisch, non-directief en stimulerend (bron: interviews Van Leeuwen & Spillemaekers, 2011).

Een studie van Erfer en Ziv (2006) beschrijft dans-bewegingstherapie als een behandelmodaliteit bij een kortdurende opname in de psychiatrie bij kinderen van 5 tot 8 jaar. Zij constateren dat het succesvol is voor het creëren van groepscohesie bij een groep kinderen, die eerder chaotisch en ongeorganiseerd waren. De toegenomen groepscohesie zorgde voor een veilige, niet-beoordelende sfeer, waarbinnen de kinderen in staat waren aan therapeutische doelen te werken. De ontwikkeling van lichaamsbeeld, zelfwaarneming en waarneming van de ander stonden hierbij centraal. Observaties in de groep en op de unit laten een toegenomen impulscontrole zien, frustratietolerantie, ontspanning en samenwerking.

2.5 De specifieke rol van danstherapie bij kwetsbare jongeren

In het project wordt niet in een therapeutische setting gewerkt en de nadruk ligt op het proces van *empowerment*. In de literatuur zijn verschillende programma's gevonden, waarbij dans of dans-bewegingstherapie plaatsvindt in een educatieve setting. In een studie van Rakusin (1990) presenteert zij een dans-bewegingstherapeutisch model, waarin concepten van danseducatie en dans-bewegingstherapie zijn geïntegreerd in de behandeling van kinderen met problemen op het emotionele vlak. Het model uit de danseducatie (Laban) is gericht op de integratie van fysieke, emotionele en sociale componenten. Het model uit dans-bewegingstherapie (Leventhal) is gericht op de behandeling van stoornissen, die dit proces van integratie voorkomen. Het model is ontwikkeld in een setting van het speciaal onderwijs. Resultaten laten zien dat het de kinderen ondersteunt in hun probleemoplossend vermogen en maken van keuzes. In *Arts Therapies in Schools* (2010) beschrijft Tortora (2006) een programma voor dans-bewegingstherapie in een schoolsetting. Kern van haar programma is de afstemming op wat het kind in beweging laat zien, aansluiten bij waar het kind is, doelen op het gebied van de sociaal-emotionele en communicatieve ontwikkeling, expressie van gevoelens en emoties en ontwikkelen van sociale vaardigheden en werkvormen, waarbij het kind plezier kan ervaren.

In *Arts Therapies in Schools* (2010) zijn ook twee programma's beschreven die meer aansluiten bij de doelgroep. Koshland (2010) ontwikkelde een preventieprogramma, binnen het kader van toenemend gewelddadig gedrag op scholen. De resultaten laten een significante afname van agressie en gedragsproblemen zien in de deelnemende groepen, in vergelijking met klasgroepen die niet aan het programma deelnamen. Ook laten kinderen een afname zien van angstgevoelens in het handelen in moeilijke situaties, terwijl pro-sociaal gedrag niet afnam. Binnen het programma werd gewerkt rond thema's als zelfcontrole, eigen ruimte en sociale ruimte, emotionele regulatie, probleemoplossend vermogen en relaties. Gebruikte technieken en werkvormen zijn onder andere improvisatie rond een thema, verbeelding en fantasie.

Karkou, Fullarton en Scarth (2010) ontwikkelden een DMT-programma voor middelbare scholen binnen het project '*Labyrinth*'. Dit is een project voor *promotion mental health in a early intervention context*. Het middelbaar onderwijs is een hoeksteen in de overgang van de kindertijd naar volwassenheid. Het project richt zich op de onderwijsgevende in de ondersteuning naar het herkennen en omgaan met de problemen van de jongeren. En op de jongeren zelf, om bij te dragen aan hun sociale en emotionele ontwikkeling en het (h)erkennen van hun eigen problemen en om hulp vragen. Resultaten van de interventie laten, in vergelijking met de controlegroep, een afname zien van zowel internaliserend als externaliserend gedrag. In het programma werd gebruik gemaakt van elementen uit onder andere de methode van Chace, spiegelen en gezamenlijk ritme, en Sherborne.

Chace stond aan de basis van het concept van spiegelen (*mirroring*). In de praktijk spiegelde of reflecteerde Marian Chace met behulp van haar eigen fysieke bekwaamheden en verbale ondersteuning, hetgeen ze bij de cliënt in zijn beweging waarnam. Dit concept wordt door Levy (2005) omschreven als de kunst om diepgaande emotionele acceptatie en communicatie te reflecteren. Wat Chace hiermee zegt, is: 'Ik versta je, ik hoor je en het is oké.' Willke (2005) beschrijft dat deze methodiek ook tot verandering kan leiden. Siegel (2003) heeft het concept van Chace opgevat als het tegemoetkomen van het individu op zijn of haar ontwikkelingsniveau en de daarbij behorende bereidheid tot interactie en communicatie, waarbij de therapeut een inschatting maakt van de draagkracht van de cliënt. 'In dance movement therapy, the therapist often moves with, and can be physically engaged with, the client. Payne says that through such physical engagement and movement, the therapist is able to influence the form and expression in the direction of therapeutic aims. She can also model possibilities in movement, can open a path to communication at a preverbal level and can encourage the client in movement by showing what is possible (Jones, 2005).' Het onderliggende neurologische gegeven van *mirror matching*, is dat mensen biologisch voorzien zijn met spiegelneuronen. Onderzoekers hebben gevonden dat, terwijl sommige van deze neuronen onwillekeurig kunnen ontladen, andere neuronen voor activering ervaringsgebonden zijn. Zij vereisen sociale en fysieke herkenning en cognitief begrip. Verschillende auteurs (Gallese, 2005; Gallese & Goldman, 1998; Goldman & Sripada, 2005; Schore, 1994; Stern, 1985/2000) koppelen spiegelneuronen recentelijk aan de psycho-affectieve-, sociale- en cognitieve ontwikkeling, hechting, afstemming, empathie, sociale cognitie en moraliteit (geciteerd in Berrol, 2006). Een fundamenteel concept is dat het *mirror matching*-mechanisme geactiveerd wordt in relatie met een stimulus of stimuli buiten het 'zelf', in relatie met een ander (Berrol, 2006).

De bewegingsagoge Sherborne (1990) heeft in haar methode de ontwikkeling van beweging in verschillende stadia van interactie uitgewerkt, afgeleid van de *fighting and indulging effort*-theorie van Laban. De methode heeft als uitgangspunt de twee basale behoeften die ieder mens heeft, namelijk contact met zichzelf en contact met andere mensen. Relaties vormen zich door lichaamscontact, bewegingsspel en oogcontact. Basisvoorwaarden voor een voorspoedige ontwikkeling zijn bewustwording van het eigen lichaam, bewustwording van ruimte en andere personen (externe wereld). Sherborne beschrijft drie typen *relationship play*: *caring* (zorgend), *shared* (gedeeld of samen) en *against* (tegenover elkaar). Deze drie relatievormen kunnen in een heel breed scala van partneroefeningen ervaren worden (JJI/GJ, 2010).

Block (2001) ontwikkelde een *educational adolescent dance*-programma, waarin zij danstherapie, culturele en relationele psychologie en groepsdidactiek met adolescenten met elkaar integreert. Haar ervaring, speciaal met meisjes, is dat wanneer meisjes die proberen hun eigen identiteit te ontwikkelen, meer conflicten hebben in een groep en persoonlijke relaties. Hoe meer autonomie zij ontwikkelen, des te meer zijn ze *disconnected* met zichzelf en anderen. Surrey (1991) stelt dat het 'zelf' zich ontwikkelt in de context van relaties met anderen, in plaats van als een geïsoleerd autonoom individu. Zij maakt gebruik van het *two way interactional model*, waarin het belangrijk is te begrijpen en begrepen te worden; *to empower as well as to be empowered*. In haar werk zijn vier componenten van belang in het danstherapeutisch groepsproces: danseducatie, exploratie, transformatie en creatie. Ieder van deze componenten is essentieel voor de groeiende connecties in de groep:

- Danseducatie: hierbinnen wordt gebruik gemaakt van de danselementen van Laban. Marques (1998) zegt hierover dat dit het startpunt is voor mogelijkheden met een *open end, to explore and create dances in different contexts*;
- Exploratie: lichaams- en bewegingsactiviteiten, inclusief samenwerking tussen danser, in kleine en grote groepen. De danstherapeut Duggan (1995) heeft een manier van werken ontwikkeld met jongeren met leerproblemen. Zij gebruikt choreografische elementen, zoals samen muziek selecteren, bewegingspatronen ontwikkelen, bewegingen in de ruimte zetten en frases maken.

Deze technieken zijn bij uitstek de manier hun eigen bewegingsrepertoire en de relaties met andere dansers te onderzoeken;

- Transformatie: betreft de psychische verandering die tot stand kan komen. Schmais (1985) onderscheidt acht non-verbale processen in een groep die leiden tot verandering: synchroniteit, expressie, ritme, vitalisatie, intergratie, cohesie, educatie en symbolisme;
- Creatie: betreft de demonstratie van de innerlijke staat van de groepsleden en de groep als geheel, als afsluiting van het groepsproces.

In *Working with withdrawn adolescents as a moving experience* beschrijven Eke & Gent (2009) een innovatieve werkwijze in een educatieve setting, waarbij dans-bewegingstherapeutische technieken worden ingezet. De werkwijze is gericht op leerlingen, die het moeilijk vinden hun gedachten en gevoelens te verwoorden en die niet in staat zijn hulp te vragen. Deze jongeren hebben vaak emotionele problemen wat zich manifesteert in teruggetrokken (*withdrawn*) gedrag, depressie of passief (*unduly*) gedrag. In het artikel wordt vooral ingegaan op de vraag of een groepsproject kan bijdragen aan het proces van ontwikkeling en groei van de jongeren, waardoor voorkomen kan worden dat zich (ernstiger) problemen ontstaan. Beide auteurs hebben meermalen een dergelijke groep geleid, in dit artikel beschrijven ze een proces met een groep meiden, waarin duidelijk wordt dat alle gevoelens en gedachten van de jongeren in de groep een plek moeten kunnen krijgen. Een belangrijke reden waarom de jongeren meedoen aan de groep, is dat zij vrienden willen maken. De rol van de therapeuten is vooral de jongeren te ondersteunen, door individuele gevoelens, die zichtbaar worden, te helpen vormgeven en een plek te geven in de groep.

3 ONDERZOEKSMETHODE

In dit onderzoek stonden een participierend actiegericht onderzoek en (tussentijdse) evaluaties, op basis van een *mixed method*-design, centraal. Tijdens het participierend actiegericht onderzoek en de evaluaties werd in dialoog met alle betrokken partijen een interventie ontwikkeld, uitgevoerd, (tussentijds) geëvalueerd en bijgesteld. In dit hoofdstuk wordt de gebruikte onderzoeksmethode toegelicht.

3.1 Participierend actiegericht onderzoek

Zoals Lincoln en Guba (2000) beschrijven, staat bij participierend onderzoek de praktijk voorop. Het onderzoek levert 'iets' op, dat daadwerkelijk in de praktijk kan worden ingezet. Hierbij is er sprake van een *Community of Practice* (CoP), waarin men samen zoekt naar een oplossing voor een probleem in de praktijk.

Zowel bij het project van SJSJ, als bij het Jongerenwerk Impuls, is de methode activerend en participierend geweest. We doen onderzoek *met* jongeren en hebben geen onderzoek *naar* jongeren uitgevoerd. De jongeren worden serieus genomen en betrokken in het onderzoek. Zij zijn oprecht tegemoet getreden en we hebben samen gezocht naar een 'oplossing'. Om te leren wat jongeren doen, waarom ze dat doen en voor het vinden van oplossingen, moet men meebewegen en mee-ervaren. Zoals ook Migchelbrink (2007) praat over een ontwikkelingsproces, waarin alle betrokkenen deelnemen aan een gezamenlijk onderzoeks-, leer- en verbeterproces.

Diverse methodes, zoals participerende observatie, diepte-interviews, actie-onderzoek, samenwerken, evalueren en ontwikkelen, worden bij deze onderzoeksmethode gehanteerd. Deze methodes ontwapenen en creëren daardoor een openheid en betrokkenheid, die de projecten naar een hoger niveau kunnen tillen. Het onderzoek/project levert informatie op, die vertaald kan worden naar actie. Bij voorkeur bestaan de resultaten hiervan uit nieuw gedrag. Beeldmateriaal zal bijdragen aan ander gedrag, net zoals meer experimentele vormen dit kunnen; een eigen 'move', een groepsactie, een dans of een sociale interventie. Het resultaat/de resultaten, het nieuwe gedrag, staat nooit van tevoren vast, maar vloeit voort uit het onderzoek. Zoals het vooronderzoek (hoofdstuk 2) doet vermoeden, gaan we uit van ideeën die de jongeren hebben over hun eigen leefomgeving. Deze ideeën vormen het beginpunt van het onderzoek/project en het ontplooiën van projecten uit bestaande wensen en initiatieven.

Participanten Community of Practice

Bij het participierend actiegericht onderzoek speelden *Communities of Practice* een centrale rol. Er werden twee interventies ontwikkeld, uitgevoerd en geëvalueerd binnen de projectgroep 'Dans-beweging', in twee verschillende *settings* en met twee verschillende doelgroepen, project SJSJ en project Impuls. De (grote) CoP bestond uit een gedeeld netwerk (zie ook hoofdstuk 4 en de bijlage 'CoP') van alle personen, die een bijdrage hebben geleverd aan het eerste ontwerp van de interventie. De werving en selectie, de ontwikkeling in dialoog, de evaluaties en bijstellingen van de uiteindelijke interventie hebben binnen de primaire CoP plaatsgevonden. Formeel was er zowel bij het project SJSJ, als bij Impuls, sprake van een gedeelde en gemengde 'binnen- en buitenkring'.

In het geval van het project 'Dans-beweging Impuls' waren de primaire participerende partners van de CoP de deelnemende jongeren, de projectleiders, de jongerenwerkster (en tevens contactpersoon) van Impuls, een vaktherapeut dans-beweging en een onderzoeksstudent (tevens co-therapeut) dans-beweging.

In het geval van het project 'Dans-beweging SJSJ' waren de primaire participerende partners van de CoP de deelnemende jongeren, de projectleiders, een gedragswetenschapper (en tevens contactpersoon) van SJSJ, een vaktherapeut dans-beweging en een onderzoeksstudent (tevens co-therapeut) dans-beweging.

Beschrijving primaire CoP

Het eerste RAAK-dansproject heeft plaatsgevonden met de jongeren, de begeleiders en binnen de muren van Stichting Jeugdzorg Sint Joseph (SJSJ) te Cadier en Keer. Het tweede RAAK-dansproject heeft plaatsgevonden binnen het Jongerenwerk Impuls te Kerkrade. Voor beide projecten is de leeftijd van de jongeren tussen 12 en 17 jaar; zowel jongens als meisjes hebben geparticipeerd. Beide projecten worden uitgevoerd door twee begeleiders: de dans-bewegingstherapeut, samen met een co-therapeut. De co-therapeut is tevens (onderzoeks)student (fase 4) van de opleiding Dans-bewegingstherapie. De dans-bewegingstherapeut is dezelfde voor beide projecten, daarentegen zijn er twee co-therapeuten (studenten), die ieder gekoppeld zijn aan één project. Alle uitvoering, voorbereiding, 'nabereiding', evaluatie, vastleggen op beeld en in tekst, en planning is in constante interactie met de projectgroepleden X. Boelens, M. Hünen, N. Janssen, I. van Keulen en de twee begeleiders van het project. Vanzelfsprekend is X. Boelens direct aanspreekpunt binnen SJSJ en M. Hünen binnen Impuls.

Volgens Boog (2000) en Reason & Badbury (2001) is actieonderzoek gericht op het verkrijgen van praktische kennis, om daarmee individueel of gezamenlijk handelen en/of de sociale situatie, waarin dat dagelijks handelen plaatsvindt, te verbeteren. Hierbij is het belangrijkste beoordelingscriterium het praktisch nut/voordeel dat betrokkenen hebben. Het onderzoek van RAAK Dans-beweging geeft praktische kennis, die gebruikt kan worden om een bestaande situatie of bestaand handelen te verbeteren. Het moet resultaten opleveren die te vertrouwen zijn. Het onderzoek dient op een grondige, controleerbare, eerlijke en inzichtelijke wijze uitgevoerd te worden, zodat een betrouwbaar resultaat ontstaat.

Migchelbrink (2007) onderscheidt twee doelstellingen, namelijk kennisvermeerdering en -verbetering of verandering van sociale situaties. Het gaat er niet alleen om kennis van de werkelijkheid te begrijpen, te beschrijven of te verklaren. Het motief van RAAK Dans-beweging is kennis verkrijgen, om zo beter of daadwerkelijk anders te kunnen handelen. Om verbeteringen tot uitvoering te kunnen brengen, is het van belang om dit samen te doen en met alle betrokkenen.

3.2 Het evalueren van proces en effect

Verzameling van de data en de evaluatie van de interventies vond plaats op basis van een *mixed method*-design, zoals beschreven in het generieke deel van het RAAK-project. Hierbij gestuurd door de centrale vraagstellingen; deze waren: 'hoe verloopt de ontwikkeling, uitvoering en bijstelling van de interventie/het proces?' en 'wat is het effect van de interventie?'

Er werden kwalitatieve en kwantitatieve data verzameld met diverse dataverzamelingstechnieken en meetinstrumenten. Voorbeelden van dataverzameling, op basis van diverse evaluaties, zijn hieronder weergegeven.

Kwalitatieve dataverzameling

- Procesevaluaties:
 - Van alle vooroverleg, waarbij keuzes zijn gemaakt op basis van planning en organisatie, is een verslag opgemaakt door de projectleiders;
 - Het eerste contactmoment (de introductie), met wensen en ideeën van de jongeren, is in een verslag beschreven;

- Iedere bijeenkomst is uitgebreid beschreven op basis van individuele deelname, als groepsdeelname en groepsdynamische aspecten, door uitvoerend therapeut en co-therapeut.
- Programma-evaluatie:
 - Evaluatiebesprekingen jongeren;
 - Evaluatiebijeenkomsten *central partners*.
- Responsieve evaluatie:
 - Voorbespreking en nabespreking;
 - Interviews met de jongeren;
 - Interviews met de projectleiders en uitvoerende therapeut.

Kwantitatieve dataverzameling

- Vragenlijsten:
 - Utrechtse Coping Lijst (UCL);
 - 'Hoe Ik Denk' (HID), vertaald van 'How I think' (HIT);
 - Sociaal-Emotionele Vragenlijst (SEV).
- *Coding sheet* LMA.

Zoals eerder beschreven in participierend actiegericht onderzoek en actie onderzoek volgens Boog en Migchelbrink, ontstaat de totstandkoming van het project, c.q. de ontwikkeling van de interventie, vanuit co-creatie en het praktisch handelen; handelen dat niet altijd gelijk opgaat met de systematiek en 'volgorderlijkheid' van de methodologie. Systematische uitvoering, evaluatie en bijstellen wisselen elkaar af en hebben meerdere cycli. Actieonderzoek houdt zich bezig met het praktische probleem en het dagelijks handelen van mensen. Zo wordt onderzoek en actie (het handelen) met elkaar verbonden. Het verzamelen van kennis (data) is hierbij direct gekoppeld aan het toepassen ervan (vanuit proces-, programma- en responsieve evaluatie), zodat de onderzochte werkelijkheid wordt veranderd.

3.3 Concretisering kennisverzameling in 'Actieonderzoek RAAK – Danstherapeutische interventies'

Migchelbrink (2007) geeft aan dat AO, net als vele andere onderzoeksbenaderingen, een zoekproces is, gebaseerd op denken, intuïtie en creativiteit, waarin op een systematische manier gegevens verzameld worden, gebruikt en geanalyseerd, met als doel kennis te verzamelen. Een kenmerk van AO en de projectgroep 'Dans-beweging', is dat het toepassingsgericht is, waarbij de kennisverzameling gericht is op kennis in specifieke situaties. Bij AO is het niet de bedoeling dat de kennis die is verkregen, wordt verspreid naar andere situaties, maar dat bruikbare kennis voor specifieke onderzochte situaties, het jongerenwerk en specifiek voor SJSJ en Impuls wordt aangeleverd. In AO wordt er gebruik gemaakt van meerdere kennisbronnen. Naast de verkregen kennis, met methoden van systematisch onderzoek, wordt er gebruik gemaakt van andere kennisbronnen, zoals alledaagse kennis, ervaringsleren en ervaringskennis. Het verzamelen van zowel kwalitatieve als kwantitatieve data heeft zich afgewisseld, binnen meerdere fases van het project en in verschillende cycli.

Dataverzameling voorfase

Dataverzameling voorfase, ten behoeve van inventariserend onderzoek vóóraf aan het participierend onderzoek. De resultaten van het inventariserend vooronderzoek, door N. Janssen en I. van Keulen, zijn verwerkt en opgenomen in de tekst van de diverse hoofdstukken.

De wijze waarop verschillende data zijn verzameld, zijn de volgende:

- Het inventariseren van de eigen expertise op dit gebied (onder andere *desk study* en ervaring in gesloten instellingen, kunstzinnige vorming/kunsteducatie);
- Interviews met professionals;
- Het expliciteren van stage-ervaringen van studenten;
- Interviews met dans-bewegingstherapeuten, die werken met jongeren binnen de ambulante setting, jeugdpsychiatrie en gesloten instellingen en dans-bewegingstherapeuten en/of dansdocenten, die werken in culturele centra en centra voor kunsteducatie;
- Ten behoeve van afstudeeropdrachten hebben studenten Dans-bewegingstherapie interviews afgenomen en observaties uitgevoerd.

3.3.1 Dataverzameling participierend actiegericht onderzoek

Op basis van het beschreven *mixed method*-design, gestuurd door de centrale vraagstellingen en zoals beschreven bij de kwalitatieve en kwantitatieve dataverzamelingstechnieken in paragraaf 3.2, volgt hieronder de gehele lijst aan data. De concrete data die verzameld zijn en gebruikt voor de proces- en effectevaluatie. Deze zijn verkregen via diverse bronnen en op verschillende momenten en fases van het participierend actiegericht onderzoek.

Dataverzameling actiegericht onderzoek

- Van alle vooroverleg, waarbij keuzes zijn gemaakt op basis van planning en organisatie, is een verslag opgemaakt door de projectleiders (N. Janssen of I. van Keulen);
- Het eerste contactmoment (de introductie), met wensen en ideeën van de jongeren, is in een verslag beschreven;
- Iedere bijeenkomst is uitgebreid beschreven, op basis van individuele deelname, als groepsdeelname en groepsdynamische aspecten, door uitvoerend therapeut en co-therapeut;
- Individuele deelname is beschreven, op basis van observatie dans-bewegingstherapie;
- Therapeut en co-therapeut houden logboek bij voor individuele reflectie;
- Therapeut en co-therapeut houden logboek bij, op basis van aanpassingen;
- Therapeut en co-therapeut maken sessieverslagen, op basis van ingezette methoden, werkvormen en therapeutische attitude;
- Van iedere bijeenkomst zijn videobeelden gemaakt, zowel volledig van de gehele sessie, als van de gehele groep;
- Het eindproduct, de dans-clip, is vastgelegd als videoclip;
- Er zijn foto's van de deelnemende jongeren en hun publiek (groepsleiding, directie en projectleiders) tijdens de presentatie van de videoclip binnen SJSJ;
- De studenten van meerdere academische jaren zijn gecoacht op reflectie en kennisbron in hun deelname/uitvoering aan het project door N. Janssen of I. van Keulen;
- De projecten zijn beschreven in afstudeerwerkstukken van studenten;
- De studenten zijn begeleid in hun afstudeerwerkstukken door N. Janssen of I. van Keulen;
- Beschrijving van voorbespreking, nabespreking en interviews met de jongeren;
- Interviews met de projectleiders en uitvoerende therapeut door studenten wetenschappelijk traject;
- Kwantitatief:
 - Er zijn vier vragenlijsten afgenomen, vooraf aan het project en achteraf;
 - Analyse bewegingsbeeld van het beeldmateriaal, zoals de eindproducten en alle sessie-video-opnamen;
 - *Coding sheet* voor analyse bewegingsbeeld.

Kijkend naar de diverse bronnen en de data, die voortkwam vanuit deze bronnen, geeft de volgende lijst de concretisering van data, vanuit de bronnen, weer.

De dataverzameling betreffende:

- De deelnemers: vragenlijsten/zelfrapportage van de jongeren, uitgebreide video-opnamen en nabespreking en interviews met jongeren;
- De professional (de uitvoerders/(co)therapeut): uit een logboek en de reflectie(sessie)verslagen, daarnaast uit de coaching, supervisie en begeleiding;
- Ontwikkeling van het project en de interventie: verslaglegging overleg, briefinginstanties en de beschreven formats (verschillende fasen binnen RAAK-verslaglegging);
- Effecten van de interventie op sociaal gebied, *coping*-stijl en ontwikkeling: door middel van meetinstrumenten, in de vorm van vragenlijsten;
- Effecten van de interventie op specifiek danstherapie: de uitgebreide bewegingsobservaties, zowel van de individuele deelnemer, als op groepsniveau; deze worden, door middel van een *coding sheet*, in kaart gebracht.

3.3.2 Kwantitatieve dataverzameling

Voor de kwantitatieve dataverzameling en -analyse zijn meetinstrumenten gebruikt. De meetinstrumenten zijn drie vragenlijsten en de *coding sheet* volgens de LMA-bewegingsanalyse (*Laban Movement Analysis*). In deze paragraaf worden de meetinstrumenten verder uitgelegd ter verduidelijking van de onderzoeksmethode. De exacte inhoud en toepassing wordt toegevoegd als bijlage VI, VII (vragenlijsten) en bijlage III, IV en V (*coding sheet* en LMA).

Meetinstrumenten: vragenlijsten

- De Utrechtse Coping Lijst (UCL) meet *coping*-gedrag bij adolescenten vanaf 13 jaar. Dat wil zeggen, de manier waarop iemand omgaat met stressvolle situaties en problemen. ‘ *Coping*’ wordt opgevat als een persoonlijkheidsstijl. De lijst kan gebruikt worden als indicatie-instrument voor het psychosociaal functioneren en als researchinstrument bij onderzoek naar de rol van *coping* tijdens de adolescentie. *Coping*-strategieën kunnen gemeten en gerubriceerd worden. Deze lijsten worden in het werkveld van jeugdzorg, jeugdgezondheidszorg en onderwijs gebruikt (zie ook bijlage VI).
- De ‘Hoe Ik Denk’ (HID) is een vragenlijst, die denkfouten op kan sporen die samenhangen met externaliserend gedrag. Het doel is het meten van ‘zelfbeschermende’ denkfouten, die te maken hebben met externaliserend probleemgedrag. Deze lijst kan nuttig zijn bij het meten van effecten van cognitieve gedragsmatige programma’s, om antisociaal gedrag te verminderen door denkfouten te herstellen. Vaak gaat het over jongeren, die zijn opgenomen in residentiële behandelgroepen, justitiële jeugdinrichtingen, psychiatrische instellingen of jongeren die deelnemen aan interventie- en preventieprogramma’s, gericht op het verminderen/voorkomen van externaliserend gedrag. De HID is bruikbaar voor de klinische praktijk, bijvoorbeeld als diagnostisch instrument en als leidraad voor het opzetten/evalueren van interventies, en voor wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld om externaliserend probleemgedrag te voorspellen en om effectiviteit van preventie-/interventieprogramma’s te evalueren (zie ook bijlage VII).
- De Sociaal-Emotionele Vragenlijst (SEV) meet in hoeverre jongeren problemen vertonen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling, aan de hand van gedragsbeoordelingen door ouders en leerkrachten. Deze lijst wordt veelal gebruikt in de jeugdzorg en het onderwijs. Deze lijst wordt zeer positief beoordeeld op representatieve normen en onderzoek naar betrouwbaarheid en validiteit, mits goed en door de goede personen ingevuld.

Meetinstrument: coding sheets

Samen met zes studenten van fase 4 uit het academisch jaar 2012-2013 van Creatieve Therapie Dans-Beweging, wordt een *coding sheet* ontwikkeld. Hierbij worden items, uit de categorieën van LMA (*Laban Movement Analysis*), gekozen op basis van bruikbaarheid en betrouwbaarheid. Deze *coding sheet* wordt gebruikt om het beeldmateriaal, verkregen uit de video-opnamen, te analyseren, met als doel een analyse van de veranderingen die zichtbaar worden bij de jongeren. Binnen LMA worden de volgende categorieën onderscheiden: *body* (wat beweegt er?), *shape* (hoe verandert het van vorm?), *space* (waar beweegt het?) en *effort* (met welke kwaliteit of intentie?). Binnen *effort* worden *single qualities* onderscheiden; dit zijn *weight*, *time*, *space* en *flow*. Een toelichting op LMA en de categorieën is te vinden in de bijlagen.

3.4 Data-analyse

Migchelbrink (2007) stelt dat reflectie, volgens Korthagen (1982), een bewust en weloverwogen proces van denken over, en interpreteren van, ervaringen is, met als doel het eigen handelen beter te doorgronden en hiervan te leren. Met andere woorden: men wordt zich, door middel van reflecties, bewust van het leren van houdingen, vaardigheden en ervaringskennis. Reflecteren van zowel het individuele, als het gezamenlijke, handelen is een belangrijk proces, dat deel uitmaakt van de projectgroep 'Dans-beweging'. Het reflecteren binnen de projectgroep 'Dans-beweging' vindt plaats op drie vlakken:

1. Het reflecteren op het handelen: hierbij gaat het om het leerproces, om beter om te leren gaan met problemen die zijn ervaren;
2. Het leren reflecteren op het materiaal dat het onderzoek, over het handelen, heeft opgeleverd. Het gaat hierbij om het vermogen om door te kunnen denken, om zo de, in het leerproces verzamelde, gegevens een plaats te geven in en voor het handelen;
3. Het reflecteren op het onderzoeksmatig bezig zijn, hierbij wordt er gereflecteerd op hetgeen dat in het onderzoekstraject aan de orde is gekomen.

De projectgroep 'Dans-beweging' (onderzoeker) moet diverse processen op elkaar kunnen afstemmen. De onderzoeker zal vertrouwd moeten zijn met het reflectieproces; daarnaast is het een belangrijke rol van de onderzoeker, dat hij meedenkt in de planning en vormgeving van de verandering in het handelen. Voor veranderingen van handelen onderscheiden Kemnis & McTaggart (1988) drie veranderingsniveaus in AO:

1. Het eerste niveau omvat de veranderingen in de manier van praten en denken over de betreffende onderwerpen, werkvormen en ervaringen door de jongeren;
2. Het tweede niveau omvat de veranderingen in activiteiten en manieren van handelen in de praktijk, binnen de te ontwikkelen interventie 'Dans-beweging';
3. Het derde niveau omvat de veranderingen in sociale relaties en sociale structuren.

Deze verschillende niveaus kunnen, aan de hand van reflectie, getoetst worden. De projectgroep 'Dans-beweging' zal zich niet beperken tot één veranderingsniveau. Het jongerenwerk en vaktherapie dienen eerst bewust te worden van het handelen in de praktijk, alvorens veranderingen kunnen worden doorgevoerd. In de conclusie van het afstudeerproject zal hierop teruggeblikt worden.

Data-analyse kwalitatieve data

- De data-analyse van de kwalitatieve data (verslagen, logboek, interviews en rapportages) vond plaats volgens de kwalitatieve inhoudsanalyse, alsmede uit technieken van de *grounded theory*;
- Deze gegevens werden op inductieve wijze open gecodeerd, hierbij werd voor hetzelfde verschijnsel dezelfde code gebruikt;

- Vervolgens werden de ontwikkelde open codes, in eerste instantie, inductief gecategoriseerd. In tweede instantie werd de topiclijst, die werd gehanteerd bij de dataverzameling, hierbij betrokken; dit betrof de eerste fase van de *axial coding*;
- De ontwikkelde categorieën zullen worden gedefinieerd en beschreven en onderbouwd met tekstfragmenten;
- Er vond een *cross*-analyse plaats tussen de verschillende projecten (SJSJ en Impuls);
- De verbanden tussen de categorieën worden gelegd en beschreven;
- Hieruit zullen kerncategorieën worden omschreven en geïntegreerd worden met literatuur en de rationale.

Data-analyse kwantitatieve data

- De data-analyse van de vragenlijsten/meetinstrumenten wordt kwantitatief afgenomen en verwerkt in Excel en SPSS; hierbij wordt een voor- en nameting verwerkt. Hieruit zullen correlaties worden aangetoond;
- Eventuele verbanden (meetinstrumenten) worden kwantitatief weergegeven en mogelijk nog kwalitatief beschreven, daar waar conclusies vanuit kwalitatieve gegevens kunnen worden gemaakt;
- De *coding sheet* is al in zijn ontwikkeling in categorieën (items van LMA) ingedeeld. Zo mogelijk is met de bewegingsanalyse aangesloten bij de kwalitatieve kerncategorieën.

Beschrijving van de conclusies

In de conclusies wordt de integratie van kwalitatieve en kwantitatieve gegevens nagestreefd. De betekenis van de ontwikkelde interventie en de werkwijze kan worden toegelicht. Deze betekenis wordt duidelijk voor de doelgroep van het project. De vergelijking met de literatuur, resultaten uit de voorfase (inventariserend onderzoek) en de actie- en evaluatie fase kan worden gemaakt. De verschillende resultaten, uit verschillende dataverzameling en data-analyse, worden met elkaar in verband gebracht.

3.4.1 Meetinstrumenten

Het behoeft enige extra uitleg om de systematiek van de data-analyse van de kwantitatieve data (de meetinstrumenten, zoals eerder beschreven) nader te verklaren. Behalve dat de data verwerkt is in Excel, SPSS of een ontwikkelde *coding sheet*, op basis van de LMA, is het van belang meer inzicht te krijgen in de inhoud van de meetinstrumenten.

Methodiek data-analyse vragenlijsten

Om een kwantitatieve analyse te kunnen maken over de onderzoeksgroep, is gebruik gemaakt van de *Statistical Package for the Social Sciences* (SPSS). Allereerst is er, door middel van correlatieanalyse, gekeken naar hoe de schalen onderling met elkaar samenhangen. Hieruit is gebleken dat er een significant verband is tussen actief aanpakken en vermijden, waarbij een positieve correlatie te zien is. Beschrijvend houdt dit in dat, als een jongere op de schaal 'actief aanpakken' hoog scoort, verwacht kan worden dat deze op de schaal 'vermijden' ook hoog scoort, of andersom. Ditzelfde is te zien tussen de schalen 'actief aanpakken' en 'sociale steun zoeken' en tussen 'actief aanpakken' en 'expressie van emoties'. Voor de schaal 'palliatieve reactie' is er een significant verband te zien met 'vermijden', 'passief reactiepatroon' en 'geruststellende gedachten'. Daarnaast zijn er tussen 'vermijden' en 'expressie van emoties', 'passief reactiepatroon' en 'geruststellende gedachten' ook positieve significante correlaties te zien (zie tabel 1 op de volgende pagina).

Tabel 1: Correlaties tussen schalen onderling van de UCL

Schaal	1	2	3	4	5	6
1. Actief aanpakken						
2. Palliatieve reactie	.34					
3. Vermijden	.79**	.59*				
4. Sociale steun zoeken	.59*	-.13	.07			
5. Passief reactiepatroon	-.15	.64*	.23	-.49		
6. Expressie van emoties	.74**	.58	.78**	.50	.19	
7. Geruststellende gedachten	-.03	.66*		-.05	.59*	.05

Note: * $p < .05$; ** $p < .01$

Tevens is er gekeken naar de correlaties van de schalen onderling, betreffende de HID. Hieruit is naar voren gekomen dat er een significant positief verband is tussen de schaal 'zelfcentrering' en 'anderen de schuld geven', 'goedpraten/verkeerd benoemen', 'uitgaan van ergste', 'oppositieel opstandig' en 'fysieke agressie'. Er is een significante positieve correlatie te zien tussen de schaal 'anderen de schuld geven' en 'stelen', tussen 'goedpraten/verkeerd benoemen' en 'uitgaan van ergste', tussen 'goedpraten/verkeerd benoemen' en 'oppositieel opstandig', tussen 'goedpraten/verkeerd benoemen' en 'fysieke agressie' en tussen 'goedpraten/verkeerd benoemen' en 'stelen'. Voor de schaal 'uitgaan van ergste' is er een significant verband te zien met 'oppositieel opstandig', 'fysieke agressie' en 'stelen'. Daarnaast is er voor de schaal 'oppositieel opstandig' nog een significante correlatie tussen 'fysieke agressie' en 'stelen' te zien en tot slot is er een significant verband tussen 'fysieke agressie' en 'stelen' terug te vinden. Deze verbanden houden hetzelfde in als voor de UCL-schalen. Als een jongere hoog scoort op de ene schaal, wordt verwacht dat hij tevens hoog scoort op de andere schaal, of andersom (zie onderstaande tabel 2).

Tabel 2: Correlaties tussen schalen onderling van de HID

Schaal	1	2	3	4	5	6	7
1. Zelfcentrering							
2. Anderen schuld geven	.72*						
3. Goedpraten/verkeerd benoemen	.73*	.39					
4. Uitgaan van ergste	.71*	.40	.94**				
5. Oppositieel opstandig	.90**	.54	.86**	.91**			
6. Fysieke agressie	.77**	.54	.87**	.88**	.84**		
7. Liegen	.42	.59	.41	.38	.34	.21	
8. Stelen	.86	.66*	.72*	.70*	.82**	.67*	.33

Note: * $p < .05$; ** $p < .01$

Naast deze interne itemcorrelaties, is er gekeken naar de correlaties van een bepaalde schaal op de voormeting (T1) en nameting (T2). Deze correlaties zijn getoetst aan de hand van de *Pearson Correlations Test*. Deze test duidt alleen een significant verband aan, echter geen voorspelling of T2 daadwerkelijk op T1 volgt. Tot slot is er naar de verschillen tussen 'De Mix' en SJSJ, op de verscheidene schalen en op de voor- en nameting, gekeken, aan de hand van een ANOVA-test. Deze test meet of er een significant verschil is in gemiddelden tussen twee groepen. De resultaten van deze correlaties en de ANOVA zijn terug te vinden in paragraaf 5.2.

Bewegingsanalyse

De observaties van de student/vaktherapeut geven richting aan het therapeutisch handelen in het moment en waren daarmee belangrijk in de ontwikkeling van de interventie (zie ook paragraaf 4.3). De bewegingsobservaties zijn uitgevoerd en beschreven door de uitvoerende student en dans-bewegingstherapeut. De bewegingsobservaties zijn deels beschreven met behulp van de categorieën of items hieruit van de *Laban Movement Analysis*.

De bijeenkomsten/sessies zijn opgenomen op film, de student en therapeut hebben hiervan gebruik gemaakt in de evaluatie van en voorbereiding op de (volgende) sessie. Naast participerende observatie, was er dus ook sprake van 'niet-participerende observatie'.

Om iets te kunnen zeggen over het effect van de interventie, is het beeldmateriaal van de opnames bij SJSJ geanalyseerd door een groep van zes studenten uit het vierde jaar Dans-bewegingstherapie, hierin bijgestaan door een van de projectleiders. In de eerste bijeenkomst zijn de studenten geïnformeerd over het RAAK-project 'Dans-beweging' en de doelen hierin voor de jongeren. Daarbij is een eerste inschatting gemaakt van welke items binnen de categorieën relevant zouden kunnen zijn, in relatie tot de doelen. Deze items zijn vervolgens in tweetallen in beweging onderzocht; door wat gezien wordt ook in het eigen lijf te voelen, kan dit exacter benoemd worden. Door één van de studenten is een eerste *coding sheet* gemaakt, in een volgende bijeenkomst is deze gebruikt bij de analyse van het beeldmateriaal van de eerste sessie. Er is steeds een aantal minuten gekeken en gescoord, daarna zijn de scores vergeleken en bediscussieerd. Dit heeft zich herhaald tot er overeenstemming was over de items en de interpretatie én scores daarvan. De *coding sheet* is daarna bijgesteld en vervolgens zijn alle opnamen, met behulp van de *coding sheet*, geanalyseerd.

3.5 Trustworthiness

Om de *trustworthiness* van de kwalitatieve data en de validiteit en betrouwbaarheid van de kwantitatieve data te bevorderen, zijn de volgende acties uitgevoerd:

- De toegepaste methode, data en analyseproces zijn inzichtelijk beschreven, door middel van sessieverslagen, eindverslag per setting, etc.;
- Er heeft triangulatie van onderzoekers plaatsgevonden: binnen de therapeuten, vaste dans-bewegingstherapeut met wisselend co-therapeut, binnen twee verschillende projecten, etc.;
- Triangulatie van databronnen, door middel van verschillende verslagleggingen: sessie, evaluatiebijeenkomsten, videobeelden en interviews, etc.;
- Door middel van evaluatiebijeenkomsten en evaluatiemomenten voor de jongeren, heeft *peer review* plaatsgevonden, etc.;
- *Member checking* heeft verschillende malen plaatsgevonden door zowel diverse projectleiders-overleggen van de projectgroep 'Dans-beweging', als in diverse bijeenkomsten RAAK-overleg, waar alle projectgroepen vertegenwoordigd waren, etc.;
- *Peer debriefing* en *-auditing* heeft meerdere malen plaatsgevonden, door resultaten voor te leggen aan de algemeen projectleider en leden van KenVak;
- Reflectie op dubbelrollen heeft doorlopend plaatsgevonden wegens een gedeeld projectleiderschap, daarnaast heeft de projectleider gecoacht en gesuperviseerd op de uitvoerders in de rollen van co-therapeut, onderzoeker en student;
- De beschrijving van de doelgroep, de context en de interventie is zeer uitgebreid uitgevoerd en is constant bijgesteld, waarvan verslag en inzichtelijkheid werd gewaarborgd door de CoP.

3.6 Ethische overwegingen

Deelname was geheel vrijwillig en vond plaats in het kader van de vrije tijd. Rekening houdend met het laagdrempelig karakter van dit project en met de emotionele belasting, die het invullen van vragenlijsten, betreffende het psychisch functioneren, met zich mee kan brengen, is besloten de hoeveelheid vragenlijsten beperkt te houden. Ouders/verzorgers werden geïnformeerd (schriftelijk en/of mondeling) dat hun kind deelnam aan de interventie. Alle gegevens werden geanonimiseerd en vertrouwelijk behandeld. In de rapportages werd de anonimiteit en privacy van de jongeren gewaarborgd. De verkregen informatie zal niet herleidbaar zijn tot individuen.

Bij het gebruik van beeldopnamen is toestemming gevraagd aan de betrokkenen, zij hebben hiertoe een contract ondertekend. De afspraak, met jongeren van SJSJ, is gemaakt dat verstrekking van het beeldmateriaal, zoals het eindproduct (de videoclip), niet vertoond wordt in openbare gelegenheden; deze mag wel gebruikt worden voor onderzoeksdoeleinden, waarmee eventueel buiten de primaire CoP wordt getreden.

4 RESULTATEN PARTICIPEREND ACTIEGERICHT ONDERZOEK

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag hoe de *Communities of Practice* en de interventie er uit zien en hoe deze tot stand is gekomen. Zoals al eerder is benoemd, werd, binnen de projectgroep 'Dans', de interventie op twee plekken uitgevoerd. Als eerste is de interventie uitgevoerd bij Stichting Jeugdzorg St. Joseph en daarna is, in grote lijnen, dezelfde interventie uitgevoerd bij Jongerenwerk Impuls.

In paragraaf 4.1 wordt, van zowel SJSJ als Impuls, beschreven hoe de *Community of Practice* tot stand gekomen is en hoe deze er uitzag, waar de interventie is uitgevoerd, waarom de interventie hier is uitgevoerd, wie hierin participeerden en welke rol zij hadden. Daarbij wordt ook ingegaan op bevorderende en belemmerende factoren die werden ervaren.

In paragraaf 4.2 wordt beschreven hoe de interventie er uitziet en hoe deze tot stand is gekomen. Er wordt als eerste ingegaan op de ontwikkeling van de interventie in relatie met de *evidence based practice*, zoals beschreven in hoofdstuk 2. Vervolgens is beschreven hoe de interventie er uitziet, zoals deze in de praktijk is ontwikkeld met de jongeren.

4.1 De *Community of Practice*

De *Community of Practice* heeft er, tijdens de ontwikkel- en uitvoeringsfase, anders uitgezien en is anders tot stand gekomen bij St. Joseph en het Jongerenwerk Impuls. Daarom zijn deze hieronder afzonderlijk beschreven.

Stichting Jeugdzorg St. Joseph, te Cadier en Keer, is een organisatie voor jeugdbescherming, jeugdhulpverlening en onderwijs en bestaat uit bestaat uit 'Het Keerpunt' en 'Icarus'. Het Keerpunt is een justitiële jeugdzorginstelling voor jongeren die iets strafbaars hebben gedaan, of daarvan worden verdacht, en intensieve behandeling nodig hebben. Beleidsverantwoordelijke is het ministerie van Veiligheid en Justitie. Icarus is een gesloten jeugdzorginstelling, vooral gericht op jongeren met ernstige gedragsproblemen, die beschermd moeten worden tegen zichzelf, anderen of de maatschappij. Icarus valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Jeugdzorg St. Joseph is één van de partners in het RAAK-project en was ook betrokken bij het RAAK-project 'Vaktherapie in justitiële jeugdinstituten en de gesloten jeugdzorg'. Uit dit project bleek dat vaktherapeutische interventies effectief kunnen zijn als aanvullende therapieën op de behandeling in de groep. Echter worden deze instellingen geconfronteerd met bezuinigingen op juist deze aanvullende therapieën en met kortere opnameduur. Argument voor deze bezuinigingen is dat opname in een instelling te weinig bijdraagt aan het voorkomen van recidive.

Deskundigen op het gebied van jeugdhulpverlening geven aan dat het waarschijnlijk zeer effectief zal zijn jongeren voor de poort, voordat zij de instelling verlaten, interventies aan te bieden, die gericht zijn op versterking van preventieve factoren en op hun terugkeer in de maatschappij.

Omdat de projectgroep 'Dans' niet beschikte over een vaktherapeut, werd in overleg met H. Smeijsters (destijds projectleider) besloten een interventie op Het Keerpunt zelf uit te voeren, waarin studenten zouden kunnen participeren. Studentparticipatie is een vereiste in het RAAK-project, voor de betreffende studenten zou het een goede werk-/leerervaring zijn. Aanvankelijk was er maar één student die eventueel zou willen participeren, terwijl wij het wenselijk achtten dat de interventie met twee werd uitgevoerd; dit vanwege de onervarenheid van de studenten uit dat jaar met de doelgroep en de mogelijkheid van observatie. Bij een workshop, in het kader van het RAAK-project (KIB, november 2011), was ook een oud-student Dans-bewegingstherapie aanwezig, die geïnteresseerd was in deze taak. Daarnaast zou er dan ook aangesloten kunnen worden bij de zorgvraag vanuit het SJSJ, zoals geuit tijdens de startbijeenkomst met alle betrokken partijen.

Daarna is dit idee verder besproken met X. Boelen, gedragswetenschapper en lid van de projectgroep 'Dans', en B. Dolmans, directeur SJSJ en lid van de stuurgroep. Jongeren volgen een resocialisatietraject, voordat zij de instelling verlaten. Hierin zijn ook activiteiten opgenomen in het kader van vrijetijdsbesteding, maar deze zijn verplicht. Jongeren komen in hun keus vaak niet veel verder dan voetbal en fitness.

Door de gedragswetenschapper is, in samenspraak met collega's en groepsleiders van Icarus en Het Keerpunt, een groep jongeren samengesteld. Keuze voor deelname onder de jongeren was groot, daarom is er met beleid een groep samen gesteld. Om zo veel mogelijk aan de doelgroep van het project tegemoet te komen, is er gekozen voor een groep van acht jongeren uit beide afdelingen en van verschillende groepen. Daarmee wordt zo veel als mogelijk een vergelijkbare situatie gecreëerd, als wanneer het project buiten de instelling zou plaatsvinden. Vlak daarna (maart 2012) volgde kennismaking tussen alle betrokken leden van de CoP, inclusief de jongeren.

Centrale betrokkenen en hun rol

- De deelnemende jongeren zijn de jongeren van Icarus en Het Keerpunt. Om het maatschappelijk beeld zoveel mogelijk te imiteren, is de groep samengesteld uit vier jongens en vier meiden. Daarnaast zijn deze jongeren in de eindfase van hun behandeling en hebben ervaring met bepaalde vrijheden. De jongeren hebben een centrale rol in de ontwikkeling/uitvoering van de interventie en zijn medeverantwoordelijk voor de inhoud van het dansproject;
- Gedragswetenschapper X. Boelen; hij heeft, naast coördinatie en ondersteuning ter plekke, de zorg voor de invulling en verwerking van de vragenlijsten door de jongeren. Hij heeft een centrale rol in het contact met de jongeren, zowel in samenstellen van de groep als nazorg. Hij is daarnaast betrokken bij het ontwerp en de evaluatie van het project;
- Stagiaire Kara Jessen draagt zorg voor de verwerking van de vragenlijsten. Zij is daarnaast betrokken bij de evaluatie van het project.;
- Dans- bewegingstherapeut N. van Koevinge- van Dijken;
- Student C. Koopmanschap, ten tijde van uitvoering vierdejaars student Creatieve Therapie (dans-beweging); neemt deel in het kader van haar afstudeeronderzoek. Zowel de therapeut als student hebben een centrale rol in de uitvoering en verslaglegging van de interventie, beiden dragen tevens zorg voor de beeldopnames;
- Beide projectleiders onderhouden het contact met de student en de dans-bewegingstherapeut en bieden ondersteuning in de uitvoering en verslaglegging van de interventie. Zij onderhouden contact met de gedragswetenschapper en stagiaire en dragen zorg voor de analyse van de kwantitatieve data en het bewegingsmateriaal, de evaluatie van het project en de rapportage;
- Andere betrokkenen zijn B. Dolmans, W. Reijntjes en de groepsleiders; zij ondersteunen bij de samenstelling van de groep en/of het uitnodigen van de jongeren. Daarnaast zijn zij ook aanwezig bij de presentatie van de dans-clip door de jongeren.

'Buitenkring'

Tijdens de oriëntatie- en ontwerpfase waren hierbij betrokken:

- De dans-bewegingstherapeuten, die werken met jongeren in de ambulante setting;
- De studenten Dans-bewegingstherapie;
- De jongeren, die danslessen volgen en/of betrokken zijn bij het jongerenwerk en/of dans-scene;
- De professionals uit het domein van jongeren-/jeugdwerk en dans(educatie).

Bevorderende factoren

Een bevorderende factor in de samenstelling van de CoP, is de inzet van het kunstproces. Er was veel animo onder de jongeren om iets met dans te doen, het sluit aan bij hun behoeften. De jongeren waren alle bijeenkomsten aanwezig, tenzij er een reden was voor afwezigheid. Het naar een eindproduct toewerken vergroot de betrokkenheid, jongeren voelen zich verantwoordelijk voor het resultaat. De vorm van het product, een dans-clip, is voor de jongeren een veilige manier om zichzelf

te laten zien. Ook de motivatie en bereidheid van alle andere betrokkenen en de prettige samenwerking zijn bevorderende factoren. Hierdoor ontstaat openheid en aandacht voor randvoorwaardelijke zaken.

Belemmerende factoren

Al snel na de start van het project bleek dat de projectgroep 'Dans' niet over een vaktherapeut kon 'beschikken'. Het vroeg heel wat (overleg)tijd en communicatie alvorens we tot een werkzame constructie waren gekomen, waarbij de keus om hier een project te doen ook nog vaak moest worden verdedigd. Daarnaast heeft het feit dat pas halverwege het traject een jongerenwerkster actief kon deelnemen, ervoor gezorgd dat deze kennis door de projectleiders ingebracht moest worden. Tijd en communicatie is over het algemeen een belangrijke belemmerende factor. Doordat bijvoorbeeld de participerende student gehouden was aan een datum van inleveren van de scriptie, zijn we eerder begonnen met de uitvoering dan de andere projectgroepen. Dit vroeg veel tijd om weer aan te passen aan de veranderingen in het onderzoek en er ontstond veel onduidelijkheid.

Jongeren centrum 'De Mix' is één van de vier jongerencentra van het Jongerenwerk Impuls in Kerkrade. Het centrum is gevestigd op de campus van het Charlemain-college. Ook het schoolmaatschappelijk werk is hier gevestigd; tussen school, maatschappelijk werk en jongerenwerk is een goede samenwerking. M. Hünen is de jongerenwerkster, zij is vanaf maart 2012 in dienst en vanaf april lid van de projectgroep. Een voorbeeld van de samenwerking tussen school, maatschappelijk werk en het jongerenwerk is het project 'Power Woman', een project dat is opgezet voor kwetsbare en teruggetrokken meiden. Er wordt afgestemd wie ervoor in aanmerking komt en vervolgens worden de jongeren hiervoor persoonlijk uitgenodigd.

Bij aanvang van het project was aangegeven dat, vanuit het jongerenwerk, R.Becker bij de projectgroep 'Dans' betrokken zou zijn. Hij was ook werkzaam bij Impuls in Kerkrade en bekend met de dans-scene in Limburg. Hij gaf aan eigenlijk niet veel faciliteiten te hebben om hieraan mee te doen, maar na enig mailverkeer waren we dan toch wel welkom op een presentatieavond. Echter, voor het zover was, liet hij weten dat zijn contract niet verlengd werd. Ook hier (opnieuw) zoeken naar alternatieven, tot uiteindelijk, na bemiddeling van T. Schoot met H. Geelen, jongerenwerkster M. Hünen in beeld kwam.

Eind maart zijn de jongerenwerkster en één van de projectleiders aan tafel gaan zitten, daarbij is gekeken naar de mogelijkheid of de interventie, zoals die bij SJSJ werd uitgevoerd, ook in het jongerenwerk zou kunnen en wat de wensen van de jongerenwerkster zijn. Er bleek een goede aansluiting voor wat betreft doel, werkwijze, etc. Daarnaast is gekeken naar de mogelijkheden van aansluiting bij de bestaande projecten. Zo is er in een ander jongerencentrum van Impuls een dansgroep van jongens en meisjes in de leeftijd van 15 tot en met 21 jaar, de lessen worden gegeven door een meisje uit Heerlen en de begeleiding gebeurt door een collega van M. Hünen.

Intussen was er nog een vierdejaars student bereid gevonden haar afstudeeronderzoek binnen het RAAK-project uit te voeren. Omdat zij later aan haar onderzoek begon, vanwege verlenging stage, kon zij haar scriptie later inleveren. Nadat een financiële vergoeding geregeld kon worden, is N. van Koevinghe-van Dijken gevraagd ook deze interventie mee uit te voeren. M. Hünen heeft vervolgens een gesprek gehad met de dans-bewegingstherapeut en student, hierbij was ook de collega van M. Hünen aanwezig. In dit overleg is besloten niet aan te sluiten bij de bestaande dansgroep. Voorkeur was een nieuwe groep samen te stellen, die wat extra ondersteuning goed zou kunnen gebruiken. De samenstelling van de groep is door M. Hünen gedaan, zij heeft hiervoor meiden uitgenodigd die vaak in het jongerencentrum komen en waar zij al een band mee heeft. Ook hier was veel belangstelling voor een dansproject; de keuze voor (vooral) meiden is deels toevallig en deels omdat zij vooral met meiden werkt.

Centrale betrokkenen en hun rol

- De deelnemende jongeren: een groep van negen meiden die graag dansen. Er is sprake van zowel dominant, aandachtvragend als teruggetrokken gedrag. De jongeren hebben een centrale rol in de ontwikkeling/uitvoering van de interventie en zijn medeverantwoordelijk voor de inhoud van het dansproject;
- Jongerenwerkster M. Hünen heeft als rol de coördinatie/organisatie 'ter plekke', ze zorgt voor de invulling van de vragenlijsten door de jongeren en de dans-clip. Zij heeft een centrale rol in het contact met de meiden, zowel in samenstellen van de groep als nazorg. Ze is daarnaast betrokken bij de evaluatie van het project;
- Dans- bewegingstherapeut N. van Koevinge- van Dijken;
- Student J. Rost, ten tijde van uitvoering vierdejaars student Creatieve Therapie (dans-beweging), neemt deel in het kader van haar afstudeeronderzoek. Zowel de therapeut als student hebben een centrale rol in de uitvoering en verslaglegging van de interventie, beiden dragen zorg voor de beeldopnames;
- Beide projectleiders onderhouden het contact met de student en de dans-bewegingstherapeut en bieden ondersteuning in de uitvoering en verslaglegging van de interventie. Ze onderhouden contact met jongerenwerkster en dragen zorg voor de analyse van de kwantitatieve data en het bewegingsmateriaal, de rapportage en de evaluatie van het project;
- Gedragswetenschapper en stagiaire SJSJ, voor de analyse van de kwantitatieve data;
- Andere betrokkenen zijn collega's en vrijwilligers van het Jongerenwerk Impuls en daarnaast school en maatschappelijk werk van het Chairlemain-college.

'Buitenkring'

Tijdens de oriëntatie- en ontwerpfasen waren hierbij betrokken:

- De dans-bewegingstherapeuten, die werken met jongeren in de ambulante setting;
- De studenten Dans-bewegingstherapie;
- De jongeren, die danslessen volgen en/of betrokken zijn bij het jongerenwerk en/of dans-scene;
- De professionals uit het domein van jongeren-/jeugdwerk en dans(educatie).

Bevorderende factoren

Een bevorderende factor in de samenstelling van de CoP, is de inzet van het kunstproces. Er was veel animo onder de jongeren om iets met dans te doen, het sluit aan bij hun behoeften. De jongeren waren alle bijeenkomsten aanwezig, tenzij er een reden was voor afwezigheid. Het naar een eindproduct toewerken vergroot de betrokkenheid, jongeren voelen zich verantwoordelijk voor het resultaat. De vorm van het product, een dans-clip, is voor de jongeren een veilige manier om zichzelf te laten zien. Ook de motivatie en bereidheid van alle andere betrokkenen en de prettige samenwerking zijn bevorderende factoren. Hierdoor ontstaat openheid en aandacht voor randvoorwaardelijke zaken. De jongerenwerkster heeft, na haar indiensttreding, het project heel snel opgepakt. Doordat zij hier als stagiaire al had gewerkt, was zij goed bekend met de jongeren.

Belemmerende factoren

Het kostte veel tijd om toegang te krijgen tot het jongerenwerk dat bij de kwaliteitskring was aangesloten en waar een project, in aansluiting met de doelgroep en doelen, gerealiseerd zou kunnen worden. Hierdoor ging het dansproject pas laat van start, om net voor de zomervakantie te eindigen. De voorbereidingstijd was kort en na de vakantie was het moeilijk om nog alle data bij elkaar te krijgen. Het voornemen was om de clip op de campus te presenteren, waarbij alle betrokkenen aanwezig zouden zijn. Echter, vanwege instortingsgevaar, is de campus tijdelijk gesloten en heeft dit niet (meer) kunnen plaatsvinden. De impact van het dansproject was daardoor mogelijk minder groot.

4.2 De interventie

Alvorens de interventie te beschrijven, wordt eerst ingegaan op hoe het ontwerp van de interventie tot stand is gekomen. Doordat het de projectgroep lange tijd ontbrak aan een vaktherapeut en jongerenwerker, is het eerste ontwerp van de interventie gedaan door de projectleiders. Hierbij is gebruik gemaakt van de eigen expertise, *desk study*, gesprekken en interviews met leden uit het netwerk ('buitenkring') en uitwisseling met studenten (zie ook de hoofdstukken 2 en 3 voor respectievelijk de bevindingen en de methode). Bij het ontwerp van de interventie stonden de jongeren centraal; wat boeit de jongeren, wat sluit aan bij de leeftijdsfase van de jongere en waar hebben ze wat aan?

Deze eerste opzet is besproken met de direct betrokkenen en verder geconcretiseerd. Hierbij zijn afspraken gemaakt over samenstelling van de groep, ruimte, periode, aantal bijeenkomsten, introductie en dataverzameling. Overeenkomstig voor beide dansprojecten, was de voorkeur voor één periode, die voor de jongeren is te overzien. Er wordt vooral gebruik gemaakt van dans en er wordt toegewerkt naar een product. Het product is een dans-clip; jongeren zijn hiermee bekend en het is een veilige manier om zichzelf te laten zien. Er worden iedere bijeenkomst opnames gemaakt, hierdoor raken ze gewend aan de camera, kunnen ze zichzelf terugzien en de opnames kunnen gebruikt worden voor de evaluatie.

Er wordt gebruik gemaakt van danseducatieve interventies en werkvormen. De belangrijkste interventies zijn de Laban-danselementen uit de *modern educational dance* (dansexpressie). Bij de werkvormen die gebruikt worden zijn een mix van open en gesloten werkvormen. Bij gesloten werkvormen wordt vooral gebruik gemaakt van de intrinsieke eigenschappen van verschillende dansvormen. Deze worden ingezet bij de opwarming, hierbij ligt de focus op de functionele beweging. Bij open werkvormen ontstaat de beweging in het moment, hierbij worden verschillende improvisatievormen ingezet, zoals geleide improvisatie, improvisatie vanuit een inspiratiebron en choreografische werkvormen. Het therapeutische aspect zit vooral in het afstemmen op en helpen in het exploreren van de (individuele) emoties (re-educatief) en steun bieden bij het individu zijn in de groep (supportief). Therapeutische technieken die worden ingezet zijn onder andere spiegelen, begrenzen, ontlokken, stimuleren, confronteren en structureren.

Gedurende de uitvoering hebben de interventies zich verder ontwikkeld. De voorbereiding van een (volgende) bijeenkomst gebeurde steeds aan de hand van observaties uit en evaluatie van de vorige bijeenkomst. Deze bijstellingen zijn verwerkt in de beschrijving van het specifieke deel van de uiteindelijke interventie. De inbreng van de jongeren stond hierbij centraal, er is steeds afgestemd op wat de jongeren nodig hadden. Daar waar nodig werd ondersteuning geboden door gedragswetenschapper en jongerenwerkster, waar het omgang met de groep betrof, en beide projectleiders, waar het therapeutische technieken en werkvormen betrof.

Hoe ziet de uiteindelijke interventie er uit?

Voor het ontwerp en de beschrijving van de interventie is door de projectgroepen (generiek) een format opgesteld. Deze items zijn terug te vinden in het algemene deel. Voor de beschrijving van het specifieke deel (specifiek vaktherapie) is gebruik gemaakt van het (conceptueel) 'Model Dans-bewegingstherapie' (zie bijlage IV). Het betreft hier items uit het format, die betrekking hebben op de concrete en gezamenlijke uitvoering door de vaktherapeut en de student met de jongeren. De beschrijving is gedaan door N. van Koevinge-van Dijken, op grond van de verslaggeving van voorbereiding en uitvoering van de bijeenkomsten (sessies) samen met de studenten.

De interventies bij SJSJ en Impuls hadden weliswaar eenzelfde basis, maar, doordat de uiteindelijke context en invulling anders was, worden ze apart beschreven. Van beide interventies is ook een interventieformat opgenomen in de bijlagen. De beschrijving van de items 'wat' en 'hoe', zoals

hieronder beschreven, zijn daarin kort samengevat. Na beschrijving van de resultaten van de evaluaties door de beide projectleiders, zijn deze besproken en aangevuld en/of bijgesteld in een bijeenkomst met enerzijds de gedragswetenschapper en de stagiaire van SJSJ en anderzijds de jongerenwerkster en de stagiaire van Impuls, met steeds ook beide projectleiders. De resultaten van deze evaluatie zijn als aanbevelingen beschreven in de interventieformats.

4.3 Dansproject Stichting Jeugdzorg Sint Jozef

Algemeen

Het dansproject bij SJSJ is uitgevoerd in de periode van maart tot april 2012. Er waren zes bijeenkomsten van twee uur en daarnaast een introductie- en een evaluatiebijeenkomst. De therapeuten hebben zich geïntroduceerd als dansdocenten en de bijeenkomsten zijn benoemd als 'workshops'. De bijeenkomsten vonden plaats op donderdagmiddag, na schooltijd, in de gymzaal van de school. De deelname van de jongeren is op vrijwillige basis. In een tijdsbestek van vijf weken is er, samen met de jongeren, een dans-videoclip gemaakt; de clip is gepresenteerd aan alle betrokkenen. Voor nazorg is de gedragstherapeut aanwezig bij aanvang en aan het eind van de workshops en evalueert de bijeenkomst met student en therapeut. Hierdoor kan adequaat gereageerd worden op problemen, die zich eventueel bij de jongeren voordoen of zichtbaar worden.

Specifiek

Hieronder wordt beschreven hoe er tijdens het project is gewerkt met de jongeren. Er wordt beschreven hoe er ingespeeld werd op de jongeren en hun problematiek, tijdens het werken naar een product.

Creatief therapeutische werkwijze

Er werd gebruik gemaakt van de re-educatieve werkwijze. Er werd, door middel van ervaringsgerichte activiteiten, gewerkt aan de doelstellingen. Daarnaast werd er ook gebruik gemaakt van de supportieve creatief therapeutische werkwijze; de supportieve werkwijze biedt ondersteuning in het leren omgaan met problemen. Men probeert de (dieperliggende) problemen niet weg te nemen, maar de omgang met de problemen te verbeteren. De doelstellingen hebben een ondersteunend, stabiliserend of ontwikkelingsgericht karakter (Smeijsters, 2003, p. 55). De doelen waren:

- Bewust maken van de ruimte;
- Bewustwording van het eigen lichaam;
- Bewegingsrepertoire uitbreiden;
- Verstevigen van zelfbeeld;
- Leren uiten en reguleren van emoties;
- Grenzen leren aangeven en aanvoelen;
- Afremmen van impulsief gedrag.

Danstherapeutische werkwijze (fasering)

In de eerste twee sessies lag de nadruk op kennismaken en experimenteren in het medium. In de tweede en derde sessie lag de nadruk op het sociale aspect en werden keuzes gemaakt en ontstond er een product. In de vijfde sessie werd de videoclip opgenomen. In de sessies zelf startten we altijd met het fysieke aspect, contact maken met het eigen lichaam en bewust worden van het eigen lichaam. Daarna werden de jongeren aan het werk gezet in groepjes of individueel, aan de hand van een werkvorm. Binnen deze structuur konden de jongeren experimenteren en keuzes maken. Aan het eind van de sessies werd er afgesloten met het presenteren van het zelf gemaakte product/dansfrase.

Therapeutische technieken

- Therapeuten zoeken een balans tussen meer structuur in de opwarming of minder structuur, dus meer vrijheid bieden; er wordt in de eerste sessie minimaal gespiegeld;
- Therapeut pakt beweging van de jongeren op tijdens de choreografie; in de choreografie is er ruimte voor eigenheid en creativiteit en het verdiepen en bestendigen van de aangeboden bewegingen;
- Therapeut observeert, spiegelt, herhaalt, motiveert en bestendigt; therapeut structureert de bewegingen, die de jongeren laten zien.

Werkvormen

- *Danskaarten*: worden neergelegd in de ruimte en iedereen mag één danskaart uitzoeken, daarna de bewegingen op de danskaart samenvoegen en hier een dansfrase van maken en vervolgens dansstukjes aan elkaar laten zien. Elkaar een applaus geven als je een dansstukje laat zien, geïnspireerd vanuit de danskaarten;
- *Kring*: dansend door het midden van de kring, contact maken met elkaar. Kring verloopt de eerste sessies moeizaam, de jongeren worden afgeleid, doordat ze elkaar zien; ze prikkelen elkaar;
- *Choreografie*: een korte choreografie wordt aangeleerd door therapeuten. De jongeren krijgen de opdracht om de aangeleerde choreografie zich eigen te maken en deze te veranderen, te versnellen, te vertragen of naar hun eigen idee te vernieuwen. Stimulatie van creativiteit en samenwerking bij de jongeren en elkaar ruimte geven, grens aangeven en respect hebben voor elkaar. Jongeren mogen bewegingen veranderen naar eigen inzicht en ze laten hun dansstukjes zien aan de anderen. De jongeren mogen eventueel voor de groep komen staan, om hun beweging voor te doen/aan te leren. De losse bewegingen van iedere jongere aaneengesloten maken een complete choreografie. De groep wordt in tweeën gesplitst; de ene helft mag de andere helft bekijken;
- *Aerobic*: de jongeren in rijen opstellen en opwarmen, aerobic-bewegingen. Een korte dansfrase aanleren en verschillende pasjes achter elkaar aanplakken. Opwarming in rijen, zodat de jongeren minder naar elkaar kijken en gestimuleerd worden om contact te maken met het eigen lichaam en bewust worden van het eigen lijf;
- *Dans-battle*: vervolgens zet de therapeut de meiden en jongens tegenover elkaar, hierdoor ontstaat er een *battle* tussen de meiden en de jongens. De meiden beginnen, terwijl de jongens tegen de muur aanhangen en zitten op de grond. Doordat de meiden verbaal en non-verbaal de jongens uitdagen, worden ze uit hun hang sfeer getrokken en uitgedaagd om ook te gaan dansen. Vervolgens dagen de jongeren elkaar om de beurt uit en gaat iedereen een keer tegen iemand bewegen. Tot slot doen we allemaal tegelijk de choreografie en ontstaat er een *battle* tegen elkaar;
- *Eigen houding/move*: iedere jongere bedenkt en oefent een eigen/persoonlijke beweging met zijn of haar naam en laat deze beweging in de kring zien en vervolgens wordt deze overgenomen door de groep.

Interventies

- *Motiveren en stimuleren*: interventie wordt gedaan om de jongeren in beweging te houden. Jongeren stimuleren om nóg trager te bewegen, zorgt voor meer stilte. Therapeuten gaan na de opwarming over op het aanleren van de choreografie, dit om de jongeren uit de 'hangsfeer' te halen. Door ze in rijen te zetten, hebben ze minder aandacht voor elkaar en kijken ze vooral naar de therapeut. Door de therapeut af en toe te laten kijken wordt de druk een beetje verhoogd. De jongeren, die volgend zijn, stimuleren om ook bewegingen in te brengen; complimenten geven en het positieve stimuleren. Doel van de sessies wordt besproken, zodat de motivatie van de jongeren groeit. Therapeuten geven tips aan de jongeren tijdens het maken van de dansstukjes. Therapeut stimuleert om bij bepaalde bewegingen de armen op hun eigen manier te bewegen. Therapeut geeft J. een uitdaging. Hij mag, naast zijn gekozen plaatje, een eigen houding bedenken. Vervolgens ontstaat er een gesprek tussen therapeut en J. over zijn houding nu in de sessie. Aangeven dat hij zichzelf mag zijn en dat de verwachtingen in deze bijeenkomsten anders zijn dan op de groep. Hij hoeft hier niet te presteren, maar mag zichzelf zijn. Ook kan hij juist hier zijn spanningen en emoties

uiten in de dans of eventueel aan de kant gaan zitten als het hem niet lukt. J. geeft dan duidelijk aan het wel te willen proberen; jongeren hebben stimulans nodig. Therapeut doet dingen voor in beweging en doet mee, laat zien wat de bedoeling is. Therapeut stimuleert J. om te doen waar hij goed in is, hij hoeft anderen niet na te doen. Therapeut bedenkt samen met Y. een beweging, therapeut stimuleert en ondersteunt. Therapeut vraagt de jongeren meerdere malen om de dans te laten zien, om de druk wat te verhogen en om te kijken of de beweging ook verandert. Therapeut stimuleert de jongens om samen de beweging van J. uit te voeren. Therapeut vertelt dat alles op de camera er kleiner uitziet, dus het is belangrijk om groot te bewegen. Therapeuten stimuleren Y. om een bepaalde beweging te doen, die hij meerdere malen in de sessie heeft laten zien, in plaats van de houding, die hij in de kring deed, te laten doen. Therapeuten stimuleren de jongeren om elkaar echt aan te raken bij een bepaalde beweging. Daarnaast stimuleren de therapeuten om kracht en energie te gebruiken. Jongeren laten nadenken over de choreografie; niet alles hun voordoen. Therapeuten stimuleren om contact te maken met de camera;

- *Herhaling*: we hebben de beweging veel herhaald, zodat de beweging bewuster wordt. Aan het eind van de sessie doen we nog eens met z'n allen de choreografie van de vorige keer; deze wordt een aantal keren herhaald, evenals de bewegingen;
- *Keuzes laten maken*: jongeren keuzes gegeven: willen jullie dit of dit?;
- *Groepscohesie*: werken met groepscohesie, het gevoel meer samen te bewegen dan alleen; groepsgevoel creëren en de klimwand zorgt voor groepscohesie;
- *Creativiteit en eigenheid*: therapeuten pakken bewegingen van de jongeren op en zetten de gemaakte groepjes aan het werk en geven aan dat ze het moeten proberen; beweging versnellen of vertragen. Jongeren krijgen de verantwoordelijkheid om eigen groepjes te maken en dit doen ze. Muziek, die de jongeren meenemen, wordt opgezet; tijdens een intromuziekje mogen de jongeren vrij bewegen. Iedere jongere (een) beweging(en) laten inbrengen en aanleren, therapeut vraagt aan de jongeren of ze allemaal een eigen beweging in willen brengen. Ook het hangen aan de klimwand wordt opgepakt en in de choreografie gevoegd. Jongeren mogen hun gaafste *moves* laten filmen aan het eind van de sessie;
- *In beweging zetten*: therapeut besluit om in te gaan op het voorstel van de jongeren; dit doet men om de jongeren uit het verbale te halen en hen in beweging te zetten en ook om verdere discussie te vermijden. Therapeuten besluiten de structuur van de sessie te veranderen, om de jongeren in beweging te houden;
- *Bewust maken en confronteren*: therapeut benoemt negatief gedrag, dat wordt geobserveerd bij de jongeren. Therapeut vraagt waar het over gaat, als de jongeren fluisteren en lachen, en geeft vervolgens aan dat dit vervelend kan zijn voor de anderen. Therapeut zet jongeren een beetje voor het blok, om ze meteen in de kring hun beweging te laten doen.

Materialen

- Danskaarten;
- Muziek;
- Video;
- Stem;
- Matten;
- Maskers;
- Het eigen lijf.

Therapeutische relatie

- Therapeuten benoemen, aan het begin van het project, een aantal belangrijke regels, om de veiligheid in de sessies te waarborgen. We gaan met respect met elkaar om en je mag altijd 'stop' zeggen of je grens aangeven, als je iets niet prettig vindt. Het gaat niet om mooi of lelijk wordt uitgelegd; elkaar niet uitlachen en respect tonen;

- Therapeuten benadrukken nogmaals het thema 'respect'; heb respect voor elkaar en lach elkaar niet uit. Therapeut helpt en legt uit om de pasjes te begrijpen; jongeren moeten uitgedaagd worden. Jongeren hadden we waarschijnlijk meer het gevoel moeten geven dat er naar hen wordt geluisterd;
- Meer aandacht geven aan het positieve. Er worden complimenten gegeven aan de jongeren en positief gedrag wordt beloond; negatief gedrag niet, dat wordt genegeerd. Therapeuten gaan in op ideeën van de jongeren, maar geven hun grenzen aan.

Therapeutische houding

De therapeuten werken hard, de jongeren hebben veel ondersteuning nodig. Therapeuten nemen bewust afstand en willen minder hard werken. Therapeut toont voorbeeldgedrag en laat een voorbeeldhouding zien. Therapeut vraagt aan jongere wat die moet met opmerkingen over pijnen in het lichaam. Therapeuten geven nog te veel aandacht aan negatief gedrag (L.); dit negatieve gedrag negeren en hier minder aandacht aan geven. Therapeuten gaan meer afstand nemen en observeren. Therapeuten geven complimenten als M. toch komt naar de sessie en therapeuten leggen uit waar we mee bezig zijn. Therapeuten geven aandacht aan het positieve gedrag. Therapeut accepteert de houding van Y. Therapeut doet, in het begin, nog veel mee. Therapeuten applaudisseren en geven J. en J. een compliment voor hun beginhouding aan de klimwand.

4.4 Dansproject in jongerencentrum 'De Mix' van Jongerenwerk Impuls

Algemeen

Het dansproject bij Jongerenwerk Impuls is uitgevoerd in de periode van 4 juni tot en met 14 juni 2012. In een tijdsbestek van twee weken is er, samen met de jongeren, een dans- videoclip gemaakt. Beide weken werden er twee workshops gegeven op maandag en donderdag. De workshops duurden twee uur en vonden plaats in verschillende ruimtes van de campus (de aula van de school, het jongerencentrum en het buitentheater). De therapeuten hebben zich geïntroduceerd als dansdocenten en de bijeenkomsten zijn benoemd als 'workshops'. De deelname van de jongeren is op vrijwillige basis. Nazorg van de jongerenwerkster is aanwezig bij aanvang en aan het eind van de workshops en zij evalueert de bijeenkomst met student en therapeut. Hierdoor kan adequaat gereageerd worden op problemen, die zich eventueel bij jongeren voordoen of zichtbaar worden.

Specifiek

Hieronder wordt beschreven hoe er tijdens het project is gewerkt met de jongeren. Er wordt beschreven hoe er ingespeeld werd op de jongeren en hun problematiek, tijdens het werken naar een product.

Creatief therapeutische werkwijze

Er werd gebruik gemaakt van de re-educatieve werkwijze. Er werd, door middel van ervaringsgerichte activiteiten, gewerkt aan de doelstellingen. De doelen waren:

- Bewust maken van de ruimte;
- Bewustwording van het eigen lichaam;
- Bewegingsrepertoire uitbreiden;
- Verstevigen van zelfbeeld;
- Leren uiten en reguleren van emoties;
- Grenzen leren trekken;
- Afremmen van impulsief gedrag.

Danstherapeutische werkwijze (fasering: veiligheidsfase)

De sessies werden elke keer gestart met een kring en met het nog eens benoemen van de regels. Alle vier de sessies stonden in het teken van veiligheid en het fysieke aspect; er werd onveiligheid geobserveerd. Door ons te richten op de veiligheid en het fysieke aspect, wilden we de veiligheid waarborgen. Van daaruit kunnen er ook op een gezonde manier sociale contacten worden aangegaan.

Therapeutische technieken

- Tijdens de opwarming worden geluiden, bewegingen en gedrag gespiegeld; bewegingen worden opgepakt. Therapeuten hebben de behoefte om meer structuur te bieden aan de jongeren. Er was in de eerste sessie te veel vrijheid, waardoor de veiligheid niet altijd gewaarborgd werd;
- Bewegingen, tips en ideeën vanuit de groep oppakken en meenemen in de choreografie;
- Bewegingen spiegelen; therapeuten bieden vandaag een duidelijke structuur aan en begrenzen de meiden;
- Therapeuten ontlocken, stimuleren en complimenteren de jongeren, om zo de negatieve sfeer te beïnvloeden.

Werkvormen

- *Kennismakingsoefening*: de jongeren mogen rondlopen door de ruimte en, als de therapeut dat aangeeft, gaan ze, als ze iemand tegenkomen, in gesprek over een onderwerp. Dat onderwerp wordt bepaald door de therapeut op dat moment, aan de hand van een vraag;
- *Spel*: spelen van twister, dit is het uitgangspunt; van daaruit wordt er in beweging gegaan. Vergroten, verkleinen, vertragen, versnellen wisselen van personen; meerdere personen, één persoon. Wisselen van lichaamsdelen; spelen met het aanraken van lichaamsdelen. Jongeren maken, vanuit het twister-spel, een groepshouding en deze houding wordt het uitgangspunt. Dit is het beginpunt van een dansfrase, die de jongeren zelf in elkaar mogen zetten. Vanuit het twister-spel ontstaan twee groepshoudingen; deze houding is het uitgangspunt voor de start van een dansfrase;
- *Opwarming in dansstijl 'hip-hop'*: opwarming in rijen, waarbij de aandacht wordt gefocust op het lichaam en het opwarmen van het lichaam. Daarna starten we met een opwarming, waarbij de jongeren nu de opwarming mogen geven. Sommige jongeren vinden dit lastig en haken snel af bij een beweging. Therapeuten geven verantwoordelijkheid aan de jongeren tijdens de opwarming, zij mogen hun eigen bewegingen inbrengen. Ze worden gestimuleerd om zichzelf te laten zien en hun eigen bewegingen in te brengen;
- *Bewegingsrepertoire uitbreiden*: bewegen vanuit isolaties; heel het lichaam langsgaan en alle lichaamsdelen geïsoleerd bewegen. Bewustwording van het lichaam stimuleren, jongeren ondersteunen en voordoen hoe ze een lichaamsdeel geïsoleerd kunnen bewegen. Bewegen vanuit gewrichten; heel het lichaam bij langsgaan en alle gewrichten bewegen. Bewustwording van het lichaam stimuleren, jongeren ondersteunen en voordoen hoe ze hun gewrichten kunnen bewegen;
- *Choreografie*: choreografie aanleren, hierin komen verschillende elementen naar voren. Bewust worden van bewegingen en het eigen lichaam en uitbreiden van bewegingsvocabulaire; afstemmen op elkaar. In beweging contact maken, zonder elkaar aan te raken en respectloos met elkaar om te gaan; afstand en nabijheid. Bewegingen met de romp, heupen en armen uitbreiden en bewust maken;
- *Videoclip opnemen*: de videoclip wordt gefilmd op verschillende locaties. Op deze locaties worden er ook foto's gemaakt. Jongeren worden gestimuleerd om, ter plekke, met eigen ideeën te komen. Er komt een camera man filmen en fotograferen. Therapeuten stellen vragen en begeleiden het proces. Therapeuten bemoeien zich niet met de inhoud, dat laten ze aan de jongeren over. Er wordt aan de hand van de vier 'W's' besproken hoe het verder zal gaan met het resultaat van de videoclip: wie, wat, waar en wanneer. Als we klaar zijn met oefenen, gaan we de videoclip opnemen op het Rode Plein (kantine), buiten en in het 'petit'-theater; daar worden ook (tussendoor) foto's gemaakt.

Interventies

- *Samenwerken/ groepsgevoel*: de therapeuten laten de jongeren samenwerken. De meiden, die dat willen, mogen, op het einde, aan de therapeuten de aangeleerde choreografie laten zien, waarbij ze elkaar moeten helpen. Therapeuten nemen afstand als E. aangeeft een bepaalde danspas niet te kunnen. De jongeren worden op dat moment gestimuleerd om samen een oplossing te bedenken. Om N. bij de groep te betrekken, stimuleren therapeuten haar om, naast het dragen van haar eigen shirt, het jasje open over haar shirt te doen, zodat ze er niet buiten valt. Daarnaast mag ze ook leren om zich aan te passen aan de groep; de groep heeft zich immers ook aangepast aan haar. Therapeuten vertalen de boodschap van de groep naar N. als een persoonlijk probleem;
- *Creativiteit en eigenheid*: de jongeren stimuleren hun creativiteit. E. heeft een idee, dit idee wordt opgepakt door de therapeuten. De meiden krijgen de ruimte om vrij te bewegen, te improviseren. Dit gedeelte is een vast moment in de muziek; jongeren worden aangemoedigd om vanuit een eigen plek en ruimte de choreografie te beginnen. Er ontstaan mooie houdingen en startposities; meiden mogen eindigen in hun eigen pose. De meiden krijgen de ruimte om met hun eigen ideeën te komen. Ze worden gestimuleerd om volgens de vier 'W's' na te denken: waar, wanneer, wat en wie. De meiden worden gestimuleerd en gemotiveerd om eigen bewegingen in te brengen. Als de meiden de beweging niet leuk vinden, mogen ze de beweging veranderen. Tijdens de opwarming stimuleren de therapeuten de jongeren om pasjes in te brengen, als ze een pasje niet meer leuk of saai vinden. Therapeuten stimuleren N. om aan te geven in de groep waarom ze het jasje niet wilt aandoen. Therapeuten leggen uiteindelijk de verantwoordelijkheid bij N.; zij mag zelfstandig een keuze maken. Therapeuten stellen vooral vragen tijdens de opnames, om het denken en de creativiteit van de jongeren te stimuleren. Therapeuten stimuleren de jongeren om toch een *free style* te doen;
- *Structuur*: alle meiden krijgen een vaste plek in de ruimte, door middel van een kruis met tape op de grond wordt deze plek visueel gemaakt. Er worden vandaag twee rustmomenten ingelast, om even wat te drinken en naar het toilet te gaan. Dit zijn twee duidelijk gestructureerde en gekaderde momenten, zodat de jongeren weten waar ze aan toe zijn. We starten en eindigen altijd in een kring en op het moment als de jongeren ergens op moeten worden aangesproken of als er 'stop' wordt gezegd, gaan we ook weer in deze kring staan. Daarnaast krijgen de jongeren een vaste plek in de ruimte, waar ze steeds moeten blijven staan, omdat ze elkaar continu opzoeken en op een negatieve manier contact zoeken met elkaar, zoals slaan en duwen. Deze plek wordt visueel gemaakt, door met tape een kruis op de grond te maken. Er wordt samen gebrainstormd over de opname van de videoclip. Therapeuten zorgen ervoor dat alle jongeren hun mening mogen geven en dat er ruimte is voor ieders mening; alle jongeren mogen vragen stellen. Therapeuten stellen de jongeren vragen over de invulling van de videoclip. Therapeuten starten de sessie in de kring en, dan wordt er nogmaals benadrukt dat het belangrijk is dat ze op tijd komen, want dan kunnen we namelijk ook op tijd stoppen en afronden. Daarna wordt er gestart met de opwarming, waarbij iedereen een eigen plek in de ruimte krijgt, deze plek wordt visueel gemaakt door een kruis te maken met tape op de grond. Therapeuten geven veel structuur en duidelijkheid, als er een groeps gesprek ontstaat over het veranderen van de dans;
- *Grenzen*: therapeuten geven, op den duur, aan dat, als ze door ons heen blijven praten en lachen als wij aan het woord zijn, we misschien maar heel kinderachtig regels moeten geen inbrengen, zoals bijvoorbeeld even tien minuten apart zitten. Jongeren worden aangesproken op hun sla- en schopgedrag tijdens de sessie; er wordt weinig respect geobserveerd. Therapeuten lassen een 'stop'-moment in, waarbij iedereen in de kring moet komen staan. Dit moment wordt ingelast, omdat de meiden maar door blijven gaan met lachen, door elkaar heen praten en vervelend gedrag vertonen. In dit groeps gesprek worden de jongeren aangesproken op hun gedrag. Ook geven de therapeuten aan dat zij ook voor de groep mogen staan en de dans mogen aanleren. De rollen worden dan gewisseld, zodat de jongeren ook zullen aanvoelen hoe het is om voor een groep te staan die niet luistert; de verantwoordelijkheid wordt bij de jongeren gelegd. Dit wordt niet opgepakt door de jongeren; ze geven allemaal om de beurt aan dat ze nu normaal mee kunnen doen. Als de jongeren

daarna ook worden aangesproken door de therapeuten, worden ze allemaal stil. Ze stoppen met het negatieve gedrag en willen ervoor gaan. Er wordt een kring gemaakt en aangegeven dat, als ze zo doorgaan, we maar moeten stoppen, want dit is hun project en niet dat van de therapeuten. Het is hun verantwoordelijkheid om daar wat van te maken;

- *Veiligheid*: de jongeren mogen hun naam nog een keer zeggen en ze mogen aangeven wat hun wensen zijn voor de komende sessies. Deze interventie wordt gedaan, omdat de therapeuten, door de chaos van de vorige sessie, de namen helemaal zijn vergeten en niet hebben onthouden. Therapeuten leggen betekenis van woorden uit als de jongeren deze niet kennen. Om de veiligheid in deze sessies meer te waarborgen, hebben we een aantal vaste afspraken en hebben we een structuur bedacht. Therapeut stimuleert N. om wat harder te praten in de groep, ze mag zichzelf laten zien en haar eigenheid tonen in de groep (er is nog teveel onveiligheid). Therapeuten geven uitleg, gaan vragen stellen en stimuleren het groepsgeprek. Therapeuten proberen jongeren te stimuleren, om hun eigen ideeën in de brengen en niet enkel mee te gaan met de groepsdruk die er is (onveilig gevoel);
- *Bewustwording van het lichaam*: ze mag deze beweging voor de groep voordoen. Deze beweging laat ze meerdere malen zien en ze gaat vooraan staan, zodat iedereen haar kan zien. Therapeuten helpen met het bewust worden van het lichaam tijdens het bewegen van isolaties, door bepaalde lichaamsdelen aan te raken of een beweging gestructureerd voor te doen. Therapeuten stimuleren de jongeren om niet naar elkaar te kijken, maar gefocust te blijven op hun eigen lichaam. Bewustwording van het eigen lichaam wordt gestimuleerd, door jongeren voor de groep iets voor te laten doen;
- *Emoties*: therapeuten vragen op verschillende momenten aan E. wat er met haar aan de hand is, waarom haar houding opeens is veranderd; ze wil hier niet over praten en draait haar hoofd weg. Ze gaat tijdens het groepsgeprek op de grond liggen, met haar hoofd een andere kant op; ze neemt ook niet deel aan het gesprek. Als de therapeuten haar hierop aanspreken, verandert ze haar houding (gedrag), maar gaat niet in op de vraag, die ingaat op haar emotie. Therapeuten geven aan dat ze haar houding niet hoeft te veranderen (gedrag), maar dat ze geïnteresseerd zijn in haar gevoel op dat moment.

Materialen

- Twister-spel;
- Muziek;
- Stem;
- Foto- en videocamera;
- Het eigen lichaam.

Therapeutische relatie

Aan het begin van de eerste sessie vertellen de therapeuten wat de bedoeling is van het project en beantwoorden ze de vragen van de meiden. Ook worden er een aantal regels besproken:

1. Geen mobiel tijdens de sessie (deze moet uitgezet worden);
2. Niet zomaar weglopen tijdens de sessie;
3. Respecteer elkaar;
4. Elkaar niet onbedoeld aanraken, zoals slaan, trekken of schoppen;
5. Luister naar de ander als die aan het woord is.

Neiging om jongeren verbaal aan te spreken en apart te nemen. Therapeuten gebruiken humor en maken grapjes; humor geeft ontspanning en op een leuke manier wordt er contact gemaakt. De meiden glunderen, als de therapeuten hen een applaus geven na elke keer dat ze hebben gedanst voor de videoclip en als ze complimenten krijgen beginnen ze te lachen. Therapeut kijkt tijdens het groepsgeprek bewust iedereen aan.

Therapeutische houding

Door therapeuten wordt er 'stop' geroepen op het moment als er iemand een ander meisje slaat in het gezicht. Positief bekrachtigen; positief gedrag laten zien, bekrachtigen, vergroten en complimenteren. Therapeuten nemen, op het einde, meer afstand, geven complimenten en proberen steeds positief te bekrachtigen. Negatief gedrag negeren we of we spreken de jongere hierop aan; we geven dan vooral aan welk gedrag we graag zouden willen zien. Therapeuten negeren op meerdere momenten het negatieve gedrag van de jongeren of ze laten non-verbaal zien dit niet te accepteren; dit gedrag dooft dan uit. Therapeuten nemen bewust afstand, om de jongeren met elkaar te laten overleggen en te discussiëren. De groep doet een appel op mij, waardoor ik hard ga werken en veel ga doen voor de jongeren. Belangrijk om een stap achteruit te zetten, jongeren kunnen meer laten zien als ik meer loslaat. Jongeren worden dan gestimuleerd om zelf na te denken en zelf verantwoordelijkheid te nemen; nu worden ze daarin beperkt door de therapeut en de eigenheid van de jongeren staat daarmee onder druk.

5 RESULTATEN VAN DE EVALUATIES

In dit hoofdstuk staan de procesevaluatie en de effectevaluatie van het project centraal. In de procesevaluatie (in paragraaf 5.1) wordt beschreven hoe de interventie is verlopen en wat de bevorderende en belemmerende factoren waren tijdens de uitvoering. In de effectevaluatie (paragraaf 5.2) worden de ervaren effecten, met behulp van de kwalitatieve en kwantitatieve methoden en technieken, beschreven.

5.1 Procesevaluatie

In de procesevaluatie wordt een antwoord gegeven op de volgende vragen:

- Hoe ervaren de betrokkenen het verloop van de interventie?;
- Wat zijn de bevorderende factoren?;
- Wat zijn de belemmerende factoren?;
- Welke aanpassingen zijn gedaan?

Voor de procesevaluatie is gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- Sessieverslagen SJSJ en evaluatie dans-bewegingstherapeut;
- Sessieverslagen 'De Mix' en evaluatie dans-bewegingstherapeut;
- Evaluatie van de interventie uit rapportage student C.;
- Evaluatie van de interventie uit rapportage student J.
- Verslag evaluatie studiegroep LMA;
- Aantekeningen van evaluaties met gedragswetenschapper;
- Aantekeningen van evaluaties met jongerenwerkster;
- Interviews jongerenwerkster en dans-bewegingstherapeut uit deelonderzoek.

Iedere bron is geanalyseerd volgens de kwalitatieve inhoudsanalyse, waarbij gebruik is gemaakt van het coderingsprincipe uit de *grounded theory* (zie hoofdstuk 3 voor de methode). Na analyse van de bronnen, konden de ervaringen van de betrokkenen geordend worden in vier categorieën: 'samenwerking', 'afstemming', 'therapeutische attitude' en 'therapeutische technieken, interventies en werkvormen'.

De categorie 'samenwerking' beschrijft de afstemming tussen jongerenwerkster, gedragstherapeut, dans-bewegingstherapeut/student en projectleiders. De categorie 'afstemming' beschrijft de afstemming op de verwachtingen en behoeften van de jongeren en de afstemming op de context, waarbinnen het dansproject plaats heeft gevonden. De categorie 'therapeutische attitude' beschrijft de houding van de dans-bewegingstherapeut en student ten opzichte van de jongeren in de sessies/lessen. De categorie 'therapeutische technieken, interventies en werkvormen' beschrijft het handelen van de dans-bewegingstherapeut en student in de sessies/lessen en de werkvormen die ingezet zijn.

NB Het dubbele begrip 'sessies/lessen' wordt gebruikt, omdat in het dansproject het kunstproces en danseducatie de uitgangspunten waren. In de communicatie met de jongeren werd, door de therapeut en student, gebruik gemaakt van het begrip 'lessen', maar in de verslaglegging van het begrip 'sessies'.

Na vaststelling van deze categorieën, zijn de gecodeerde tekstfragmenten in relatie gebracht met de vragen voor de procesevaluatie. Per vraag wordt er een inhoudelijke beschrijving gegeven en daarna zijn de resultaten in een tabel weergegeven. Het cijfer in de eerste kolom verwijst naar de bron en in de laatste kolom is aangegeven op welke categorie het betrekking heeft (zie ook tabel 3 tot en met 7).

Hoe ervaren de betrokkenen (het verloop) van de interventie?

De categorie *samenwerking* komt vanuit de evaluatie van de projectleiders met de jongerenwerkster en gedragswetenschapper naar voren. Deze samenwerking werd in zijn geheel als leerzaam en positief ervaren. De interventies zijn uitgevoerd zoals voorgenomen. Jongeren waren altijd aanwezig of, op een uitzondering na, lieten het weten als ze een keer niet konden. Er was sprake van openheid en betrokkenheid bij alle, direct en indirect, betrokkenen. Zowel de jongerenwerkster, als de projectleiders, vonden het jammer dat het samenwerkingsverband met Impuls pas halverwege het project vorm heeft kunnen krijgen.

Samenwerking tussen jongeren met de therapeut/student komt vooral naar voren binnen de categorie *afstemming*. Voor de therapeut en student was het, in het begin, zoeken naar een goede afstemming op de verwachtingen van de jongeren en de niet-therapeutische setting. Door een goede afstemming met de jongeren, werd de samenwerking tussen de jongeren en de therapeut/student steeds beter (samenwerking tussen jongeren onderling komt aan bod bij de effect-evaluatie, omdat dit een doel was binnen de interventie).

Een voorbeeld van afstemmen, als *therapeutische techniek* en ingaan op de behoefte jongere, wordt beschreven door de student Dans-bewegingstherapie bij SJSJ; zij ziet dat een jongere moeite heeft met een beweging aan te passen aan zijn eigen voorkeur. Door zelf mee te bewegen (therapeutische techniek *mirroring*) merkt ze wel een behoefte en door de jongere daarnaast suggesties, vanuit de danselementen, te geven, lukt het hem wel om de beweging aan te passen aan de eigen voorkeur.

Een voorbeeld van afstemmen, door het inzetten van andere *werkvormen*, wordt gegeven door de student Dans-bewegingstherapie bij Impuls. Het kennismakingsspel, dat is ingezet, wordt door de jongere als 'stom' ervaren. Wanneer zij haar eigen vaardigheden in de dansstijl hip-hop inzet bij de opwarming, krijgen de meiden bewondering voor haar en zijn ze gemotiveerd en geïnspireerd.

Tabel 3: resultaten inhoudelijke beschrijving vragen procesevaluatie (1)

Bron		Categorie
3	Jongeren vonden het gezellig en leuk. Ze vertrokken met goede zin door het dansen. Het project was zo leuk als zij zelf hadden verwacht en had langer mogen duren.	Afstemming
8	Dans-bewegingstherapeut, hoewel tevreden met beide projecten, vond dat het bij 'De Mix' wel in een te korte tijdsduur was. Project in het jongerenwerk was nieuw en leerzaam, maar wel wennen, om in zo'n setting te werken.	Afstemming
3	Student C. merkte dat deze jongeren niet gewend zijn aan een benadering van gelijkwaardigheid; er wordt veel voor ze beslist. Genoten van de verandering, die zichtbaar werd en vertrouwen dat ontstond.	Therapeutische attitude
4	Student J. heeft vooral geleerd van het werken met choreografie als danstherapeutische werkwijze en hoe hierin richting te geven aan de energie van de meiden.	Therapeutische technieken, interventies en werkvormen
6	Gedragswetenschapper; pilot binnen SJSJ: gezamenlijke inspanning met goed resultaat, op basis van resocialisatie en vrijetijdsbesteding.	Samenwerking
7/8	Jongerenwerkster vond dat het snel moest en in korte tijd, voor de jongeren werkte dit goed, maar ze had zelf achteraf de behoefte eerder bij het project betrokken te willen zijn. Geleerd van manier van afstemming op de behoeften van de jongeren door dans-bewegingstherapeut. Jongeren hadden ontzag voor dansstijl student J., maar begrepen haar vaak niet.	Samenwerking / afstemming

6/7	Gezamenlijke evaluatie en bespreken van de resultaten door gedragswetenschapper, stagiaire, jongerenwerkster en projectleiders wordt als zeer waardevol ervaren.	Samenwerking
-----	--	--------------

Bevorderende factoren

Ook de ervaren bevorderende en belemmerende factoren van de interventie en aanpassingen konden worden geordend, binnen de ontwikkelde categorieën, met uitzondering van de categorie *samenwerking*. Zoals boven al benoemd, komt de samenwerking tussen therapeut/student en de jongeren vooral naar voren in de categorie *afstemming*. Afstemming komt vaker naar voren als bevorderende factor en krijgt vorm in de therapeutische attitude en gebruikte technieken, interventies en werkvormen.

Overeenkomstig voor beide dansprojecten, was de motivatie voor *interventies en werkvormen vanuit dans* en naar een *product* toewerken. Een product dat dichtbij de jongeren en hun leefwereld staat, maar ook net iets uitdagend en vooruitstrevend kan zijn. Jongeren zijn hiermee bekend en het is een veilige manier om zichzelf te laten zien.

Jongeren hebben voorkeur voor het zelf bedenken van bewegingen en het samenwerken. Ondanks dat het duidelijk is dat jongeren een voorkeur hebben voor zelf bedenken en creëren en samen met anderen aan de slag te gaan, moeten zij hierbij geholpen worden, wegens het gebrek aan sociale vaardigheden. Therapeut en studenten observeren dat dit lastig is voor de jongeren. Persoonlijke aandacht en (non-)verbale ondersteuning lijkt hierbij succesvol te zijn. *Therapeutische technieken* als bestendigen, verbreden, etc., evenals het geven van complimenten, ondersteunen de jongeren hierin.

Over de *therapeutische attitude* zegt de vaktherapeut: 'negeren van negatief gedrag en bekrachtigen van positieve'. Verbale en non-verbale ondersteuning in de dansbeweging lijkt goed aan te sluiten bij de behoeften van de jongeren. Bij 'De Mix' lijken gevonden oplossingen soms meer te maken hebben met de behoefte aan structuur van de student Dans-bewegingstherapie, in plaats met de behoefte van de jongeren. Signalen van jongeren in houding (gesloten) en beweging (vluchtig, niet experimenteren) worden waargenomen, maar student gaat hier vooral verbaal op in, door het stellen van regels en erop wijzen dat de jongeren de inhoud bepalen. De student groeit in aanzien als zij haar dansvaardigheden inzet, ter illustratie en stimulatie. Dit tegenover inzet van taal, regels en zonder zichtbaarheid van eigen lichamelijkeheid. Door de jongerenwerkster wordt opgemerkt dat de persoonlijke benadering van de therapeut effectiever is.

Tabel 4: resultaten inhoudelijke beschrijving vragen procesevaluatie (2)

Bron		Categorie
3	Jongeren konden doen waar ze goed in waren; zelf bedenken, elkaar aanleren. Dans helpt om jezelf te uiten en je voelt je er goed door.	Therapeutische attitude
4, 7	Choreografische werkvormen sluiten goed aan bij verwachtingen. Maken van een dans-clip en toewerken naar een product activeert en stimuleert.	Therapeutische technieken, interventies en werkvormen
1,3	Inzet van danselementen, bij het structureren van de bewegingen, die de jongeren laten zien, zorgt voor concentratie en motivatie. Door het oppikken van bewegingsimpulsen en deze in de choreografie te verwerken, voelen jongeren zich gezien.	Therapeutische technieken, interventies en werkvormen
1,3	Bespreken met de jongeren waarnaar toe wordt gewerkt; dit werkt motiverend. Gedeelde verantwoordelijkheid en samen de inhoud bepalen. Goede mix tussen aandacht voor het individu en de groepscohesie.	Afstemming

1,2, 3	Ontwikkelen van eigen identiteit en autonomie in relatie tot de groep; individu zijn in de groep.	Therapeutische technieken, interventies en werkvormen
6,7	Humor haalt de spanning er uit. Zelf meedoen, basis van gelijkwaardigheid. Deelname op basis van vrijwilligheid, jongeren persoonlijk uitnodigen.	Therapeutische attitude / afstemming
6,7	Affiniteit hebben met de doelgroep; willen begrijpen wat ze 'beweegt', van alle betrokkenen.	Afstemming

Belemmerende factoren

Wat vanuit de voorbeelden bij bevorderende factoren al naar voren komt, is dat een *therapeutische attitude*, waarbij veel ingegaan wordt op negatief gedrag, dat contraproductief werkt.

Therapeutische technieken en werkvormen, waarin cognitie en verbaliteit op de voorgrond treden en niet goed *afstemmen*, werken belemmerend.

Tabel 5: resultaten inhoudelijke beschrijving vragen procesevaluatie (3)

Bron		Categorie
1, 2	Veel ingaan op negatieve gedrag; beter dit te negeren en ingaan op het positieve.	Therapeutische attitude
1,2,7	Te veel op verbale niveau uitleggen, te moeilijk taalgebruik. Een kwartier uitleg is te lang, ze begrijpen het niet en kunnen de concentratie niet opbrengen.	Therapeutische technieken, interventies en werkvormen
2,4	Tijdens kennismaking jongeren onvoldoende inbreng geven en verwachtingspatroon van jongeren onvoldoende helder hebben.	Afstemming
1,3	Werkvormen, vanuit beweging en spel, sluiten minder goed aan.	Therapeutische technieken, interventies en werkvormen
6,7	Evaluatie tijdens de sessies/lessen, op verbaal niveau, blokkeert de jongeren, ze vinden het moeilijk hun gevoelens onder woorden te brengen.	Therapeutische technieken, interventies en werkvormen

Welke aanpassingen zijn gedaan?

Aanpassingen, die zijn gedaan, hebben vooral betrekking op de inzet van *technieken en werkvormen* uit de danseducatie. Dat deze inzet belangrijk is in de afstemming op de behoeften van de jongeren, wordt duidelijk uit de volgende voorbeelden: bij SJSJ wordt, in de eerste sessie, gebruik gemaakt van een (therapeutische) opwarming in een kring. Dit roept bij de jongeren veel weerstand op, dat één van de factoren zou kunnen zijn dat de jongeren in de tweede bijeenkomst met wantrouwen naar de sessie komen. Dit wantrouwen verdwijnt in de tweede sessie, het wordt met de jongeren besproken en er worden werkvormen vanuit de danseducatie ingezet. Bij Impuls vind de kennismaking met de meiden tijdens de eerste bijeenkomst plaats. De student en therapeut hebben hier een oefening voor voorbereid, waarop op een veilige manier met elkaar kan worden kennisgemaakt. Dit lijkt te veel vanuit een therapeutische setting bedacht en in zijn geheel niet aan te sluiten bij de verwachtingen en behoeften. De meiden bewegen zich makkelijk en willen zich ook graag hierin laten zien, niet in een 'stom' spel.

Tabel 6: resultaten inhoudelijke beschrijving vragen procesevaluatie (4)

Bron		Categorie
1,2	Balans tussen meer structuur of minder structuur, dus meer vrijheid bieden. In plaats van begrenzen door regels, meer gezocht naar vaste structuur van de sessie en voor de duur van het project.	Afstemming
1,3	Therapeut structureert de bewegingen die de jongere laat zien. Bij opwarming in rijen, in plaats van kring; vaste structuur binnen de werkvormen.	Therapeutische technieken, interventies en werkvormen
2,4	Meer inzetten van choreografische werkvormen. In de eerste sessie bleek dat jongeren verwachting hadden een dansles te krijgen; volgende sessies zijn daarop aangepast. Meer gebruik gemaakt van functionele opwarming, vanuit aangeboden beweging naar eigen invulling van de jongeren.	Therapeutische technieken, interventies en werkvormen
1,2	Als therapeut minder hard gaan werken en meer gebruik maken van de bewegingen/inbreng van de jongeren.	Therapeutische attitude

Omdat, behalve 'samenwerking', dezelfde categorieën zichtbaar worden, zijn in onderstaande tabel de bevorderende en belemmerende factoren en de aanpassingen geordend binnen de categorieën 'afstemming', 'therapeutische attitude' en 'therapeutische technieken, interventies en werkvormen'. Deze laatste categorie bevat eigenlijk drie subcategorieën, echter was het niet doenlijk deze in afzonderlijke categorieën te onderscheiden. De bron is tussen haakjes vermeld.

Tabel 7: bevorderende en belemmerende factoren en aanpassingen geordend naar categorie

Categorie	Bevorderende factoren	Belemmerende factoren	Aanpassingen
<i>Afstemming</i>	<ul style="list-style-type: none"> Bespreken met de jongeren waarnaar toe wordt gewerkt, dit werkt motiverend; Gedeelde verantwoordelijkheid, samen de inhoud bepalen (1,3); Deelname op basis van vrijwilligheid, jongeren persoonlijk uitnodigen; Affiniteit hebben met de doelgroep; willen begrijpen wat ze 'beweegt', van alle betrokkenen. (6,7). 	<ul style="list-style-type: none"> Tijdens kennismaking jongere onvoldoende inbreng geven, verwachtingspatroon van jongeren onvoldoende helder hebben (2,4). 	<ul style="list-style-type: none"> Balans tussen meer structuur of minder structuur, dus meer vrijheid bieden; In plaats van begrenzen door regels, meer gezocht naar vaste structuur van de sessie en voor de duur van het project (1,2).
<i>Therapeutische attitude</i>	<ul style="list-style-type: none"> Jongeren konden doen waar ze goed in waren; zelf bedenken en elkaar aanleren (3); Humor haalt de spanning er uit; zelf meedoen, basis van gelijkwaardigheid (3). 	<ul style="list-style-type: none"> Veel ingaan op negatieve gedrag; beter dit te negeren en ingaan op het positieve (1,2). 	<ul style="list-style-type: none"> Als therapeut minder hard gaan werken en meer gebruik maken van de bewegingen/inbreng van de jongeren (1,2).
<i>Therapeutische technieken, interventies en werkvormen</i>	<ul style="list-style-type: none"> Dans helpt om jezelf te uiten, je voelt je er goed door (3); Choreografische werkvormen sluiten goed aan bij 	<ul style="list-style-type: none"> Te veel op verbale niveau uitleggen, te moeilijk taalgebruik. Een kwartier uitleg is te 	<ul style="list-style-type: none"> Therapeut structureert de bewegingen, die de jongere laat zien. Bij

	<p>verwachtingen. Maken van een dans-clip en toewerken naar een product activeert en stimuleert (4,7);</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inzet van danselementen, bij het structureren van de bewegingen, die de jongeren laten zien, zorgt voor concentratie en motivatie. Door het oppikken van bewegingsimpulsen en deze in de choreografie te verwerken, voelen jongeren zich gezien (1,3); • Goede mix tussen aandacht voor het individu en de groepscohesie. Ontwikkelen van eigen identiteit en autonomie in relatie tot de groep; individu zijn in de groep (1,2). 	<p>lang, ze begrijpen het niet en kunnen de concentratie niet opbrengen (1,2,7);</p> <ul style="list-style-type: none"> • Werkvormen, vanuit beweging en spel, sluiten minder goed aan (1,2); • Evaluatie tijdens de sessies/lessen op verbaal niveau blokkeert de jongeren. Ze vinden het moeilijk hun gevoelens onder woorden te brengen (6,7). 	<p>opwarming in rijen, in plaats van kring; vaste structuur binnen de werkvormen;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Meer inzetten van choreografische werkvormen. In de eerste sessie bleek dat jongeren verwachting hadden een dansles te krijgen; volgende sessies zijn daarop aangepast (2,4); • Meer gebruik gemaakt van functionele opwarming, vanuit aangeboden beweging naar eigen invulling van de jongeren (1,3).
--	---	---	---

5.2 Effectevaluatie

De gebruikte bronnen voor de effectevaluatie zijn vanzelfsprekend dezelfde als bij de procesevaluatie. Er is gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- Sessieverslagen SJSJ en evaluatie dans-bewegingstherapeut (NvK);
- Sessieverslagen 'De Mix' en evaluatie dans-bewegingstherapeut (NvK);
- Evaluatie van de interventie uit rapportage (onderzoeks)student en co-therapeut (CK);
- Evaluatie van de interventie uit rapportage (onderzoeks)student en co-therapeut (JR);
- Verslag evaluatie studiegroep LMA;
- Aantekeningen (tussentijdse) evaluaties met begeleider SJSJ, X. Boelens en gedragswetenschapper;
- Aantekeningen (tussentijdse) evaluaties met begeleider 'De Mix', M. Hünen en jongerenwerkster;
- Interviews uit deelonderzoek universitair traject, L. Bloemers, M. Dupuits en L. v.d. Heuvel met projectleider, jongerenwerkster en dans-bewegingstherapeut.

Hier volgt een ordening van de ervaren effecten naar centrale categorieën (KenVaK-presentatie/-model, T. Schoot, 28 februari 2013):

- A. Samenwerkingsnetwerk, -relatie en co-creatie;
- B. Kunstproces en aangrijpingspunt;
- C. Samenwerkingsrelatie, positieve benadering en versterking protectieve factoren;
- D. Ontwikkelingen van deelnemers doelgroep.

Deze centrale categorieën zijn aangevuld en verder gedefinieerd, op basis van de geanalyseerde data vanuit de verschillende bronnen. De data vanuit iedere bron is geanalyseerd volgens de kwalitatieve inhoudsanalyse en het coderingsprincipe volgens de *grounded theory* (zie hoofdstuk 3: 'Onderzoeksmethode').

Na analyse van de data en een antwoord op de ervaren effecten, zijn genoemde centrale categorieën aangevuld, op basis van de inhoud die deze bronnen hebben aangedragen. Een overzicht en omschrijving van genoemde centrale categorieën krijgen daarmee de volgende inhoud:

- *Categorie A: Samenwerkingsnetwerken, samenwerkingsrelatie en co-creatie:* gezien de twee projecten, zijn er meerdere samenwerkingsrelaties ontstaan binnen de verschillende instellingen en de verschillende groepen jongeren. Deze categorie beschrijft met name de relatie tussen de professionals onderling. Hierbinnen bedoelen we dan de samenwerking van de jongerenwerker/begeleider (MH) van 'De Mix' en de dans-bewegingstherapeut (NvK) en onderzoeksstudent/co-therapeut (CK); daarnaast de samenwerking van de gedragswetenschapper/begeleider (XB) van SJSJ en dans-bewegingstherapeut (NvK) en onderzoeksstudent / co-therapeut (JR);
- *Categorie B: kunstproces en aangrijpingspunt:* deze categorie beschrijft effecten vanuit de gebruikte bronnen, op basis van het kunstproces, welke ontstaan is door de inzet van het medium dans-beweging, werken aan product/videoclip, door methodische uitgangspunten (afstemming, motivatie, therapeutische attitude, therapeutische technieken en interventies, werkvormen, structuur van de sessie, duur, randvoorwaarden, etc.) en de betekenisverlening van jongeren aan dit medium;
- *Categorie C: samenwerkingsrelatie, positieve benadering en versterking protectieve factoren:* deze categorie beschrijft de ervaren effecten binnen de samenwerkingsrelatie tussen de professionals en de jongeren. De begeleiders, jongerenwerkster, gedragswetenschapper, tezamen met de dans-bewegingstherapeut en de student, in samenwerking met de doelgroep. De ervaren effecten en aandachtspunten voor de begeleiders in het aanbod van de interventie, alsook de omgang met de doelgroep vanuit die begeleiding, komt hier aan bod;
- *Categorie D: ontwikkelingen van deelnemers doelgroep:* deze categorie beschrijft effecten op het gebied van talentontwikkeling, sociaal gedrag, psychische veranderingen, identiteit/autonomie en veerkracht.

Bron 1 tot en met 5 zijn, in eerste instantie, gebruikt voor de procesevaluatie van dit hoofdstuk, beschreven in paragraaf 5.1. Deze zijn vanzelfsprekend de basis voor de beoogde effecten in paragraaf 5.2. Bron 6, 7 en 8 zijn toegevoegd voor de ordening van centrale effecten. Binnen de tabellen is soms verschil gemaakt tussen ervaren effecten binnen 'De Mix' of SJSJ; soms om een verschil aan te tonen, soms om te onderstrepen dat binnen beide onafhankelijke projecten overeenkomstige effecten zichtbaar zijn. Bron 5, de zichtbare effecten vanuit de bewegingsobservatie-analyse door de studiegroep LMA, is vooral in categorie D onder te brengen. De persoonlijke kenmerken van de deelnemers zijn immers in hun persoonlijke bewegingsrepertoire zichtbaar.

5.2.1 Samenvatting ervaren effecten en resultaten

Per categorie wordt er een samenvatting van de ervaren effecten beschreven, waarna verschillende resultaten in een gekoppelde tabel eronder zijn weergegeven.

Ervaren effecten binnen categorie A: 'samenwerking'

De samenwerking van de gedragswetenschapper, jongerenwerkster en/of begeleider (hier samengevat als jongerenwerker) met de vaktherapeuten wordt als zeer positief ervaren. De jongerenwerker heeft goed zicht op de doelgroep en de individuen en de jongerenwerker kan ervoor zorgen dat de juiste personen binnen de doelgroep bereikt worden. De juiste personen zijn die

jongeren met affiniteit met dans-beweging en geschikte werkpunten of problematiek voor deelname aan project 'Dans-beweging'. Daarnaast wordt hiermee een afweging gemaakt of de jongere kan deelnemen aan een groepsproject. De vertrouwensrelatie, die de jongerenwerker heeft opgebouwd, zorgt voor een goede inschatting en motivatie voor het project. De vaktherapeut is hierin afhankelijk van de jongerenwerker. Vervolgens is het aan de jongerenwerker om het organisatorisch gedeelte van het project op zich te nemen en het over te dragen aan de vaktherapeut. Gezien de goede inschatting van de jongerenwerker, het vertrouwen en dus afhankelijkheid van de vaktherapeut, kan de vaktherapeut het project vervolgens overnemen. Inhoudelijk is de vaktherapeut verantwoordelijk voor het verloop van het project, de inzet van de interventies en het behalen van de doelen.

Tabel 8: Resultaten categorie A: 'samenwerking'

Effect van uitnodiging jongere aan deelname project, tegenover afwachten tot aanmelding, is: <ul style="list-style-type: none"> • Beter bereik doelgroep; • Betere aansluiting doelen, werkpunten en problematiek; • Via <i>peer group</i> de goede deelnemer bereiken; • Geeft een goed gevoel en laat iemand speciaal voelen; • Komt zo veel mogelijk de ontwikkeling tegemoet; • Affiniteit medium gewaarborgd; • Vertrouwensrelatie begeleider brengt risicofactoren in beeld. 	<i>Samenwerking jongerenwerker/begeleider en vaktherapeut</i>
Project betreft ook groepsdynamiek, als groep gaan de jongeren niet intensief met elkaar om. De jongerenwerker moet hiermee rekening houden als groep wordt gevormd; deze heeft ook het beste zicht op welke personen wel/niet samen kunnen.	<i>Samenwerking jongerenwerker/begeleider en vaktherapeut.</i>
Positief verloop van het proces, zonder deelname door de jongerenwerker aan project. Jongerenwerker/begeleider alleen bij aanvang bijeenkomsten aanwezig, blijft ook niet in de ruimte.	<i>Samenwerking jongerenwerker/begeleider en vaktherapeut</i> (vooral organisatorisch, <i>niet</i> tijdens interventie-uitvoering)

Ervaren effecten binnen categorie B: 'kunstproces'

Het kunstproces, welke aangegaan is door de inzet van het RAAK-project 'Dans-beweging', heeft meerdere effecten. Het project heeft een domino-effect gehad en meerdere jongeren (niet deelnemers) gemotiveerd deel te nemen aan het project 'Dans-beweging'; het samen maken, ontwikkelen en creëren van een dans-clip. Het enthousiasme, waarmee de jongeren hebben gewerkt binnen het project, heeft hen een bredere blik gegeven op 'omgang met dans-beweging' en hun eigen lichaam, ook in relatie tot de ander. Jongeren zoeken een dergelijke daginvulling en verleggen grenzen in hun hobby's. De vrijheid binnen het dans-bewegingsproject, waarmee de deelnemers kennis hebben gemaakt, heeft hun houding geopend om naar zichzelf te kijken, zichzelf te onderzoeken en (zelf)reflectie te laten toenemen. Het project is, omwille van het eindproduct, het maken van een clip en hebben van een DVD (product; iets om naartoe te werken), geslaagd. De manier waarop het project vorm kon krijgen, heeft te maken met korte, duidelijk instructie en snel uitvoerbare handelingen. De therapeut moet 'verstand van zaken' hebben; een voorbeeld in de dans kunnen zijn, hier wordt tegenop gekeken en een respectvolle houding van de jongere afgedwongen.

Tabel 9: Resultaten categorie B: 'kunstproces'

Zijn enthousiast over wat ze hebben meegemaakt tijdens het project, zoeken iets dergelijks op binnen jongerenwerk of hobby- invulling.	<i>Betekenisverlening en gevolg van het project binnen medium dans – Impuls</i>
Jongeren moeten, bij verlof en resocialisatie, kiezen voor hobby- /daginvulling recreatief. Zij hebben weinig zicht op alternatieven, buiten fitnessschool of voetbalteam. Na deze interventie zoeken	<i>Inzet van het medium en betekenisverlening – SJSJ</i> (maar ook effect binnen D (uitbreiding

jongeren naar dansante activiteit. Repertoire is uitgebreid en mogelijkheden zijn vergroot, voor zowel begeleiders als jongeren.	mogelijkheden) en A (samenwerking verschillende instanties))
Werkt bevrijdend voor de jongeren, hoeven niet aan beeld vast te houden en hoeven niet te presteren (of alleen te presenteren). In discotheek moet ik al op Byoncé of Tupack lijken. Op school, op straat, etc. moet ik ook vasthouden aan een beeld van mezelf/wat anderen hebben van mij. Binnen dit project kan ik dingen onderzoeken, soms net iets heel anders neerzetten.	<i>Inzet van het medium, methodische uitgangspunten en betekenisverlening</i>
Motivatie bevorderend als de begeleiding/therapeut verstand van zaken heeft; iets unieks kan neerzetten, makkelijk in zijn lijf is en kan illustreren. Hier wordt tegenop gekeken.	<i>Methodische uitgangspunten, afstemming en werkvormen</i>
Grote actieradius bij snelle en korte interventies, zoals instructie en opdracht.	<i>Methodische uitgangspunten, afstemming, werkvorm en techniek</i>
Het project had een domino-effect. Meerdere jongeren hoorden ervan en wilden ook; het project zou nu al door kunnen starten met een vervolg (domino-effect).	<i>Betekenisverlening, werkvormen</i>
Effect van werken in de groep leidt tot (gezonde) beïnvloeding, begrip voor elkaar en elkaar helpen.	<i>Methodische uitgangspunten – SJSJ</i>
Positief effect van de interventie als geheel continuïteit (wekelijkse bijeenkomst, zelfde moment, zelfde ruimte), geen uitval door therapeuten. Werken aan een eindproduct; hebben en maken van DVD.	<i>Kunstproces binnen CoP</i>

Ervaren effecten binnen categorie C: 'benadering doelgroep'

Het is belangrijk de jongere verantwoordelijk te maken voor de inhoud van het project, hiermee wordt de jongere verantwoordelijk voor zijn eigen proces. Er is een verandering zichtbaar van veel input door de begeleider en therapeut, naar inspiratie en input van de jongere. Stagnatie, angst en wantrouwen treden op als er een te groot appel wordt gedaan op het cognitieve niveau. Associatie met wat niet lukt is dan groter, ten opzichte van ruimte en vrijheid om te onderzoeken wat er wel kan lukken. De jongere voelt zich serieus genomen als de therapeut uitnodigt met korte interventies en daarbij gelijk illustreert; angst wordt dan omzeild en nieuwsgierigheid wordt aangewakkerd. Om het proces gaande te houden, is verbaal positief 'labelen' van belang. Het individu benaderen en aandacht geven, en niet de groep als geheel, heeft positief effect op inzet en naar voren brengen van persoonlijke doelstellingen. Daarnaast is het eindproduct te beschouwen als groepsproduct gewenst.

Tabel 10: Resultaten categorie C: 'benadering doelgroep'

Toename angst en onbetrouwbaarheid gegevens vragenlijst; invullen van de vragenlijsten te moeilijk. Omgeving moet helpen, ze snappen het niet; het lijkt soms alsof ze maar wat invullen. Onbekend is onbemind en dus wantrouwend ten opzichte van vragenlijsten; 'wat wordt er gevraagd?', 'wat staat daar eigenlijk?', 'wat betekent het als ik deze antwoorden geef?' of 'hoeveel invloed heeft dat op mijn dossier en op de kijk die de begeleider (de ander) heeft op mij?'	<i>Negatief effect en aandachtspunt</i>
Verantwoordelijkheid voor verloop project al ingezet bij de uitnodiging deelname: 'Het is voor en door jezelf, het werkt alleen met jullie input. Je maakt het samen met de begeleiders.' Je geeft aan wat wel/niet lukt/uitdaagt; die vrijheid moeten ze dan nemen of leren nemen. In het begin betekent dit voor begeleiding meer inspireren; als het op gang komt, komt er veel input vanzelf.	<i>Omgang doelgroep (motivatie versterkend, deelname bevorderend) (ook effect binnen D: weerbaarheid, zelfstandigheid, gezonde assertiviteit) Aandachtspunt begeleider/therapeut</i>

Stagnatie bij te veel verbaliteit en aanspraak op cognitie; kinderen van kader(niveau) hebben moeite met lezen, schrijven en opletten; een kwartier uitleg is te lang.	<i>Negatief effect en aandachtspunt begeleider/therapeut – Impuls</i>
Positieve uitwerking: zo snel mogelijk in de actie gaan; bijvoorbeeld vragenlijsten of lange gesprekken doen een appel op wat niet goed lukt, net zoeken naar wat wél goed lukt. Groeps gesprekken (verbaal) werken niet goed; de evaluatie in actie uitvoeren werkt wel.	<i>Omgang doelgroep, positieve benadering, versterkende factoren</i>
Wat wél werkt verbaal is positieve 'labeling' en interventies kort uitleggen tijdens instructie, waarbij gelijk illustratie van begeleiders.	<i>Positieve benadering, versterkende factoren</i> (ook effect binnen B: gebruik maken van illustratie van dansante voorbeelden door therapeut)
Effecten, op basis van doelstellingen, zijn meest zichtbaar als jongeren er voor open staan en enige mate van reflectie hebben.	<i>Doelgroep</i>

Ervaren effecten binnen categorie D: 'ontwikkeling doelgroep'

Er is een toename van zelfstandigheid en zelfvertrouwen. De ontwikkeling van identiteit is hiermee op gang gekomen of positief beïnvloed. De jongere kan zich beter uitdrukken in emoties, door deelname aan het project. De jongere heeft geleerd met respect om te gaan met eigen lichaam, eigen grenzen, eigen mogelijkheden en die van een ander. Het onderzoeken van een eigen bewegingsbehoefte leidt tot meer zicht op eigen basisbehoefte. Het uitbreiden van het bewegingsrepertoire leidt tot een groter gedragsrepertoire. Het samenwerken aan een gemeenschappelijk doel leidt tot een (meer) socialere interactie. Extremen in negatief denken over zichzelf of het zichzelf overschatten zijn afgenomen, de jongere heeft een realistischer beeld van zichzelf. De jongeren zetten zichzelf meer neer, kiezen duidelijk positie en nemen hiermee verantwoordelijkheid. De jongeren zijn uitgedaagd in creativiteit en daarmee gegroeid in zelfwaardering. Trots op basis van grote stappen (het afronden van een proces met een DVD) of op kleine stappen (een idee naar voren brengen), dit versterkt een gezond ego.

Tabel 11: Resultaten categorie D: 'ontwikkeling doelgroep'

Gebruik van projectdoelen zijn vertaald in de interventie. Jongeren hebben hieraan gewerkt, middels de interventie, en de effecten hiervan zijn zichtbaar in beschrijvingen therapeuten en studiegroep.	<i>Ontwikkeling van meerdere topics</i> (vergroten van zelfvertrouwen, ontwikkelen (eigen) identiteit, eigen keuzes maken, uitdrukking kunnen geven aan emoties, samenwerking en gezonde positionering)
In de emotie: meiden hebben zich speciaal gevoeld, zelfvertrouwen is versterkt en zelfstandigheid is toegenomen. Tijdens het opnemen van de videoclip (laatste sessie) heerst er een positieve dynamiek; de meiden stimuleren en motiveren elkaar, komen met constructieve ideeën en ideeën die uitvoerbaar zijn en ze denken realistisch (observatie bron 2).	<i>Psychisch, identiteit, autonomie en veerkracht – Impuls</i>
Meiden innoveren zelf dansgroepen, ze zijn enthousiast over wat ze hebben meegemaakt tijdens het project en zoeken iets dergelijks op binnen jongerenwerk of hobby-invulling. Meiden hebben zichzelf aangemeld als deelnemer bij 'Kunstbende'.	<i>Talentontwikkeling, identiteit, veerkracht – Impuls</i>
Betere sociale interactie op het terrein, ze hebben iets gedeeld met elkaar en groeten elkaar.	<i>Sociaal – SJSJ</i>
Leren samenwerken als doel en effect.	<i>Sociaal: sociale vaardigheden – SJSJ</i>
Uitgekozen op basis van de problematieken, die zichtbaar zijn voor jongerenwerker (bijvoorbeeld extreme onzekerheid); heeft als	<i>Psychisch</i>

gevolg: uitgenodigd worden is speciaal voelen; heeft positief effect, zeker op extreme onzekerheid.	
Een klein, grijs muisje zie je groeien bij een compliment.	<i>Psychisch</i>
Genoemde pluspunten, op basis van individuele leerdoelen, en verandering verbetering binnen: SOVA, spanningsreductie, samenwerking, zelfvertrouwen en omgang leeftijdsgenoten.	<i>Ontwikkeling meerdere topics</i>
Zijn heel onzeker gestart (sommige als muisje, sommige in overbluf), veel wantrouwen en vormen van bondjes; dit veranderde en had een positieve ontwikkeling, jongeren kregen er 'zin in' en vonden het heel leuk. Er is een lijn te zien van 'afwachtend/aftastend' naar 'grenzen opzoeken/uitproberen' naar 'coöperatief gedrag' (observatie bron 1).	<i>Sociaal en intrapsychisch</i>
Een ontspannen gevoel, tijdens bijeenkomsten, groeide.	<i>Meerdere topics</i>
Vanuit observaties:	
Meer totale bewegingen dan isolaties, opeenvolgende bewegingen. Jongeren plaatsen zich bewuster in de ruimte, nemen duidelijke houding aan. Volgers nemen meer initiatieven en provocerend gedrag van leiders neemt af (bron 2).	<i>Identiteit en autonomie</i> <i>Sociaal en intrapsychisch</i>
Opvallend binnen de afzonderlijke categorieën: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Space</i>-categorie: toename in het gebruik van de ruimte, bewuster in de ruimte aanwezig (meer volume innemend). Er is een hoge score op middenlaag; bij jongens is er een toename van gebruik van diepe laag. Bij meiden enige toename na aanmoediging. Vlakken: opvallend was de verandering in het gebruik van het sagitale vlak; bewegingen/jongeren werden zichtbaarder. In het begin was de beweging voorwaarts nog klein, snel; later met meer rust (zie <i>efforts</i>: tijd), minder snel beweging achterwaarts; • <i>Shape</i>-categorie: in het begin veel <i>closing</i>; veel 'stille' vormen, afwachtend, half weggedraaid en half aanwezig. Deze bewegingen zijn afgenomen, naar iets meer open. Zichzelf steeds aanraken, vasthouden en wriemelen is minder geworden; • <i>Effort</i>-categorie: <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Weight</i>: in het begin bewegingen met weinig gewicht en/of <i>light weight</i>. In stilstand <i>passive weight</i>, ging over naar <i>neutral</i> en <i>active</i>; ○ <i>Time</i>: eerst snelle wisselingen, korte bewegingen en abrupte start en <i>stops</i>. Op het eind langere bewegingsduur, langere fraseringen, meer <i>sustained</i>. Meer <i>flow</i> en <i>time (sustained)</i> en meer ritme in de beweging. • <i>Body</i>-categorie: eerst perifeer, later toename van gebruik van romp. Van onstabiel naar meer stabiliteit (centrum, <i>weight</i>) <p><u>Overstijgend</u>: op alle categorieën meer differentiatie. In het begin veel onrust, kleine stapjes, wringen, wriemelen, snel van houding veranderen en wegdraaien. Later (indruk) rustiger, meer tijd nemen, aanwezig zijn en ruimte maken; lijkt erop dat ze meer keuzes maken.</p>	<i>Identiteit en autonomie</i>

Naar werkvormen: lijfelijk minder betrokken bij opwarming (overnemen bewegingen) of overnemen van een beweging van een ander bij een samenwerkingsopdracht. Bij improvisatieopdrachten waren ze actiever, vrijer in hun beweging. Door werkvormen (Sherborne), waarin gewerkt werd met gewicht, kracht en eigen as (sessie 5), ontstond er duidelijk verandering in *effort*, met name *weight* (bron 5).

5.2.2 Kwantitatieve effecten

De effecten, op basis van kwantitatieve gegevens, worden in de volgende tabellen weergegeven. Belangrijk hierbij te benoemen is dat er vooral gekeken wordt naar de gemiddelde scores per meetinstrument, en het verschil hiertussen, en in beperkte mate naar de significanties van de schalen. Het verschil in gemiddeldes zegt over het algemeen al voldoende om het te kunnen beschrijven. Wat de verschillende schalen van de HID en de UCL inhouden, staat uitgelegd in hoofdstuk 3 en de bijlagen. Tevens staat in deze bijlagen de wijze, waarop de verschillende scores tot stand zijn gekomen.

UCL: Coping

Tabel 12: Gemiddelden en het verschil tussen T1 (voormeting) en T2 (nameting) op de UCL (de gehele onderzoeksgroep; N = 15)

	ACT	PAL	VER	SOC	PAS	EXP	GER
T1	2,58	3,17	3,00	2,83	3,75	3,27	2,75
T2	2,17	2,83	3,08	2,75	3,42	3,00	2,67
Vershil	-0,41	-0,34**	+0,08	-0,08	-0,33**	-0,27	-0,08**

Note: ** $p < .01$

Zoals in tabel 1 te zien is, zijn de gemiddelde scores van alle zeven *coping*-stijlen afgenomen van T1 naar T2, behalve de *coping*-stijl 'vermijden' (VER), deze is toegenomen. Kijkend naar significantie, kan gezien worden dat daadwerkelijke verschillen tussen de meetinstrumenten aanwezig zijn, betreffende de sub-schalen 'palliatieve reactie' (PAL), 'passief reactiepatroon' (PAS) en 'geruststellende gedachten' (GER). Dit betekent dat het verschil, dat in de gemiddelden gezien wordt tussen T1 en T2, op deze schalen ook daadwerkelijk een verband is. De jongeren zoeken na afloop van de interventie minder afleiding in ander (negatief) gedrag, hebben minder de neiging zichzelf de schuld te geven, te piekeren of maken minder gebruik van geruststellende gedachten. Als we kijken naar de normeringsschaal van de UCL, betekent dit: 1 = zeer laag, 2 = laag, 3 = gemiddeld, 4 = hoog en 5 = zeer hoog; het valt op dat het bereik tussen de schalen vaak al verschilt tussen T1 en T2 (bijvoorbeeld bij 'actief aanpakken' is het bereik op T1 'zeer laag' tot 'zeer hoog', terwijl dit op T2 tussen 'zeer laag' en 'gemiddeld' is).

HID: denkfouten

Tabel 13: Gemiddelden en het verschil tussen T1 (voormeting) en T2 (nameting) op de HID (op de gehele onderzoeksgroep; N = 15)

	Gemiddelde HID-score	Openlijk gedrag	Bedekt gedrag
T1	2,18	2,41	2,02
T2	2,59	2,79	2,36
Vershil	+0,41	+0,38	+0,34

	Cognitieve vertekeningen				Gedragreferenties			
	ZC	AS	GV	UE	OO	FA	L	S
T1	2,16	1,91	2,3	2,32	2,42	2,28	2,25	1,78
T2	2,49	2,76	2,48	2,63	2,79	2,78	2,39	2,33
Vershil	+0,33*	+0,85**	+0,18	+0,31	+0,37	+0,5	+0,14*	+0,55

Note: * $p < .05$; ** $p < .01$

Zoals in tabel 2 te zien is, zijn alle gemiddelde scores op de HID, de cognitieve vertekeningen en hun gedragscomponent toegenomen van T1 naar T2. Dit is een opvallend gegeven, gezien een toename van deze schalen erop lijkt te duiden dat er meer problematiek op de desbetreffende schalen te zien is. Het is voor de HID dan ook van belang dat er gekeken wordt naar het bereik tussen de schalen. De antwoordmogelijkheden van de HID zijn 'zeer mee oneens' (1), 'mee oneens' (2), 'beetje mee oneens' (3), 'beetje mee eens' (4), 'mee eens' (5) en 'erg mee eens' (6); de scores lopen dus uiteen van 1 tot 6. Als we bijvoorbeeld kijken naar het bereik van de schaal 'anderen de schuld geven' (+0,85), ligt het bereik op T1 tussen 1.1 en 2.7, terwijl dit op T2 tussen .9 en 4 ligt. Door dit grotere bereik tussen T1 en T2 op deze schaal, zal het gemiddelde ook hoger liggen, echter is er nog altijd sprake van een 'gezond' gemiddelde. Bij 'stelen' is hetzelfde verschijnsel zichtbaar; kijken we naar het bereik van de schaal 'zelfcentrering' (+0,33), dan ligt het bereik op T1 tussen 1 en 3,5, terwijl dit op T2 tussen 1,11 en 3,33 ligt. De hoogste score is zelfs afgenomen, maar doordat de laagste score is toegenomen, ligt het gemiddelde hoger. Ook hier kan men spreken van een 'gezond' gemiddelde. Afgevraagd kan alsnog worden hoe het kan dat de scores op de HID voor alle schalen zijn toegenomen, waar een aantal zaken een rol bij kunnen spelen. Dit zal dan ook terugkomen in de discussie. Kijkend naar de significantie op de HID, kan gezien worden dat dit het geval is bij 'zelfcentrering', 'anderen de schuld geven' en 'liegen'. Er is bij deze schalen dan ook sprake van een verband tussen T1 en T2.

Er is gekeken naar verschil tussen jongen en meisje, voor zowel de HID als de UCL. De verschillen zijn minimaal en zeggen eigenlijk niets, ook is er geen significantie aan te koppelen. Er is voor de kwantitatieve analyse ook gekeken naar significante verschillen in gemiddelden op alle schalen tussen de twee onderzoeksgroepen ('De Mix' en SJSJ). Er zijn op de voor- en nameting wel verschillen te zien tussen de gemiddelden van de 'De Mix' en SJSJ, echter zijn deze verschillen voor het grootste gedeelte niet significant bevonden. Op de schalen van de UCL is er alleen een daadwerkelijk verschil gevonden voor de sub-schaal 'geruststellende gedachten' tussen 'De Mix' en SJSJ, zowel op T1 als op T2. Kijkend naar de gemiddelden van beide, lijkt het erop dat jongeren binnen SJSJ meer gebruik maken van 'geruststellende gedachten' dan de jongeren van 'De Mix'. Op de schalen van de HID zijn er geen significante verschillen gevonden. Om de verschillen te zien op de verschillende schalen, zie tabel 14 en tabel 15.

Tabel 14: Gemiddelden en het verschil tussen de groepen en tussen T1 en T2 op de UCL

		ACT	PAL	VER	SOC	PAS	EXP	GER
T1	MIX	2.63	2.88	2.88	3	3.5	3.43	2.38
	SJSJ	2.5	3.75	3.25	2.5	4.25	3	3.5
	Vershil	.15	.87	.37	.5	.75	.43	1.12*
T2	MIX	2.29	2.57	2.86	2.71	3.29	2.57	2.14
	SJSJ	2	3.2	3.4	2.8	3.6	3.6	3.4
	Vershil	.29	.63	.54	.09	.31	1.03	1.26*

Note: * $p < .05$

Tabel 15: Gemiddelden en het verschil tussen de groepen en tussen T1 en T2 op de HID

		Gemiddelde HID-score	Openlijk gedrag	Bedekt gedrag
T1	<i>MIX</i>	2.1	2.39	1.94
	<i>SJSJ</i>	2.26	2.43	2.1
	<i>Vershil</i>	.16	.04	.16
T2	<i>MIX</i>	2.47	2.66	2.25
	<i>SJSJ</i>	2.71	2.92	2.47
	<i>Vershil</i>	.24	.26	.22

		Cognitieve vertekeningen				Gedragsreferenties			
		ZC	AS	GV	UE	OO	FA	L	S
T1	<i>MIX</i>	1.91	1.76	2.38	2.29	2.26	2.28	2.28	1.6
	<i>SJSJ</i>	2.4	2.06	2.22	2.34	2.58	2.28	2.23	1.96
	<i>Vershil</i>	.49	.3	.16	.05	.32	0	.05	.36
T2	<i>MIX</i>	2.19	2.45	2.45	2.71	2.53	2.78	2.21	2.29
	<i>SJSJ</i>	2.8	3.07	2.52	2.55	3.05	2.78	2.57	2.37
	<i>Vershil</i>	.61	.62	.07	.16	.52	0	.36	.08

5.2.3 Samenvatting op centrale kenmerken

Samenvattend, op basis van de volgende vragen:

- Ervaren de jongeren meer *empowerment* en minder problemen na de interventie, ten opzichte van voor de interventie?;
- Ervaren de vaktherapeuten bij de jongeren meer *empowerment* en minder problemen na de interventie, ten opzichte van voor de interventie?;
- Ervaren de jongerenwerkers bij de jongeren meer *empowerment* en problemen na de interventie, ten opzichte van voor de interventie?

	Vanuit de jongeren	Vanuit vaktherapeuten	Vanuit jongerenwerkers
Sociale ontwikkeling	Samenwerking en samen iets maken is leuk.	Onzekere start, bondjes en wantrouwen naar binding, respect, inleven en steun.	Verbeterde SOVA (sociale vaardigheden).
Psychische ontwikkeling	Ik beteken iets, omdat ik meegedaan heb; heb geleerd van het project en de anderen.	Positie nemen, omgang emoties is open, respectvol naar zichzelf en naar de ander.	Extreme onzekerheid naar zichtbaarheid. Overbluf naar adequaat gedrag in context.
Identiteit-ontwikkeling	Trots op wat ik heb neergezet, kon mezelf zijn en heb ook nieuwe dingen geleerd.	Geëxperimenteerd, repertoire verbreed. Realistisch bewegingsbeeld.	Trots op DVD, willen tonen aan groter publiek.
Autonomie-ontwikkeling	Mijn en elkaars bijdrage was de inhoud; heb zelf besloten wat in het eindproduct kwam. Heb mezelf laten zien, zonder een ander ruimte te ontnemen.	Nemen steeds meer eigen regie op respectvolle manier. Steeds realistischer, qua inzet eigen lijf en beweging. Geven grenzen aan als nodig op adequate manier.	Zelfstandig opzet van dansgroepen. Vraag naar herhaling project.

Quote jongere in de evaluatie en presentatie:

Met openheid vertellen: 'Soms wilde ik eigenlijk niet gaan, had dan een rotdag gehad, maar als ik er dan was, deed het me goed en ging ik met goede zin weg. Na een paar keer keek ik er zelfs naar uit.'

10 mei 2012, SJSJ

6 DISCUSSIE EN CONCLUSIES

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten weergegeven, zoals die uit de proces- en effectevaluatie naar voren komen. Vervolgens worden de kenmerken van de interventie, zoals die uit de resultaten naar voren komen, vergeleken met de literatuur en wordt teruggekeken op het onderzoek en de methodologie.

6.1 Belangrijkste resultaten uit de proces- en effectevaluatie

Samenwerking is een belangrijk item binnen de *Community of Practice*. Deze samenwerking kenmerkt zich door een *open mind*, nieuwsgierig zijn naar elkaar, betrokkenheid op elkaar en iets willen leren. Hierin speelt motivatie een belangrijke rol. Dit betreft zowel de motivatie van de jongeren, om deel te nemen, als de motivatie van de betrokken partijen in de projectgroep 'Dans', om voor en met deze jongeren iets te ontwikkelen, waar ze veerkrachtiger uit komen. Pluspunten, genoemd vanuit de organisaties Impuls en SJSJ, zijn de continuïteit van het project, de wekelijkse bijeenkomsten, dezelfde momenten, dezelfde ruimte, dezelfde therapeuten, geen uitval door de therapeuten door ziekte, het werken aan een gezamenlijk eindproduct, het maken en hebben van een eigen DVD met clip en het presenteren van de clip aan andere begeleiders en (eventueel) bekenden en familie. De partnerorganisaties zijn zeer tevreden en zijn zeer gemotiveerd het allemaal nog een keer te willen doen. Zij bieden mogelijkheden om een herhaal-interventie op te pakken.

Afstemmen lijkt een belangrijke categorie in de samenwerking tussen therapeut/student en de jongeren. Dit betreft zowel het afstemmen, in relatie tot verwachtingen, als afstemmen op de behoeften van de jongeren. Afstemmen heeft te maken met het serieus nemen van de jongeren, jongeren blijken hiervoor erg gevoelig te zijn. De wensen en ideeën van de jongeren worden expliciet ingebracht tijdens het werken aan en maken van een clip. De afstemming begint al bij de uitnodiging door de jongerenwerker en gedragswetenschapper. Deze heeft het beste zicht op de individuele doelen van de jongere en weet de jongere, met specifieke doelen, het beste te bereiken. Hiermee ontstaat er een betere aansluiting op de effecten van de interventie. Daarnaast was afstemming ook nodig in groepsdynamisch opzicht, de groep had niet eerder samengewerkt met elkaar.

De therapeutische attitude is duidelijk zichtbaar en het meest effectief. De therapeut moet transparant zijn en blijk geven van een open houding en een niet-beoordelende houding. De therapeut moet 'samen, tegen en met' kunnen zijn. De vaardigheden van de therapeut kunnen bepalend zijn voor de effecten van de interventie en voor de jongeren. Jongeren zijn erg gevoelig voor non-verbale prikkels; iets anders zeggen dan je uitstraalt/verwacht werkt averechts. Een voorbeeld, waarbij behoefte, voorkeur en therapeutische attitude samenkomen, is wanneer de jongeren, binnen dit project, vaak aandacht vragen op een negatieve manier. De jongeren zijn gevoelig voor afwijzing en willen echter heel graag gezien worden. De negatieve manier van aandacht vragen lijkt soms op provoceren, zich terugtrekken en/of klagen. Een niet-beoordelende houding, gepaard met persoonlijke aandacht en (non-)verbale ondersteuning helpt de jongeren op een positieve constructieve manier, via de beweging, nieuw gedrag te ontdekken en in te zetten.

Bij de ingezette technieken en werkvormen lijkt er, in het begin, weinig variatie te zijn in de werkvormen, voornamelijk functionele opwarming, daarna open improvisatie en geen tot weinig overgang tussen gesloten en open werkvormen. Uit de aanpassingen (paragraaf 5.1) en de effecten (paragraaf 5.2) wordt duidelijk dat het nodig is snelle, makkelijke overgangen te kunnen maken tussen functionele werkvormen en improvisaties. Door, in de opwarming, gebruik te maken van dansvormen, die dicht bij de jongeren liggen, kon beter worden aangesloten bij de behoeften van

iets leren van de jongeren. Door van hieruit, middels geleide improvisatie, waarbij de danselementen werden ingezet, naar eigen bewegingsfrases te komen, kon aangesloten worden bij de behoefte van iets kunnen.

Hoe bereik je de doelgroep? Binnen het Jongerenwerk Impuls trekt de doelgroep zich vanzelf aan. Vele jongeren worden van thuis uit begeleid in een hobby, recreatie of kunstzinnige vorming. De groep die dat niet heeft, zie je terug in het jongerenwerk; deze jongeren zijn gelijk de doelgroep voor het project. De pilot sluit goed aan bij de methodiek van het project 'Power Woman' en heeft een meerwaarde gehad in het herkennen van problemen van jongeren, die baat zouden hebben aan het dansproject. Binnen SJSJ worden nog duidelijker de inclusiecriteria (hoofdstuk 3) nagestreefd, op basis van vrijwilligheid (ondanks de klinische setting), jongeren met vrijheden en mogelijkheden tot verlot. Daarnaast is een maatschappelijk beeld nagestreefd door een gemengde groep van jongens en meisjes uit te nodigen. Binnen SJSJ konden kwetsbare jongeren, zoals in het RAAK-project omschreven, bereikt worden. Een win-winsituatie voor SJSJ heeft zich voorgedaan door dit project; voor SJSJ was dit project een pilot op gebied van het vormen van gemengde groepen en binnen een klinische/residentiële setting en op basis van vrijwilligheid deelnemen in zo'n gemengde groep. Iets dat nog niet eerder gebeurde. Deze pilot heeft een goed resultaat, op basis van de doelen voor de jongeren, namelijk (tekort aan) zelfvertrouwen, empathie, werken in groepsverband en sociale vaardigheden. Daarnaast had deze pilot een effect, op basis van de resocialisatie van de jongeren en uitbreiding van hun vrije tijd/dagbestedingsmogelijkheden.

Sociale vaardigheden zijn toegenomen door meer vertrouwen in zichzelf en vice versa. In beide groepen werd zichtbaar dat de jongeren, in de loop van het project, meer experimenteren en (positieve) ruimte gaan nemen. Door samen te werken aan een gemeenschappelijk doel, samen iets te creëren, hebben de jongeren de mogelijkheid, binnen een veilige context, met gedrag binnen de groep te kunnen experimenteren en oefenen. De meeste effecten zijn zichtbaar op het gebied van vertrouwen in zichzelf, in relatie tot een groep. Dit sluit volledig aan bij de doelen van het RAAK-project op sociaal-emotioneel gebied.

Toename van autonomie binnen beide projecten is tot stand gekomen door de methodische uitgangspunten van danstherapeutische principes, in combinatie met afstemming/aansluiting doelgroep. Het zelf verzinnen, zelf verantwoordelijkheid krijgen en nemen en zelf ontwerpen, met hulp en aandacht, heeft het gevoel van vrijheid en creativiteit laten toenemen, dat ten grondslag ligt aan de ontwikkeling van autonomie. Autonomie is ook toegenomen door de manier van uitnodigen voor het project en de samenstelling van de groep. Jongeren zijn, in beide projecten, op dezelfde manier uitgenodigd, op basis van vrijwilligheid en op persoonlijke doelen/werkpunten. Deze overwegingen hadden het gewenste effect, het heeft namelijk, in beide projecten, geleid tot een proces van inspiratie van buitenaf, naar input van binnenuit.

Dan nog een duidelijke conclusie over wat niet werkt binnen de interventie, tegenover wat wel werkt. Wat niet werkt, is een teveel aan verbaliteit en aanspreken op de cognitie. Dit zorgt voor een bewustzijn op wat jongeren *niet* goed kunnen. Wat wel werkt, zijn korte, duidelijke instructies met illustratie. De illustratie komt, in eerste instantie, vanuit de therapeut, als inspiratie van hoe het zou kunnen. Daarnaast komt illustratiemateriaal als inspiratie ook uit *social media*, muziek en foto's. En uiteindelijk inspiratie vanuit zichzelf en het kijken naar elkaar.

6.2 Kenmerken van de interventie

Kenmerken van de interventie, die uit de proces- en effectevaluatie naar voren komen, zijn:

- Dans, als individuele expressie, en werkvormen uit de danseducatie;
- Creatief/kunstzinnig proces als 'leerstrategie'; naar een product toewerken;
- Positieve benadering en afstemmen op de behoeften van de jongeren vanuit therapeutische concepten;
- Sociaal-emotionele ontwikkeling en groepsproces als *empowerment*-strategie.

Deze resultaten uit de evaluatie komen overeen met de resultaten uit de (aanvullende) literatuurstudie en expertkennis, zoals beschreven in de rationale in hoofdstuk 2.4. Dans, als individuele expressie, motiveerde en inspireerde en heeft bijgedragen aan de opbouw van een positieve identiteit (Pennings et al, 2009; Crone, 2008; Parekh, 2002; Florida, 2002; NJI, 2011). Er werd in toenemende mate gebruik gemaakt van danseducatieve interventies en werkvormen. Belangrijkste interventies zijn de danselementen uit de *modern educational dance* (dansexpressie). De werkvormen, die gebruikt worden, zijn een mix van open en gesloten werkvormen. Bij gesloten werkvormen wordt vooral gebruik gemaakt van de intrinsieke eigenschappen van verschillende dansvormen. Gesloten werkvormen werden vooral gebruikt bij de opwarming, dat aansloot bij de behoefte om iets te leren en om in het lichaam, c.q. de ervaring, te komen. Omdat de focus op de functionele beweging ligt, geeft dit de jongeren ook houvast/structuur. Bij open werkvormen ontstaat de beweging in het moment, hierbij werden verschillende improvisatievormen ingezet, zoals geleide improvisatie, improvisatie vanuit een inspiratiebron en choreografische werkvormen. Improvisatie in dans heeft een nauwe relatie tot de ontwikkeling van het zelf (Zollar, MacLow, Steiner & Callaghan in Jones, 2005). Hoewel ze dit aanvankelijk niet makkelijk vonden, waren het juist deze werkvormen, die de jongeren het meest waardeerden. Het creatief/kunstzinnig proces, als leerstrategie, sloot aan bij de behoefte van de jongeren om iets te kunnen. De werkwijze, die hierbij werd gehanteerd, op basis van gelijkwaardigheid en met elkaar naar een product toewerken, sloot aan bij de behoefte van de jongeren om gezien te worden. Bij de jongeren was duidelijk een verschuiving te zien van extrinsieke naar intrinsieke motivatie en toenemende betrokkenheid. Ze namen zelf de verantwoordelijkheid voor het product en de presentatie ervan. Deze resultaten komen overeen met de resultaten uit het rapport van het Nederlandse Jeugdinstituut (NJI, 2011)

Het therapeutische aspect zit vooral in het afstemmen op en helpen in het exploreren van de (individuele) emoties en behoeften, tevens door het steun bieden bij het individu zijn in de groep. Therapeutische technieken, die werden ingezet, zijn: spiegelen, begrenzen, ontlokken, stimuleren, confronteren en structureren. Daarnaast was de attitude belangrijk, binnen afgesproken grenzen mochten alle emoties aanwezig zijn en geuit worden. Door hier, in dans, vorm aan te geven, konden eigen gevoelens makkelijk in de groep ingebracht worden. Dit groepsproces bleek voor de jongeren belangrijk, samen iets maken waar je trots op bent en waarin ieder op haar/zijn manier een bijdrage aan heeft geleverd. De combinatie van een danseducatief- en danstherapeutisch model, heeft vooral bijgedragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling. Dit komt overeen met de resultaten van onderzoeken van Rakusin (1990), Tortora (2010), Koshland (2010), Karkou e.a.(2010), Block (2001) en Eke & Gent (2009). Het groepsproces had hierin een belangrijke rol, het kunnen 'oefenen' met leeftijdgenoten droeg bij aan de sociale ontwikkeling en aan meer individuele psychologische stevigheid.

6.3 Methodologische reflectie

Invloed van vragenlijsten, een kanttekening bij de betrouwbaarheid en de wens voor een meer actievere observatie en bewegingsobservatie. De jongeren staan negatief ten opzichte van het gebruik van vragenlijsten en lange intake- en evaluatie gesprekken, zeker als hierbij geschreven wordt. Ze hebben hiermee meerdere negatieve ervaringen, weinig zelfvertrouwen en vertonen veel achterdocht, 'want alles wordt vastgelegd en wat vastgelegd is, kan tegen ze gebruikt worden'. Ook zijn een aantal jongeren beperkt in de cognitieve functies. Begrijpen van de lijsten en kiezen van de goede antwoorden is soms moeilijk.

Het verschil van voor- en nameting heeft, naast het daadwerkelijk effect van de interventie, ook de andere redenen. Vooraf (T1) is de lijst onbekend, evenals de danstherapeuten, waar het project over gaat en hoe het project precies in zijn werk zal gaan. Met achterdocht, vanuit de jongere, wordt de lijst dan ingevuld; dit versterkt sociaal wenselijkheid in beantwoording. Achteraf, bij de nameting (T2), als bekend is voor wie de antwoorden zijn, hoe de data gebruikt worden en een band met de leiders is opgebouwd, kan er met minder achterdocht en meer vertrouwen antwoord worden gegeven. De antwoorden zijn, achteraf, daarmee eerlijker.

De sessieverslagen, bewegingsanalyse en de videobeelden zijn het meest geschikt voor de professional en onderzoeker. De jongeren zijn maar kort beïnvloed door het gebruik van video, zij kunnen dit snel accepteren en stappen daarmee snel weer in eigen persoonlijk gedrag. Met de bewegingsanalyse heeft geen enkele jongere een probleem, ze hoeven dit immers niet zelf te bedenken, te beantwoorden en op te schrijven. Zij weten wat ze gedaan hebben, de beschreven beweging is concreet en herkenbaar. Alle projectleden zijn eenzelfde mening toegedaan. De data uit de sessieverslagen, de bewegingsanalyse en de videobeelden moeten meer worden afgewogen in het meten van effecten en trekken van conclusies; dit tegenover de kwantitatieve data uit de vragenlijsten.

De opgenomen sessies bleken voor de opleiding/studenten zeer bruikbaar materiaal te zijn. Studenten ontwikkelden niet alleen hun eigen observatie- en analysevaardigheden, maar ook, door de bevindingen met elkaar te bespreken, hun diagnostische vaardigheden. Dit analyseren, bespreken en reflecteren binnen de studentengroep, heeft verder ondersteunend gewerkt in het expliciteren van het eigen handelen.

De analyse uit de meetinstrumenten, betreffende de vragenlijsten: de betrouwbaarheid van de gegevens, vanuit de vragenlijsten, is discutabel. Hiervan zijn meerdere redenen.

- Er is een overeenkomstige manier van invullen binnen Impuls en SJSJ; als het niet begrepen wordt of als er angst ontstaat en wantrouwen, doen ze maar wat (zie bij invloed);
- De N wisselt veel; soms is door een jongere de T1 wel ingevuld en de T2 niet en vice versa. Bij sommige items zijn er van de N = 15 wel vijf *missing* items;
- Hiertoe hebben we, met betrekking tot de SEV-vragenlijst, het volgende besluit genomen: deze is wel afgenomen (zowel T1 als T2), maar niet meegenomen in de analyse; dit wegens te veel wisselingen in het invullen van T1 ten opzichte van T2 én te veel aan *missing* items en *cases*;
- Uitleg is sociaal wenselijk bij T1, naar meer open bij T2.

Doelen van preventie en succesfactoren zijn hiermee meer gehaald. Eerlijkheid is toegenomen; voor wat betreft de jongeren en hun begeleiders, is hiermee behandeling klinisch makkelijker.

Bij de UCL bekijken we het verband, van het verschil in gemiddelden van de sub-schalen 'palliatieve reactie' (PAL), 'passief reactiepatroon' (PAS) en 'geruststellende gedachten' (GER), nog eens nader. De jongeren zoeken, na afloop van de interventie, minder afleiding in ander (negatief) gedrag, hebben minder de neiging zichzelf de schuld te geven, te piekeren of maken minder gebruik van geruststellende gedachten. Als je meer passief bent, laat je meer gebeuren; om meer te laten gebeuren, moet je zekerder van jezelf zijn. Als je meer geruststellende gedachten gebruikt, pak je de problemen minder negatief aan; als ook de geruststellende gedachten afnemen, zou dit meer stress kunnen opleveren. Echter, als je meer bewust bent van jezelf of dit meer geworden bent, heb je meer invloed op de situatie op een natuurlijke wijze.

Alle gemiddelde scores op de HID zijn toegenomen; in principe zou dit een minder goede uitkomst betekenen. Na verdere analyse van het materiaal (zie ook 'Resultaten'), blijkt dat de uitkomsten meer op een 'gezond gemiddelde' terecht gekomen zijn. Wellicht is hiermee ook een aantekening, ten opzichte van sociaal wenselijkheid qua beantwoording lijst T1, te maken. Bij de T2-afname zijn de jongeren meer eerlijk in hun antwoorden; het wantrouwen is afgenomen en zij begrijpen de tekst meer door de herhaling. Het grootste effect mag ook zijn de toegenomen eerlijkheid, iets dat benadering, begeleiding en behandeling tegemoet komt.

6.4 Conclusie naar vraagstelling

Door de projectgroep 'Dans' is op twee plaatsen, als pilot, een zelfde interventie (dansproject) uitgevoerd. Hoewel de uitgangspunten voor de interventie hetzelfde waren, is deze voornamelijk in de praktijk, door jongeren en therapeuten, ontwikkeld. De resultaten uit de evaluatie lijken te laten zien dat er een gering verschil is tussen de interventie en de effecten daarvan, binnen het resocialisatietraject van SJSJ en het Jongerenwerk Impuls. Hiermee kan geconcludeerd worden dat het aannemelijk is dat met de pilot een antwoord gegeven kan worden op de vraag hoe een werkwijze er uitziet, die er op gericht is om, via een proces van *empowerment*, de veerkracht te vergroten bij kwetsbare jongeren.

De werkwijze, die is ontwikkeld, kan zowel uitgevoerd worden binnen het jongerenwerk, als binnen een resocialisatietraject. Een goede samenwerking, tussen de uitvoerende partijen, heeft een positief effect op het verloop van de interventie en daarmee op het effect voor de jongeren.

Hoewel de doelgroep van het onderzoeksproject is bereikt en er effecten zijn te zien op de sociale en emotionele ontwikkeling, kan niet worden vastgesteld of de werkwijze preventief werkt ter voorkoming van (her)opname binnen een jeugdinstelling.

7 AANBEVELINGEN

De partnerorganisaties zijn zeer tevreden en zijn zeer gemotiveerd het allemaal nog een keer te willen doen. Zij bieden mogelijkheden om een herhaal-interventie op te pakken. Deze conclusie uit hoofdstuk 6 is tevens een mooie aanbeveling voor een verdere uitwerking van de pilot van de projectgroep 'Dans', die binnen dit RAAK-project is uitgevoerd. Door een vervolg te geven aan de samenwerking tussen de betrokken partijen Stichting Jeugdwerk Sint Jozef, Jongerenwerk Impuls (en kwaliteitskring jongerenwerk) en Zuyd Hogeschool, kan het in gang gezette samenwerkingsverband zich bestendigen en gaat de opgedane expertise niet verloren.

Voor concretisering van deze aanbeveling wordt gedacht aan:

- Een aantrekkelijke uitgave van een productbeschrijving van de pilot;
- Realiseren van werkervaringsplekken, met het oog op de veranderingen in het beleid jeugdzorg;
- Afstudeeropdrachten formuleren voor studenten Creatieve Therapie (dans-beweging);
- Samenwerking aangaan met opleiding SPH;
- Onderzoeken van financiële middelen en randvoorwaarden.

Specifiek vanuit de projectleiders, is er de wens naar de ontwikkeling van een specifiek meetinstrument. Tussen gedragswetenschappers en projectleiders zijn de mogelijkheden al verkend en is er een aanzet gemaakt om LMA en meetinstrumenten te combineren. Binnen het tijdsbestek van dit onderzoek was het niet (meer) mogelijk dit te realiseren.

...so that's all there is, let's now dance...

LITERATUURLIJST

Berrol, C.F. (2006). Neuroscience meets dance/movement therapy: Mirror neurons, the therapeutic process and empathy. In: *The Arts in Psychotherapy*, 33, 302-315

Burkhardt, J. & Brennan, C. (2012). *The effects of recreational dance interventions on the health and well-being of children and Young people: A systematic review*. *Arts & Health: An International Journal for Research, Policy and Practice*, 4:2, 148-161

Clarijs, P. et al., (2011). *Straatcultuur en de school*. In: Nieuwsbrief Onderwijs en Jeugdzorg, 29 maart 2011. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Crone, E.A. (2008). *Het puberende brein*. Amsterdam: Bert Bakker.

Eke, L. & Gent, A. (2010). *Working with withdrawn adolescents as a moving experience: A community resourced project exploring the usefulness of group dance movement psychotherapy within a school setting*. *Body movement and dance in psychotherapy: an international Journal for Theory, Research and Practice*, 5:1, 45-57.

Erfer, T. & Ziv, A. (2006). *Moving toward cohesion: Group dance/movement therapy with children in psychiatry*. In: *The Arts in Psychotherapy* 33 (2006) 238-246

Geraets, K. & Jansen, R. (2007). *Herhaling Quickscan; project kwaliteitsimpuls professioneel jongerenwerk Zuid-Limburg*. Maastricht: Traject.

Gibbs, J.C., Barriga, A.Q., Potter, G.B. (2001). *How I Think (HIT)*. HID, Boomtest uitgevers, Amsterdam. Vertaling, C. Nas en D. Brugman.

Hoorik, I. (2011). *(Hoe) werkt talentontwikkeling bij "risicjongeren"?*. Nederlands Jeugd Instituut. Utrecht.

Jones, P. (2005). *The Arts Therapies; A revolution in Health Care*. Routledge, London.

Karkou, V. ed. (2010). *Arts Therapies in Schools*. Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia.

Karkou, V. Fullarton, A., Scarth, S. (2010) *Finding a way out of the labyrinth through dance movement psychotherapy*. In: *Arts Therapies in School*. Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia.

Koshland, L. (2010) *Peace through Dance Movement Therapy*. In: *Arts Therapies in School*. Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia.

Levy, F.J. (2005). *Dance Movement Therapy, A Healing Art*. Reston: American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance 1900 Association.

Lincoln, Y.S. & Guba, E.G. (2000). *Paradigmatic controversies, contradictions and emerging confluences*. In: *Handbook of qualitative research*. Sage Publications. London.

Migchelbrink, F. (2007). *Praktijkgericht Onderzoek in Zorg en Welzijn*. SWP. Amsterdam

Rakusin, A. (1990). *A dance/movement therapy model incorporating movement education concepts for emotionally disturbed children*. In: *The Arts in Psychotherapy*, Vol.17, pp. 55-67.

Scholte, E.M. & Ploeg, J.D. *Sociaal Emotioneel Vragenlijst*. (2005) Bohn Stafleu van Loghum, Houten.
Schreurs, P.J.G. & Willige, G. (1988). *Utrechtse Coping Lijst, UCL*. Pearson Assessment & Information B.V., Amsterdam.

Sherborne, V. (1990). *Developmental movement for children*. Cambridge: University Press.

Siegel, E.V. (2003). *On touch in the psychoanalytic situation*. *Psychoanalytic inquiry* 20 (1). *American Journal of Dance Therapy*, 25 (2), 133-135.

Sitskoorn, M. (2008). *Het maakbare brein – gebruik je hersens en word wie je wilt zijn*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Smeijsters, H. red. (maart - oktober 2011) *vaktherapie binnen de setting van het jongerenwerk Verslag inventarisatiefase*.

Smeijsters, H. red & Kil, J. (JJI/GJ 2012) *Dans-bewegingstherapie in de justitiele jeugdinstellingen en gesloten jeugdzorg*. KenVaK / KenVaK Publishers. Heerlen.

Thom, L. (2010). *From simple line to expressive movement: The Use of Creative Movement to enhance Socio-Emotional Development in the Preschool Curriculum*. In: *American Journal Dance Therapy* 32: 100-112

Willke, E. (2005). *Tanztherapie: Theoretische Kontexte und Grundlagen der intervention*. Verlag Hans Huber, Bern

Webpages

Jeugd & Poëzie, infobrochure; webpage: <http://nl.scribd.com/doc/13706143/Jeugd-en-Poezie-InfoBrochure>

www.jongerenwerkcongres.nl

www.cultuurnetwerk.nl

www.clickf1.nl

www.balie.nl

Tijdschriften

DANS Magazine (-6/2010). Virtumedia, Zeist

DANS Magazine (-3/2011). Virtumedia, Zeist

DANS Magazine (-5/2011). Virtumedia, Zeist

DANS Magazine (-1/2013). Virtumedia, Zeist

Dagblad de Pers, 12-09-2012.

BIJLAGEN

Bijlage I	Interventieformat Stichting Jeugdzorg Sint Joseph
Bijlage II	Interventieformat Jongerenwerk Impuls
Bijlage III	<i>Coding sheet</i> LMA
Bijlage IV	Model voor analyse van danstherapeutisch, methodisch handelen
Bijlage V	Toelichting op LMA
Bijlage VI	Uitleg Utrechtse Coping Lijst (UCL)
Bijlage VII	Uitleg 'Hoe Ik Denk'-schalen (HID)
Bijlage VIII	Van domeinverkenning naar werkwijze

Bijlage I Interventieformat Stichting Jeugdzorg Sint Joseph

RAAK Vaktherapie – Jongerenwerk	
Titel	<p>Dansproject Stichting Jeugdzorg Sint Joseph <i>De ontwikkeling van een danseducatief/therapeutische werkwijze, Samen met jongeren binnen een jeugdinstelling</i></p>
Algemene informatie	
<p>Stichting Jeugdzorg Sint Joseph, te Cadier en Keer, is een organisatie voor jeugdbescherming, jeugdhulpverlening en onderwijs, bestaande uit 'Het Keerpunt' en 'Icarus'. Het Keerpunt is een justitiële jeugdzorginstelling voor jongeren, die iets strafbaars hebben gedaan, of daarvan worden verdacht, en intensieve behandeling nodig hebben. Beleidsverantwoordelijke is het ministerie van Veiligheid en Justitie. Icarus is een gesloten jeugdzorginstelling, vooral gericht op jongeren met ernstige gedragsproblemen, die beschermd moeten worden tegen zichzelf, anderen of de maatschappij. Icarus valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.</p> <p>Jeugdzorg St. Joseph is één van de partners in het RAAK-project en was ook betrokken bij het RAAK-project 'Vaktherapie in justitiële jeugdinstellingen en de gesloten jeugdzorg'. Uit dit project bleek dat vaktherapeutische interventies effectief kunnen zijn, als aanvullende therapieën op de behandeling in de groep. Echter worden deze instellingen geconfronteerd met bezuinigingen op juist deze aanvullende therapieën en met kortere opnameduur. Argument voor deze bezuinigingen is dat opname in een instelling te weinig bijdraagt aan het voorkomen van recidive.</p> <p>Deskundigen op het gebied van jeugdhulpverlening, geven aan dat het waarschijnlijk zeer effectief zal zijn jongeren voor de poort, voordat zij de instelling verlaten, interventies aan te bieden, die gericht zijn op versterking van preventieve factoren en op hun terugkeer in de maatschappij. Veel jongeren vervallen bij terugkeer in gedrag, waardoor ze eerder in de problemen kwamen.</p> <p>Om de terugkeer naar de maatschappij te begeleiden, zijn resocialisatieprogramma's in ontwikkeling. Jongeren moeten hierin ook begeleiding krijgen naar vrijetijdsbesteding. Jongeren kunnen wel zelf aangeven hoe ze dat gaan invullen, maar komen in hun keuze niet veel verder dan bijvoorbeeld voetbal of fitness. Binnen dit kader is, als pilot, een innovatie zeer wenselijk.</p> <p>Het doel van het project 'Vaktherapie in het jongerenwerk' is dat jongeren veerkrachtiger worden, ontwikkeling van autonomie en identiteit en de sociale- en psychische ontwikkeling staan daarbij centraal. Met het uitvoeren van een actie binnen SJSJ is getracht inzicht te verkrijgen in een werkwijze, die preventief kan werken om (her)opname te voorkomen.</p> <p><i>Rationale</i></p> <p>Vrienden en <i>peer groups</i> zijn van cruciale betekenis zijn in het leven van jongeren op het moment in hun ontwikkeling ,waarin zij zich psychologisch losmaken van de originele familiegroep (Wilson, 1995). Rose(1998) suggereert dat veel van de sociale problemen behandelbaar zijn, als preventie of interventie, door groepswork; vooral in een tijd waarin er minder ondersteuning vanuit relaties in familieverband geboden kan worden (Eke & Gent, 2010). Uit het rapport NJI (2011) volgt dat in de adolescentie het vooral van belang is erbij te horen en vrienden te hebben; de <i>peer group</i> is in deze fase van groot belang. Met betrekking tot talentontwikkeling bij 'risicjongeren', maakt het inzicht, dat jongeren extra gevoelig zijn voor sociale uitsluiting, duidelijk dat groepsgewijze talentontwikkeling bij jongeren de voorkeur zal hebben.</p> <p>Inzet van het onderzoeksprogramma 'Talentontwikkeling bij 'risicjongeren'', is het achterhalen van de invloed van talentontwikkeling op het vergroten van handelingsmogelijkheden en sociale participatie van 'risicjongeren'. Bij talentontwikkeling als participatiestrategie, is talentontwikkeling niet het primaire doel, maar een springplank om een 'hoger' doel te bereiken. Daarmee is talentontwikkeling een manier om 'risicjongeren' te versterken in hun sociale- en burgerschapscompetenties. De versterkingsbenadering heeft in het agogische beroepenveld de naam '<i>empowerment</i>' (NJI, 2011).</p>	

Op individueel niveau heeft *empowerment* betrekking op het versterken van sociale vaardigheden en het handelingsrepertoire. Daartoe is bewustwording en ontwikkeling van de eigen identiteit van belang; de identiteit en persoonlijkheid ontwikkelen zich sterk tijdens de adolescentie. In de opbouw van identiteit spelen emoties een cruciale rol (Meijers & Wardekker, 2001). Identiteitsontwikkeling is een leerproces dat start met een ervaring, die gekoppeld is aan een emotie. De opbouw van een positieve identiteit kan gebeuren door onder meer het ontwikkelen van talenten, bijvoorbeeld door sport, kunst en ICT (Pennings et al, 2009). Jongeren zijn creatief en goed in ICT, sport en kunst; hun hersenen hebben in deze adolescentie fase een exploratieve capaciteit (Crone, 2008). Kunstbeoefening kan gezien worden als *mental stretching*. Volgens Matrasso (1997) gaan mensen zich door culturele activiteiten beter en gezonder voelen. Binnen kunst kunnen 'zachte competenties', zoals respect, tolerantie, zelfcontrole, openheid en oog hebben voor de noden van anderen, zich ontwikkelen (Parekh, 2002; Florida, 2002). Actieve beoefening van kunst leent zich goed voor *empowerment*. Jongeren kunnen, door middel van deze expressiekanalen, kracht en kunde ontwikkelen. Al doende vergaren zij gereedschappen om hun identiteit te versterken, deel te nemen aan sociale activiteiten en om invloed uit te oefenen (NJI, 2011).

Doelgroep

Jongeren, die op verschillende groepen van Icarus en Het Keerpunt verblijven. Om het maatschappelijk beeld zo veel mogelijk te imiteren, is de groep samengesteld uit vier jongens en vier meisjes. Daarnaast zijn deze jongeren in de eindfase van hun behandeling en hebben ervaring met bepaalde vrijheden; niet agressief, gezonde motivatie en enige mate van reflectie.

Doelen

- Vergroten van zelfvertrouwen en ontwikkelen van identiteit (= ondersteunen leeftijdsfase);
- Helpen eigen keuzes te maken;
- Ruimte voor het uitdrukking kunnen geven aan eigen emoties;
- Samenwerking en gezonde positionering.

Doelen, zoals in kennismaking is omschreven, voor de jongere zijn:

- Jezelf doelen stellen in beweging;
- Samenwerken en elkaar helpen daar waar nodig;
- Hulp vragen bij wat je wil;
- Zoeken naar iets wat je leuk vindt;
- Iets neerzetten waar je blij van wordt.

Betrokkenen en rollen

- Jongeren: hebben een centrale rol in de ontwikkeling/uitvoering van de interventie en zijn medeverantwoordelijk voor de inhoud van het dansproject;
- Gedragswetenschapper: heeft, naast coördinatie en ondersteuning ter plekke, de zorg voor de invulling en verwerking van de vragenlijsten door de jongeren. Hij heeft een centrale rol in het contact met de jongeren, zowel in samenstellen van de groep, als nazorg; daarnaast betrokken bij het ontwerp en de evaluatie van het project;
- Stagiaire: draagt zorg voor de verwerking van de vragenlijsten en is daarnaast betrokken bij de evaluatie van het project;
- Dans- bewegingstherapeut en student: zowel de therapeut als student heeft een centrale rol in de uitvoering/ontwikkeling en de verslaglegging van de interventie; beiden dragen tevens zorg voor de beeldopnames.
- Projectleiders: onderhouden het contact met de student en de dans-bewegingstherapeut en bieden ondersteuning in de uitvoering en verslaglegging van de interventie; onderhouden contact met gedragswetenschapper en stagiaire. Dragen zorg voor de analyse van de kwantitatieve data en het bewegingsmateriaal, de evaluatie van het project en de rapportage.

<p>'Buitenkring'</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dans-bewegingstherapeuten, die werken met jongeren in de ambulante setting; • Studenten Dans-bewegingstherapie; • Jongeren, die danslessen volgen en/of betrokken zijn bij het jongerenwerk en/of dans-scene; • Professionals uit het domein van jongeren-/jeugdwerk en dans(educatie).
<p>Algemene werkwijze, afgestemd op de specifieke (hulp)vraag en motiveren van de jongeren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gericht op individu (kunnen) zijn in de groep; • Een, voor de jongeren te overzien, korte periode; • Er wordt vooral gebruik gemaakt van dans en afgestemd op de belevingswereld van de jongeren; • Er wordt toegewerkt naar een product(een dans-clip); jongeren zijn hiermee bekend en het is een veilige manier om zichzelf te laten zien; • Er worden iedere bijeenkomst opnames gemaakt, hierdoor raken ze gewend aan de camera, kunnen zichzelf terugzien en de opnames kunnen gebruikt worden voor de evaluatie; • Jongeren nemen deel op vrijwillige basis, in het kader van vrijetijdsbesteding; geen therapie; • Jongeren zijn medeverantwoordelijk.
<p>Partners in de community</p> <ul style="list-style-type: none"> • Groepsleiders, directeur SJSJ en andere therapeuten: zij ondersteunen bij de samenstelling van de groep en/of het uitnodigen van de jongeren. Daarnaast zijn zij ook aanwezig bij de presentatie van de dans-clip door de jongeren; • Jongerenwerk Kerkrade: evaluatie van het project. Na afronding van de dansprojecten, wordt met de projectgroep gezocht naar opties voor herhaling van het project, waarbij zowel SJSJ als Jongerenwerk Kerkrade partners zijn.
<p>Nazorg</p> <ul style="list-style-type: none"> • Door therapeuten en groepsleiders, die bij de jongeren betrokken zijn; • De gedragstherapeut is aanwezig bij aanvang en eind van de workshops en evalueert de bijeenkomst met student en therapeut. Hierdoor kan adequaat gereageerd worden op problemen, die zich eventueel bij jongeren voordoen of zichtbaar worden.
<p>Specifiek deel: specifieke vaktherapie</p> <p>Er wordt gebruik gemaakt van de re-educatieve werkwijze, door middel van trainingsgerichte activiteiten aan de doelstellingen werken. Daarnaast van de supportieve werkwijze; ondersteuning bieden in het omgaan met problemen. De doelstellingen hebben een ondersteunend, stabiliserend of ontwikkelingsgericht karakter (Smeijsters, 2003).</p> <p>Er zijn zes bijeenkomsten van twee uur in een periode van vijf weken. De therapeuten introduceren zich als dansdocenten en de bijeenkomsten zijn benoemd als 'workshops'. De bijeenkomsten vinden plaats op donderdagmiddag, na schooltijd, in de gymzaal van de school. De deelname van de jongeren is op vrijwillige basis.</p> <p>Er wordt gebruik gemaakt van danseducatieve interventies en werkvormen. De belangrijkste interventies zijn de Laban-danselementen uit de <i>modern educational dance</i> (dansexpressie). De werkvormen, die gebruikt worden, zijn een mix van open en gesloten werkvormen. Bij gesloten werkvormen wordt vooral gebruik gemaakt van de intrinsieke eigenschappen van verschillende dansvormen; deze worden ingezet bij de opwarming en hierbij ligt de focus op de functionele beweging. Bij open werkvormen ontstaat de beweging in het moment, hierbij worden verschillende improvisatievormen ingezet, zoals geleide improvisatie, improvisatie vanuit een inspiratiebron en choreografische werkvormen.</p> <p>Het therapeutische aspect zit vooral in het afstemmen op en helpen in het exploreren van de (individuele) emoties (re-educatief) en steun bieden bij het individu zijn in de groep (supportief).</p>

Therapeutische technieken, die worden ingezet, zijn: spiegelen, begrenzen, ontlocken, stimuleren, confronteren en structureren. De attitude is niet-beoordelend, open, negatief gedrag negeren en positief gedrag stimuleren.

Danstherapeutische werkwijze

- *Fasering*: bij de eerste twee bijeenkomsten ligt de nadruk op kennismaking en experimenteren in het medium, daarna nadruk op sociale aspect en keuzes maken voor bewegingsmateriaal; laatste bijeenkomst is het opnemen van de videoclip;
- *Structurering*: starten met lichamelijk aspect/opwarming; contact maken met en bewust worden van het eigen lichaam. Daarna individueel of in sub-groepje werken aan improvisatie-opdracht; binnen deze structuur kunnen de jongeren experimenteren en keuzes maken. De afsluiting is het presenteren van het zelfgemaakte product/dansfrase;
- *Therapeutische technieken*: therapeuten zoeken een balans tussen meer structuur in de opwarming en minder structuur bij de 'impro'. Er wordt, in de eerste bijeenkomst, minimaal gespiegeld; therapeut observeert, spiegelt, herhaalt, motiveert en bestendigt. Therapeut structureert de bewegingen, die de jongeren laten zien;
- *Werkvormen*:
 - Danskaarten, iedere jongere kiest een kaart als 'u.p.' voor de 'impro';
 - Choreografie: korte 'choreo' wordt aangeleerd, eigen maken en veranderen met behulp van danselementen;
 - Aerobic: in opwarming in rij, met focus op eigen lichaam;
 - Dans-battle: jongens-meiden, 1 vs. 1, vanuit 'impro' naar 'choreo';
 - Eigen houding/move: persoonlijke beweging op eigen naam.
- *Materialen*: danskaarten, muziek, video, matten en maskers.

Randvoorwaarden

- Duidelijke afspraken over aanwezigheid en verantwoordelijkheid;
- Gezien de setting van JJI, piepers, telefoons en leiding die participeert in brengen/ophalen;
- Vaste ruimte, muziekinstallatie en camera;
- Goedkeuring camerabeelden deelnemers, in verband met data-analyse.

Participerend actieonderzoek

- *Centrale (deel)vragen*:
 - Hoe ziet een *Community of Practice* er uit, waarbinnen een laagdrempelige interventie voor kwetsbare jongeren ontwikkeld kan worden?;
 - Hoe ziet een werkwijze er uit, die er op gericht is om, via een proces van *empowerment*, de veerkracht te vergroten bij kwetsbare jongeren?
- *Dataverzameling*:
 - Procesevaluatie;
 - Programma-evaluatie;
 - Responsieve evaluatie;
 - Video-opnames;
 - Participerende observatie.
- *Meetinstrumenten*:
 - UCL en HID;
 - *Coding sheet*-items uit de *Laban Movement Analysis*.
- *Tijdstippen dataverzameling*:
 - Testen: voor- en nameting;
 - Video-opname: iedere bijeenkomst;
 - Nabespreking: iedere bijeenkomst;

- Evaluatie met jongeren: na afloop;
- Participerende observatie: iedere bijeenkomst.
- *Data-analyse:*
 - Kwalitatieve inhoudsanalyse;
 - Codering (volgens principes *grounded theory*);
 - SPSS.

Bijlage II Interventieformat Jongerenwerk Impuls

RAAK Vaktherapie – Jongerenwerk	
Titel	<p>Dansproject Jongerenwerk Impuls <i>De ontwikkeling van een danseducatief/therapeutische werkwijze, samen met jongeren van locatie 'De Mix'</i></p>
Algemene informatie	
<p>Jongerencentrum 'De Mix' is één van de vier jongerencentra van het Jongerenwerk Impuls in Kerkrade. Het centrum is gevestigd op de campus van het Charlemain-college en ook het schoolmaatschappelijk werk is hier gevestigd; tussen school, maatschappelijk werk en jongerenwerk is een goede samenwerking. M. Hünen is de jongerenwerkster, zij is vanaf maart 2012 in dienst en vanaf april lid van de projectgroep. Een voorbeeld van de samenwerking tussen school, maatschappelijk werk en het jongerenwerk is het project 'Power Woman', een project dat is opgezet voor kwetsbare en teruggetrokken meiden. Er wordt afgestemd wie ervoor in aanmerking komt en vervolgens worden de jongeren hiervoor persoonlijk uitgenodigd.</p> <p>Eind maart zijn de jongerenwerkster en één van de projectleiders aan tafel gaan zitten, daarbij is gekeken naar de mogelijkheid om de interventie, zoals die op het SJSJ werd uitgevoerd, ook in het jongerenwerk zou kunnen en wat de wensen van de jongerenwerkster zijn. Er bleek een goede aansluiting voor wat betreft doel, werkwijze, etc. Daarnaast is gekeken naar de mogelijkheden van aansluiting bij bestaande projecten. Zo is er in een ander jongerencentrum van Impuls een dansgroep van jongens en meisjes in de leeftijd van 15 tot en met 21 jaar, de lessen worden gegeven door een meisje uit Heerlen en de begeleiding gebeurt door een collega van M. Hünen. In dit overleg is besloten niet aan te sluiten bij de bestaande dansgroep; voorkeur was een nieuwe groep samen te stellen, die wat extra ondersteuning goed zou kunnen gebruiken.</p> <p>Het doel van het project 'Vaktherapie in het jongerenwerk' is dat jongeren veerkrachtiger worden, ontwikkeling van autonomie en identiteit en de sociale- en psychische ontwikkeling staan daarbij centraal.</p> <p><i>Rationale</i></p> <p>Vrienden en <i>peer groups</i> zijn van cruciale betekenis zijn in het leven van jongeren op het moment in hun ontwikkeling, waarin zij zich psychologisch losmaken van de originele familiegroep (Wilson, 1995). Rose(1998) suggereert dat veel van de sociale problemen behandelbaar zijn, als preventie of interventie, door groepswork; vooral in een tijd waarin er minder ondersteuning vanuit relaties in familieverband geboden kan worden (Eke & Gent, 2010). Uit het rapport NJI (2011) volgt dat in de adolescentie het vooral van belang is erbij te horen en vrienden te hebben; de <i>peer group</i> is in deze fase van groot belang. Met betrekking tot talentontwikkeling bij 'risicjongeren' maakt het inzicht, dat jongeren extra gevoelig zijn voor sociale uitsluiting, duidelijk dat groepsgewijze talentontwikkeling bij jongeren de voorkeur zal hebben.</p> <p>Inzet van het onderzoeksprogramma 'Talentontwikkeling bij 'risicjongeren'', is het achterhalen van de invloed van talentontwikkeling op het vergroten van handelingsmogelijkheden en sociale participatie van 'risicjongeren'. Bij talentontwikkeling als participatiestrategie, is talentontwikkeling niet het primaire doel, maar een springplank om een 'hoger' doel te bereiken. Daarmee is talentontwikkeling een manier om 'risicjongeren' te versterken in hun sociale- en burgerschapscompetenties. De versterkingsbenadering heeft in het agogische beroepenveld de naam '<i>empowerment</i>' (NJI, 2011). Op individueel niveau heeft <i>empowerment</i> betrekking op het versterken van sociale vaardigheden en het handelingsrepertoire, daartoe is bewustwording en ontwikkeling van de eigen identiteit van belang. De identiteit en persoonlijkheid ontwikkelen zich sterk tijdens de adolescentie. In de opbouw van identiteit spelen emoties een cruciale rol (Meijers & Wardekker, 2001). Identiteitsontwikkeling is een leerproces dat start met een ervaring, die gekoppeld is aan een emotie. De opbouw van een positieve identiteit kan</p>	

gebeuren door onder meer het ontwikkelen van talenten, bijvoorbeeld door sport, kunst en ICT (Pennings et al, 2009); jongeren zijn creatief en goed in ICT, sport en kunst. Hun hersenen hebben in deze adolescentie fase een exploratieve capaciteit (Crone, 2008). Kunstbeoefening kan gezien worden als *mental stretching*. Volgens Matrasso (1997) gaan mensen zich door culturele activiteiten beter en gezonder voelen. Binnen kunst kunnen ‘zachte competenties’, zoals respect, tolerantie, zelfcontrole, openheid en oog hebben voor de noden van anderen, zich ontwikkelen (Parekh, 2002; Florida, 2002). Actieve beoefening van kunst leent zich goed voor *empowerment*. Jongeren kunnen, door middel van deze expressiekanalen, kracht en kunde ontwikkelen. Al doende vergaren zij gereedschappen om hun identiteit te versterken, deel te nemen aan sociale activiteiten en om invloed uit te oefenen (NJI, 2011).

Doelgroep

Een groep van negen meiden, die graag dansen. Er is sprake van zowel dominant en aandachtvragend gedrag, als teruggetrokken gedrag. De samenstelling van de groep is door M. Hünen gedaan, zij heeft hiervoor meiden uitgenodigd, die vaak in het jongerencentrum komen en waar zij al een band mee heeft. De keuze voor vooral meiden is deels toevallig en deels omdat zij vooral met meiden werkt.

Doelen

- Vergroten van zelfvertrouwen en ontwikkelen van identiteit (= ondersteunen leeftijdsfase);
- Helpen eigen keuzes te maken;
- Ruimte voor het uitdrukking kunnen geven aan eigen emoties;
- Samenwerking en gezonde positionering.

Doelen, zoals in kennismaking is omschreven, voor de jongere zijn:

- Jezelf doelen stellen in beweging;
 - Samenwerken en elkaar helpen daar waar nodig;
 - Hulp vragen bij wat je wil;
 - Zoeken naar iets wat je leuk vindt;
- iets neerzetten waar je blij van wordt.

Betrokkenen en rollen

- Jongeren: hebben een centrale rol in de ontwikkeling/uitvoering van de interventie en zijn medeverantwoordelijk voor de inhoud van het dansproject;
- Jongerenwerkster M. Hünen: heeft als rol de coördinatie/organisatie ‘ter plekke’, zorgt voor de invulling van de vragenlijsten door de jongeren en de dans-clip. Zij heeft een centrale rol in het contact met de meiden, zowel in samenstellen van de groep, als nazorg. Ze is daarnaast betrokken bij de evaluatie van het project;
- Dans- bewegingstherapeut en student: zowel de therapeut als student heeft een centrale rol in de uitvoering/ontwikkeling en de verslaglegging van de interventie; beiden dragen tevens zorg voor de beeldopnames;
- Projectleiders: onderhouden het contact met de student en de dans-bewegingstherapeut en bieden ondersteuning in de uitvoering en verslaglegging van de interventie. Ze onderhouden contact met gedragswetenschapper en stagiaire en dragen zorg voor de analyse van de kwantitatieve data en het bewegingsmateriaal, de evaluatie van het project en de rapportage;
- Gedragswetenschapper en stagiaire SJSJ: analyse kwantitatieve data.

‘Buitenkring’

- Dans-bewegingstherapeuten, die werken met jongeren in de ambulante setting;
- Studenten Dans-bewegingstherapie;
- Jongeren, die danslessen volgen en/of betrokken zijn bij het jongerenwerk en/of dans-scene;
- Professionals uit het domein van jongeren-/jeugdwerk en dans(educatie).

<p>Algemene werkwijze, afgestemd op de specifieke (hulp)vraag en motiveren van de jongeren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gericht op individu (kunnen) zijn in de groep; • Een, voor de jongeren te overzien, korte periode; • Er wordt vooral gebruik gemaakt van dans en afgestemd op de belevingswereld van de jongeren; • Er wordt toegewerkt naar een product(een dans-clip); jongeren zijn hiermee bekend en het is een veilige manier om zichzelf te laten zien; • Er worden iedere bijeenkomst opnames gemaakt, hierdoor raken ze gewend aan de camera, kunnen zichzelf terugzien en de opnames kunnen gebruikt worden voor de evaluatie; • Jongeren nemen deel op vrijwillige basis, in het kader van vrijetijdsbesteding; geen therapie; • Jongeren zijn medeverantwoordelijk.
<p>Partners in de community</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jongerenwerkers en vrijwilligers Jongerenwerk Impuls; school en maatschappelijk werk van het Chairlemain-college; • Gedragswetenschapper SJSJ: evaluatie van het project. Na afronding van de dansprojecten, wordt met de projectgroep gezocht naar opties voor herhaling van het project ,waarbij zowel SJSJ als Jongerenwerk Kerkrade partners zijn.
<p>Nazorg</p> <p>De jongerenwerkster is aanwezig bij aanvang en eind van de workshops en evalueert de bijeenkomst met student en therapeut. Hierdoor kan adequaat gereageerd worden op problemen, die zich eventueel bij jongeren voordoen of zichtbaar worden.</p>
<p>Specifiek deel: specifieke vaktherapie</p> <p>Er wordt gebruik gemaakt van de re-educatieve werkwijze, door middel van trainingsgerichte activiteiten aan de doelstellingen werken. Daarnaast van de supportieve werkwijze; ondersteuning bieden in het omgaan met problemen. De doelstellingen hebben een ondersteunend, stabiliserend of ontwikkelingsgericht karakter (Smeijsters, 2003).</p> <p>Er zijn vier bijeenkomsten van twee uur in een periode van twee weken. De therapeuten introduceren zich als dansdocenten en de bijeenkomsten zijn benoemd als 'workshops'. De bijeenkomsten vinden plaats op maandag en donderdagmiddag, na schooltijd, in diverse ruimten van het Charlemain-college. De deelname van de jongeren is op vrijwillige basis.</p> <p>Er wordt gebruik gemaakt van danseducatieve interventies en werkvormen. De belangrijkste interventies zijn de Laban-danselementen uit de <i>modern educational dance</i> (dansexpressie). De werkvormen, die gebruikt worden, zijn een mix van open en gesloten werkvormen. Bij gesloten werkvormen wordt vooral gebruik gemaakt van de intrinsieke eigenschappen van verschillende dansvormen; deze worden ingezet bij de opwarming en hierbij ligt de focus op de functionele beweging. Bij open werkvormen ontstaat de beweging in het moment, hierbij worden verschillende improvisatievormen ingezet, zoals geleide improvisatie, improvisatie vanuit een inspiratiebron en choreografische werkvormen.</p> <p>Het therapeutische aspect zit vooral in het afstemmen op en helpen in het exploreren van de (individuele) emoties (re-educatief) en steun bieden bij het individu zijn in de groep (supportief). Therapeutische technieken, die worden ingezet, zijn: spiegelen, begrenzen, ontlocken, stimuleren, confronteren en structureren. De attitude is niet-beoordelend, open, negatief gedrag negeren en positief gedrag stimuleren.</p>

Danstherapeutische werkwijze

- *Fasering*: bij de eerste twee bijeenkomsten ligt de nadruk op kennismaking en experimenteren in het medium, daarna nadruk op samenwerking en het keuzes maken voor bewegingsmateriaal; laatste bijeenkomst opnemen van videoclip;
- *Structurering*: starten met lichamelijk aspect/opwarming; contact maken met en bewust worden van het eigen lichaam. Daarna individueel of in sub-groepje werken aan improvisatie-opdracht; binnen deze structuur kunnen de jongeren experimenteren en keuzes maken. De afsluiting is het presenteren van het zelfgemaakte product/dansfrase;
- *Therapeutische technieken*: therapeuten zoeken een balans tussen meer structuur in de opwarming en minder structuur bij de 'impro'. Er wordt in de eerste bijeenkomst minimaal gespiegeld; therapeut observeert, spiegelt, herhaalt, motiveert en bestendigt. Therapeut structureert de bewegingen, die de jongeren laten zien.
- *Werkvormen*:
 - Mix van open en gesloten werkvormen;
 - Hip-hop: in opwarming in rij, met focus op eigen lichaam;
 - Dans-battle: 1 vs. 1, vanuit 'impro' naar 'choreo', eigen houding/move;
 - Persoonlijke beweging op eigen naam.
- *Materialen*: muziek, video, matten en maskers.

Randvoorwaarden

- Duidelijke afspraken over aanwezigheid en verantwoordelijkheid;
- Vaste ruimte, muziekinstallatie en camera;
- Goedkeuring camerabeelden deelnemers, in verband met data-analyse.

Participerend actieonderzoek

- *Centrale (deel)vragen*:
 - Hoe ziet een *Community of Practice* er uit, waarbinnen een laagdrempelige interventie voor kwetsbare jongeren ontwikkeld kan worden?;
 - Hoe ziet een werkwijze er uit, die er op gericht is om, via een proces van *empowerment*, de veerkracht te vergroten bij kwetsbare jongeren?
- *Dataverzameling*:
 - Procesevaluatie;
 - Programma-evaluatie;
 - Responsieve evaluatie;
 - Video-opnames;
 - Participerende observatie.
- *Meetinstrumenten*:
 - UCL en HID;
 - *Coding sheet*-items uit de *Laban Movement Analysis*.
- *Tijdstippen dataverzameling*:
 - Testen: voor- en nameting;
 - Video-opname: iedere bijeenkomst;
 - Nabespreking: iedere bijeenkomst;
 - Evaluatie met jongeren: na afloop;
 - Participerende observatie: iedere bijeenkomst.
- *Data-analyse*:
 - Kwalitatieve inhoudsanalyse;
 - Codering (volgens principes *grounded theory*);
 - SPSS.

Bijlage III Coding sheet LMA

Observatie Coding Sheet

Algemene gegevens

Datum:

Naam observator:

Naam geobserveerde:

Nummer video-opname:

Space

		Turven	Opmerkingen
Dimensies			
<i>Levels</i>	Laag		
	Midden		
	Hoog		
<i>Assen</i>	Horizontaal		
	Verticaal		
	Sagitaal		
<i>Vlakken</i>	Tafel/Horizontaal		
	Deur/Verticaal		
	Wiel/Sagitaal		
Benadering van de kinesfeer	Groot		
	Klein		
	Perifeer		
	Transvers		
	Centraal		

Shape

		Turven	Opmerkingen
Stille vorm			
	Pin		
	Screw		
	Wall		
	Ball		
Bewogen vorm			
<i>Directional movements</i>	Spoke		
	Arc		
	Round		
	Modellerend		
<i>Carving</i>	Widening		
	Closing		
	Rising		
	Sinking		
	Advancing		
	Retreading		
Shape flow ondersteuning	Door adem en romp		

Vorm en plaats t.o.v. van de ruimte			
--	--	--	--

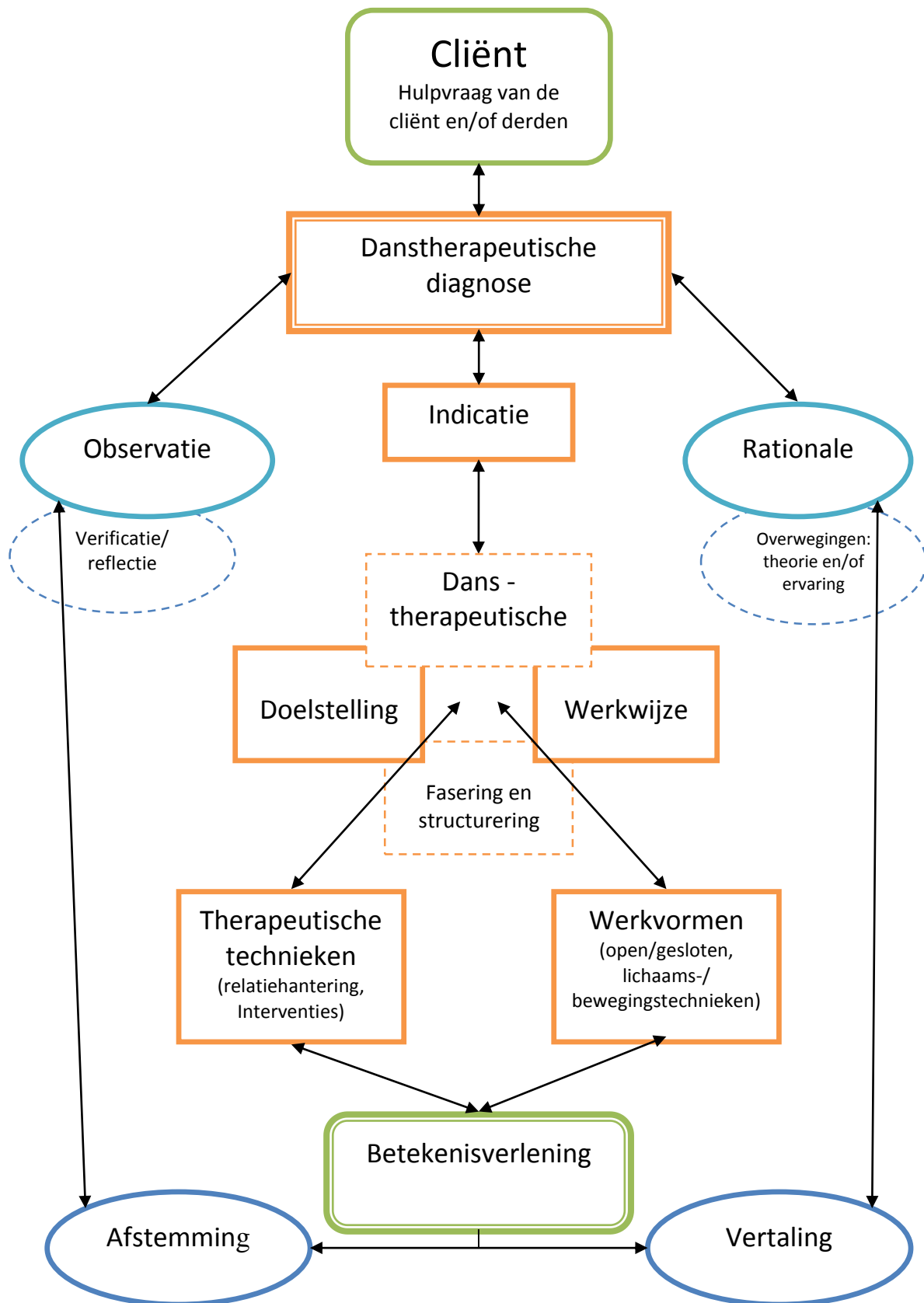
Efforts

		Turven	Opmerkingen
Single qualities			
<i>Flow</i>	Bound		
	Free		
<i>Weight</i>	Strong		
	Light		
	Active		
	Neutral		
<i>Time</i>	Passive		
	Sudden		
<i>Space</i>	Sustained		
	Direct		
	Indirect		
Basic efforts			
	Pressing/Duwen		
	Flicking/Fladderen		
	Wringing/Wringen		
	Dabbing/Tikking		
	Slashing/Striemen		
	Gliding/Glijden		
	Punching/Stoten		
	Floating/Zweven		

Body

		Turven	Opmerkingen
Connecties	Centrum Distaal		
	Kop- staart- hiel		
	Boven Onder		
	Links Rechts		
	Diagonaal		
Body flow	Successievelijk		
	Sequentially		
	Simultaan		

Bijlage IV Model voor analyse van danstherapeutisch, methodisch handelen

Bijlage V Toelichting op LMA

Terminologie van het **LABAN Analyse Systeem**; bij LMA wordt beweging opgevat als:

- Een complex gebeuren, er gebeuren altijd meerdere dingen tegelijk;
- Een dynamisch proces van voortdurende verandering en niet als een statisch gegeven;
- Verlopend in ritmische frases, opgebouwd uit inspanning en ontspanning;
- Uiterlijke vorm van innerlijke beweegredenen; de innerlijke motivatie, oftewel de intentie van de beweging, 'schijnt' door de beweging heen;
- Herkenbaar horend bij een persoon; er valt niet te ontkomen aan vaste, ingeroeste bewegingspatronen. Er wordt van uitgegaan dat mensen, dat wat belangrijk is, zullen herhalen.

Beweging wordt beschreven in termen van vier categorieën:

- *Body*: wat er beweegt: het lichaam;
- *Space*: waar het beweegt: in de ruimte;
- *Effort*: hoe het beweegt: welke kwaliteit;
- *Shape*: hoe het verandert: vorm van het lichaam in de ruimte.

Binnen de categorie '*body*', is een onderscheid te maken in:

- Lichaamsorganisaties: ademhaling, centrum-distaal, spinaal, homolog, homolateraal en contralateraal;
- Lichaamsverbindingen: kop-staart, centraal-distaal, boven-onder, links-rechts en diagonaal;
- Lichaamsfrasering: successievelijk (opeenvolgende initiaties van aangrenzende lichaamsdelen), *sequentially* (opeenvolgende initiaties van niet-aangrenzende delen) en simultaan bewegen (gelijktijdige initiaties);
- Initiatie (aanzet van de beweging): centraal, proximaal en mid-limb-distaal.

Binnen de categorie '*space*', is een onderscheid te maken in:

- Lichaamsassen (eendimensionaal):
 - Verticale as: hoog-laag;
 - Horizontale as: rechts-links;
 - Sagitale as: voor-achter.
- Vlakken waar het lichaam in kan bewegen (tweedimensionaal):
 - Het verticale vlak (deur): krijgt vorm in rijzen en dalen (zie *shape*);
 - Het horizontale vlak (tafel): krijgt vorm in openen en sluiten (zie *shape*);
 - Het sagitale vlak (wiel): krijgt vorm in naderen en terugtrekken (zie *shape*).
- Diagonalen (driedimensionaal): kubus;
- De verbinding van de hoekpunten van de vlakken vormt de *icosehedron*;
- Benadering van kinesfeer (eigen persoonlijke ruimte):
 - Perifere benadering: grensbepalend;
 - Transverse benadering: volume-aangevend;
 - Centrale benadering: ruimte doorstekend, van centrum naar centrum.
- Lagen in de ruimte: midden, hoog en laag.

Binnen de categorie '*effort*', is een onderscheid te maken in:

- De *weight*-factor: het element kracht of energie; gaat over de houding ten aanzien van het gebruik van het eigen lichaamsgewicht. Hierbij hoort *intentie*: handhaven, verklaren, gewicht voelen, licht of zwaar (sterk);
- De *time*-factor: het element tijd; gaat over wanneer de handeling beëindigd moet zijn. Hierbij hoort *beslissing*: noodzaak of niet, versnellen of vertragen, aanhoudend of plots;

- De *space*-factor: het element ruimte; gaat over waar iemand naartoe gaat, op welke manier iemand de ruimte gebruikt. Hierbij hoort *aandacht*: denkend, zich oriënterend, in het algemeen of specifiek, indirect of rond, direct of recht;
- De *flow*-factor: het element spanning of stroom; gaat over hoe de beweging is, de houding ten aanzien van continuïteit. Hierbij hoort *progressie*: levendig voelen, hoe te beginnen en aan de gang te blijven, vrij of los, niet gecontroleerd of gebonden/gecontroleerd.

Deze *effort*-elementen zijn in alle bewegingen terug te vinden; ze zijn meer bewust of meer onbewust, evenwichtig of onevenwichtig vertegenwoordigd.

- *Following effort*: wanneer in de beweging sprake is van indirectheid (ruimte), licht (gewicht), langzaam (tijd) of vrij (*flow*), dan noemt men dit ook wel een 'toegevende kwaliteit';
- *Fighting effort*: wanneer er sprake is van directheid (ruimte), zwaar (gewicht), snel (tijd) of gebonden (*flow*), dan wordt dit ook wel als 'vechtende kwaliteit' benoemd.

Binnen de categorie '*shape*', is een onderscheid te maken in:

- De manieren van vormverandering:
 - *Shape flow*: vormenstroom, aandacht naar jezelf toe;
 - *Directional movements*: richtingsbewegingen, aandacht naar interactie, omgeving;
 - *Spoke-like*: spaakachtig;
 - *Arc-like*: boogvormig.
 - *Carving*: beeldhouwende bewegingen.

Er zijn verschillende *shape qualities* te herkennen:

- *Rising* heeft affiniteit met *light*;
 - *Sinking* heeft affiniteit met *strong*;
 - *Advancing* heeft affiniteit met *sustain*;
 - *Retracting* heeft affiniteit met *sudden*;
 - *Widening* heeft affiniteit met *indirect*;
 - *Closing* heeft affiniteit met *direct*.
-
- De vorm van het lichaam in stilstand: *pin, ball, wall, screw, tetrahedron*.
 - De vorm ten opzichte van de ruimte: klein, groot, harmonie.

Bijlage VI Uitleg Utrechtse Coping Lijst (UCL)

De ondertitel van de UCL is: 'Omgaan met problemen en gebeurtenissen'. Het doel van de vragenlijst is het in kaart brengen en bepalen van de wijze waarop iemand omgaat met problemen en/of stressvolle situaties. De vragenlijst is bedoeld voor adolescenten (vanaf 14 jaar) en volwassenen en daarmee breed inzetbaar.

Als introductie wordt de volgende beschrijving gegeven: 'Mensen reageren vaak heel verschillend als zij met problemen of onplezierige gebeurtenissen te maken krijgen. Wat men in een bepaald geval doet, hangt sterk af van de aard van het probleem of de gebeurtenis en de ernst ervan. Toch reageert men over het algemeen wat vaker op de ene dan op de andere manier.'

Beschrijving

De UCL meet *coping*-gedrag, dat wil zeggen de manier waarop iemand omgaat met problemen of stressvolle situaties. *Coping* wordt hierbij opgevat als een persoonlijkheidsstijl. De UCL bestaat uit 47 items, verdeeld over zeven schalen (factoren): 'actief aanpakken', 'palliatieve reactie', 'vermijden', 'sociale steun zoeken', 'passief reactiepatroon', 'expressie van emoties' en 'geruststellende gedachten'. Alle items worden beoordeeld op een vierpuntenschaal, waarbij 1 geldt als 'zelden of niet', 2 als 'soms', 3 als 'vaak' en 4 als 'zeer vaak'.

Scoring

De vragenlijst wordt gescoord met behulp van zeven sleutels, van iedere factor worden de beoordelingen opgeteld; dit vormt de ruwe schaalscore. Aangezien iedere factor een divers aantal items heeft, zijn er zeven sleutels nodig om de score te beoordelen. Iedere ruwe schaalscore wordt omgezet op een vijf-punts-normeringsschaal, lopend van 'zeer laag', 'laag', 'gemiddeld', 'hoog' tot 'zeer hoog', waarbij dus diverse getallen gelden als 'zeer laag' en diverse getallen als 'zeer hoog'. In de laatste figuur staan de sleutels weergegeven.

Afname

De vragenlijst kan individueel en groepsgewijs worden afgenomen. De afname duurt circa vijftien minuten. De 47 items bestaan uit beschrijvingen, die aangeven wat men zoal kan denken of doen als er problemen zijn. Deze items zijn in te delen in een factorstructuur met zeven factoren. De zeven factoren worden als volgt benoemd en gedefinieerd:

1. *Actief aanpakken* (confronteren; A): de situatie rustig van alle kanten bekijken, de zaken op een rijtje zetten; doelgericht en met vertrouwen te werk gaan, om het probleem op te lossen;
2. *Palliatieve reactie* (P): afleiding zoeken en zich met andere dingen bezighouden, om niet aan het probleem te hoeven denken; proberen zich wat prettiger te voelen door te roken, te drinken of zich wat te ontspannen;
3. *Vermijden* (afwachten; V): de zaak op zijn beloop laten, de situatie uit de weg gaan of afwachten wat er gaat gebeuren;
4. *Sociale steun zoeken* (S): het zoeken van troost en begrip bij anderen; zorgen aan iemand vertellen of hulp vragen;
5. *Passief reactiepatroon* (PR): zich volledig door de problemen en de situatie in beslag laten nemen, de zaak somber inzien, zich piekerend in zichzelf terugtrekken, niet in staat om iets aan de situatie te doen; piekeren over het verleden;
6. *Expressie van emoties* (E): het laten blijken van ergernis of kwaadheid; spanningen afreageren;
7. *Geruststellende en troostende gedachten hanteren* (G): zichzelf geruststellen met de gedachte dat na regen zonneshijn komt, dat anderen het ook wel eens moeilijk hebben of dat er nog wel ergere dingen gebeuren; jezelf moed inspreken.

Deze zeven factoren vormen de schalen van de UCL. Drie items zijn niet opgenomen in de bovengenoemde factoren, maar blijven wel gehandhaafd in de lijst.

Factor	1	2	3	4	5	6	7	Geen	
	<i>A</i>	<i>P</i>	<i>V</i>	<i>S</i>	<i>PR</i>	<i>E</i>	<i>G</i>	<i>Geen</i>	
Aantal items	7	8	8	6	7	3	5	3	Totaal 47

Factorloadingen

De factorloadingen van de items, die behoren bij de zeven schalen, corresponderen met de 47 beschrijvingen van de vragenlijst:

- Factor 1: actief aanpakken; 7 items: 11, 13, 18, 21, 22, 23, 32;
- Factor 2: palliatieve reactie; 8 items: 2, 6, 14, 16, 17, 25, 34, 35;
- Factor 3: vermijden/afwachten; 8 items: 8, 9, 15, 19, 26, 40, 44, 45;
- Factor 4: sociale steun zoeken; 6 items: 10, 29, 38, 39, 42, 43;
- Factor 5: passief reactiepatroon; 7 items: 3, 5, 24, 30, 31, 33, 46;
- Factor 6: expressie van emoties; 3 items: 4, 7, 27;
- Factor 7: geruststellende gedachten; 5 items: 1, 12, 36, 37, 47;
- Geen corresponderende factor en score; 3 items: 20 28 41

Antwoorden van de items worden aangekruist op 'zelden of nooit' (1), 'soms' (2), 'vaak' (3) of 'zeer vaak' (4). Corresponderende beschrijvingen (zie hierboven) worden bij elkaar opgeteld en geeft de ruwe schaalscore.

Ruwe schaalscore van iedere factor en corresponderend *coping*-gedrag is te verkrijgen, door de score van de items (een score van 1, 2, 3 of 4) bij elkaar op te tellen, met de volgende minimale en maximale beoordelingen (sommen):

	Minimale beoordeling	Maximale beoordeling
<i>Factor 1: A</i>	7	28
<i>Factor 2: P</i>	8	32
<i>Factor 3: V</i>	8	32
<i>Factor 4: S</i>	6	24
<i>Factor 5: PR</i>	7	28
<i>Factor 6: E</i>	3	12
<i>Factor 7: G</i>	5	20

De ruwe schaalscore wordt versleuteld per factor. Het *coping*-gedrag, op basis van de beschrijvingen, kan worden geïnterpreteerd op basis van de ruwe score en de score op de vijf-punts-normeringschaal. Daarnaast zijn de cijfers goed te gebruiken voor onderzoek; het in kaart brengen van gemiddelden, veranderingen en ontwikkelingen, bij verschillende metingen.

Ruwe score	Zeer laag	Laag	Gemiddeld	Hoog	Zeer hoog
<i>A = ...</i>	7 – 11,2	11,2 – 15,4	15,4 – 19,6	19,6 – 23,8	23,8 – 28
<i>P = ...</i>	8 – 12,8	12,8 – 17,6	17,6 – 22,4	22,4 – 27,2	27,2 – 32
<i>V = ...</i>	8 – 12,8	12,8 – 17,6	17,6 – 22,4	22,4 – 27,2	27,2 – 32
<i>S = ...</i>	6 – 9,6	9,6 – 13,2	13,2 – 16,8	16,8 – 20,4	20,4 – 24
<i>PR = ...</i>	7 – 11,2	11,2 – 15,4	15,4 – 19,6	19,6 – 23,8	23,8 – 28
<i>E = ...</i>	3 – 4,8	4,8 – 6,6	6,6 – 8,4	8,4 – 10,2	10,2 – 12
<i>G = ...</i>	5 - 8	8 - 11	11 - 14	14 - 17	17 - 20

Bijlage VII Uitleg ‘Hoe Ik Denk’-schalen (HID)

Als eerste is er een verschil aangebracht tussen *self-debasing* en *self-serving*. Zelfkleinerende (*self-debasing*) cognitieve vertekeningen houden verband met internaliserend probleemgedrag, terwijl zelfbeschermende (*self-serving*) cognitieve vertekeningen gerelateerd zijn aan externaliserend probleemgedrag (Barriga, landau, Stinson, Liau & Gibbs, 2000). Het laatste type cognitieve vertekeningen staat in de HID centraal. Er is voor gekozen *self-serving* te vertalen met ‘zelfbeschermend’, omdat dit bij uitstek de functie van cognitieve vertekeningen tot uitdrukking brengt; het neutraliseren of acceptabel maken van het gedrag voor zichzelf en anderen. Ondanks – of zelfs dankzij – het antisociale gedrag, kan men door cognitieve vertekeningen een positief zelfbeeld behouden.

Cognitieve vertekeningen	
Zelfbeschermend	Zelfkleinerend

De HID is gebaseerd op het onderscheid in vier typen zelfbeschermende cognitieve vertekeningen:

1. Zelfcentrering (egoïstisch en egocentrisch): zodanig belang toekennen aan eigen behoeften, rechten, gevoelens, ideeën en verwachtingen, dat gelegitimeerde behoeften, rechten, enz. van anderen en ook het eigenbelang op langere termijn, niet of nauwelijks in acht worden genomen;
2. Anderen de schuld geven: schuld afschuiven op externe oorzaken, vooral op een ander persoon, een groep, een tijdelijke toestand (bijvoorbeeld onder invloed van alcohol of drugs) of het onjuist toeschrijven van het eigen slachtofferschap of ongelukkig lot aan onschuldige personen;
3. Goedpraten/verkeerd benoemen: antisociaal gedrag afschilderen als gedrag dat niet erg is, anderen geen schade toebrengt of zelfs acceptabel of wenselijk is en/of in kleinerende of dehumaniserende termen over andere personen praten (bijvoorbeeld: ‘hij stelde toch niets voor’);
4. Uitgaan van het ergste: het toekennen van vijandige bedoelingen aan andere personen (‘ze deed het met opzet’), het ergste verwachten van een sociale situatie, alsof het onvermijdelijk is, en verbeteringen of veranderingen in het eigen gedrag of het gedrag van anderen als onmogelijk beschouwen.

Zelfbeschermende cognitieve vertekeningen			
Zelfcentrering	Anderen schuld geven	Goedpraten / verkeerd benoemen	Uitgaan van ergste

Bovenstaande vertekeningen zijn in te delen in twee categorieën, namelijk de primaire cognitieve vertekeningen (zelfcentrering) en de secundaire cognitieve vertekeningen (andere drie). Primaire cognitieve vertekeningen zijn egocentrische en egoïstische attitudes en overtuigingen, zoals ‘doen wat je wilt, zonder rekening te houden met anderen’ of de overtuiging dat ‘jij je niet aan de regels hoeft te houden, zoals anderen’. Deze cognitieve vertekeningen vormen de drijfveer van antisociaal gedrag. Primaire cognitieve vertekeningen zijn gestoeld op egocentrische en egoïstische neigingen, die vooral voorkomen bij jonge kinderen, maar die eigenlijk in bepaalde mate op alle leeftijden aanwezig zijn. Normaal gesproken neemt egocentrisme af, naarmate kinderen ouder worden (decentrering). Zij leren het gezichtspunt van anderen te onderscheiden van hun eigen gezichtspunt en deze perspectieven te coördineren. Omdat egocentrische neigingen normaliter verminderen met de leeftijd, is het aannemelijk dat er bij jeugdige delinquenten – bij wie dikwijls een verhard egocentrisme kan worden waargenomen – sprake is van een achterstand in de ontwikkeling. Ook functioneren zij op een lager niveau van empathie en moreel oordelen dan hun niet-delinquente leeftijdsgenoten (Jolliffe & Farrington, 2004; Stams et al., 2006).

Secundaire cognitieve vertekeningen neutraliseren empathie of schuldgevoelens en reduceren cognitieve dissonantie tussen antisociaal gedrag en de eventuele betekenis daarvan voor het zelfbeeld. Het doel hiervan is het beschermen van het zelfbeeld voor, tijdens en/of na het plegen van antisociaal gedrag. Zo zou een persoon, die een portemonnee van een ander heeft gestolen, zich schuldig kunnen gaan voelen. Omdat dit een onaangenaam gevoel is, beschermt een secundaire denkfout als 'anderen de schuld geven' de persoon voor schuldgevoelens ('had hij zijn portemonnee ook niet moeten laten slingeren'). Secundaire cognitieve vertekeningen reduceren dus eigenlijk de stress, als gevolg van primaire cognitieve vertekeningen ('ik mag die portemonnee pakken, hij ligt er om op te rapen').

Cognitieve vertekeningen			
Primaire cognitieve vertekeningen	Secundaire cognitieve vertekeningen		
Zelfcentrering	Anderen schuld geven	Goedpraten / verkeerd benoemen	Uitgaan van ergste

Beschrijving van de HID-vragenlijst

De HID bestaat uit 54 items (antwoordmogelijkheden in de vorm van meningen en stellingen). Hiervan hebben er 39 betrekking op de vier typen cognitieve vertekeningen, acht op 'onaanmemelijke antwoorden' (response set) en zeven geven een positieve opvulling. Deze positieve opvulitems leveren geen score op, maar zijn bedoeld om personen over te halen de hele range van de antwoordschaal te gebruiken en bieden tegenwicht aan de negatieve lading van het grote aantal items voor cognitieve vertekeningen. Alle items worden op een Likert-schaal van 1 tot 6 beantwoord, waarbij 1 geldt als 'erg mee oneens' en 6 als 'erg mee eens'. Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer vijftien minuten.

Cognitieve vertekeningen						Totaal
Zelfcentrering	Anderen schuld geven	Goedpraten / verkeerd benoemen	Uitgaan van ergste	Onaanmemelijke antwoorden	Positieve opvulling	
39				8	7	54

Structuur van de HID: items per type denkfout en gedrag

De HID bestaat overwegend uit items die zelfbeschermende cognitieve vertekeningen representeren. Elk van deze items vertegenwoordigt één van de vier categorieën, namelijk: 'zelfcentrering', 'anderen de schuld geven', 'goedpraten/verkeerd benoemen' of 'uitgaan van het ergste'. Om een specifiekere betekenis te kunnen geven aan de cognitieve vertekeningen, is elk van deze items ook gekoppeld aan één van de vier typen antisociaal gedrag, die het meest voorkomen in de DSM-IV (American Psychiatric Association, 1994) bij de oppositionele opstandige gedragsstoornis (*Oppositional Defiance Disorder*, ODD) en de antisociale gedragsstoornis (*Conduct Disorder*, CD). Het gaat om 'oppositioneel opstandig gedrag', 'fysieke agressie', 'liegen' en 'stelen'. Een antwoorditem (voorbeeldvraag), waarbij de cognitieve vertekening 'goedpraten/ verkeerd benoemen' gekoppeld is aan het gedrag 'fysieke agressie', is: 'Sommige mensen vragen om een pak slaag' (antwoorditem 5). De items van alle vier de categorieën cognitieve vertekeningen zijn gekoppeld aan één van de vier typen antisociaal gedrag. Elke cognitieve vertekening bevat op zijn minst twee en niet meer dan drie items, die gekoppeld zijn aan eenzelfde gedragscategorie. De vier categorieën cognitieve vertekeningen en de vier gedragscategorieën vormen samen acht sub-schalen. Gekoppelde items zijn zichtbaar in de figuur op de volgende pagina.

Cognitieve vertekeningen				Gedragreferent	
<i>Zelfcentrerend</i>	<i>Anderen schuld geven</i>	<i>Goedpraten / verkeerd benoemen</i>	<i>Uitgaan van ergste</i>		
37, 42, 54	6, 46	12, 40	2, 18, 29	<i>Oppositieel opstandig</i>	10
10, 28	36, 44, 50	5, 19	15, 23, 32	<i>Fysieke agressie</i>	10
3, 52	21, 26	14, 33	8, 49	<i>Liegen</i>	8
7, 22	11, 25, 39	17, 30, 47	35, 43, 53	<i>Stelen</i>	11
9	10	9	11		Totaal 39

Uit de vier sub-schalen van gedrag zijn twee samenvattende schalen gevormd. Als eerste de schaal voor 'openlijk gedrag' (OG), die is samengesteld uit de schalen 'oppositieel opstandig' en 'fysieke agressie'. Deze schaal refereert aan antisociaal gedrag, waarbij er meestal sprake is van directe confrontatie met een slachtoffer. De tweede schaal, voor 'bedekt gedrag' (BG), bestaat uit 'liegen' en 'stelen'. Deze schaal verwijst naar antisociaal gedrag, waarbij er meestal geen directe confrontatie met een slachtoffer plaatsvindt.

Cognitieve vertekeningen				Gedragreferent		
<i>Zelfcentrerend</i>	<i>Anderen schuld geven</i>	<i>Goedpraten / verkeerd benoemen</i>	<i>Uitgaan van ergste</i>			
37, 42, 54	6, 46	12, 40	2, 18, 29	<i>Oppositieel opstandig</i>	10	Openlijk gedrag (OG)
10, 28	36, 44, 50	5, 19	15, 23, 32	<i>Fysieke agressie</i>	10	
3, 52	21, 26	14, 33	8, 49	<i>Liegen</i>	8	Bedekt gedrag (BG)
7, 22	11, 25, 39	17, 30, 47	35, 43, 53	<i>Stelen</i>	11	
9	10	9	11		Totaal 39	

De totaalscore van de HID wordt gevormd door de vier sub-schalen van de cognitieve vertekeningen en de vier gedragreferenten, deze worden bij elkaar opgeteld en gedeeld door acht.

Om personen de hele breedte van de antwoordschaal te laten gebruiken en tegenwicht te bieden aan de negatieve lading van het grote aantal items voor cognitieve vertekeningen, zijn nog twee sets van items aan de vragenlijst toegevoegd. De eerste set items vormt de 'onaanmemelijke antwoordschaal' (OA), die bedoeld is om hypocriete, incompetent of onaanmemelijke antwoorden te screenen (items 4, 13, 20, 27, 31, 38, 45, 51). Dergelijke onaanmemelijke antwoorden kunnen veroorzaakt worden door niet ter zake doende motieven, zoals het zoeken van goedkeuring/ beloning of juist het vermijden van straf, door onverschilligheid, door cognitieve problemen of taalmoeilijkheden. Als er sprake is van een hoge gemiddelde score op de OA-schaal, dan moeten de scores op de schalen van cognitieve vertekeningen voorzichtig geïnterpreteerd worden, vanwege het mogelijke gebrek aan validiteit.

De tweede set items bestaat uit zogenaamde ‘positieve opvullers’, ofwel pro-sociale stellingen, zoals ‘ik heb veel voor mijn vrienden over’ (items 1, 9, 16, 24, 34, 41, 48). Deze items dienen als tegenhanger voor de negatieve lading van de items voor cognitieve vertekeningen en stimuleren de persoon in kwestie gebruik te maken van de hele breedte van de antwoordschaal. Deze items worden niet gescoord. De items van alle schalen zijn samengevoegd tot één vragenlijst, waarin de items van verschillende schalen bewust met elkaar afgewisseld worden. Het doel hiervan is de aandacht te bevorderen tijdens het invullen.

Het scoreformulier ziet er als volgt uit:

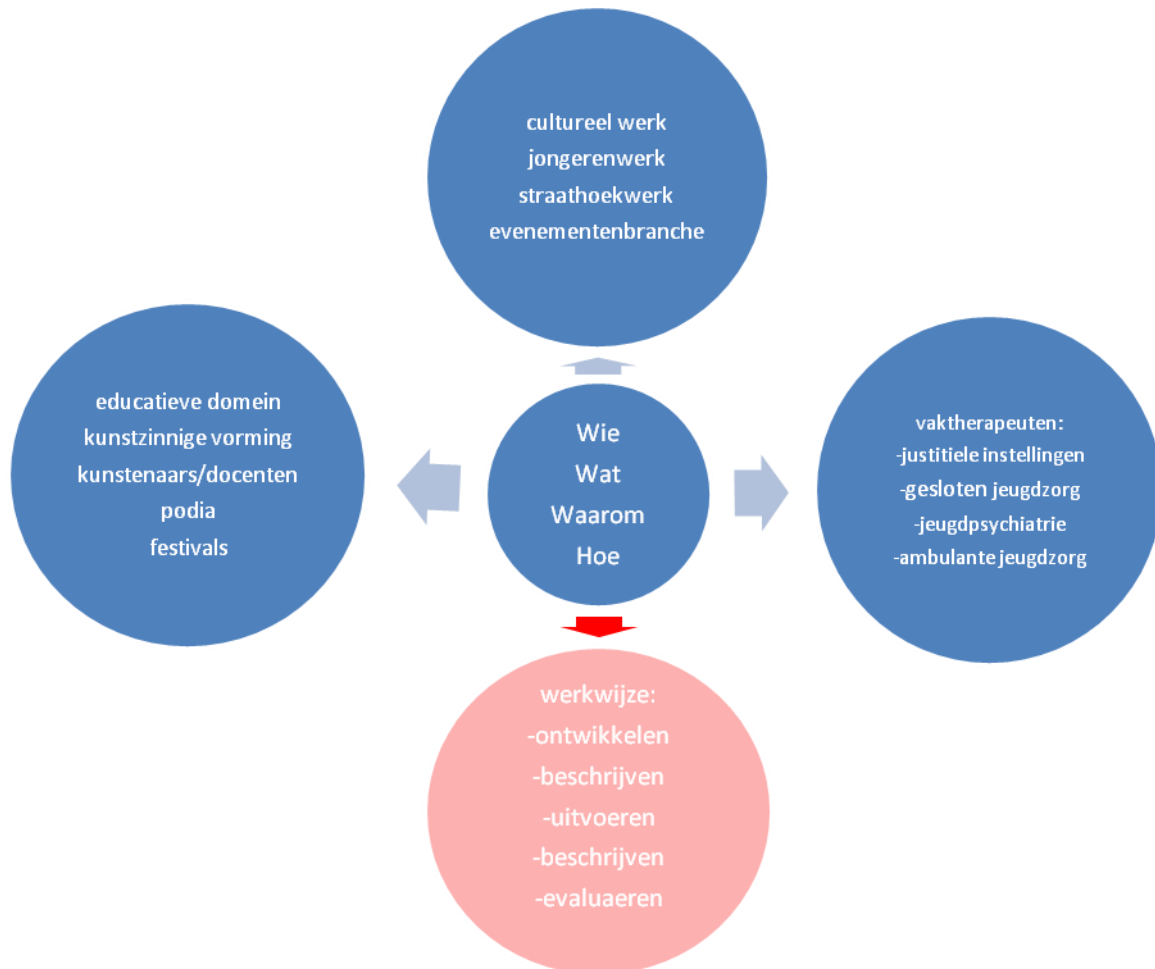
	Cognitieve vertekeningen				Gedragsreferenties				
	ZC	AS	GV	UE	OO	FA	L	S	OA
	3,	6,	5,	2,	2,	5,	3,	7,	4,
	7,	11,	12,	8,	6,	10,	8,	11,	13,
	10,	21,	14,	15,	12,	15,	14,	17,	20,
	22,	25,	17,	18,	18,	19,	21,	22,	27,
	28,	26,	19,	23,	29,	23,	26,	25,	31,
	37,	36,	30,	29,	37,	28,	33,	30,	38,
	42,	39,	33,	32,	40,	32,	49,	35,	45,
	52,	44,	40,	35,	42,	36,	52	39,	51
	54	46,	47	43,	46,	44,		43,	
		50		49,	54	50		47,	
				53				53	
Som
Gemiddelde	... : 9 =	... : 10 =	... : 9 =	... : 11 =	... : 10 =	... : 10 =	... : 8 =	... : 11 =	... : 8 =

De gemiddelden worden afgerond tot op twee cijfers achter de komma.

Samenvattende scores		Onaannemelijke antwoordschaal	
<i>Gemiddelde HID-score</i>	$(ZC+AS+GV+UE+OO+FA+L+S) : 8$	=	<i>Ware onaannemelijke antwoordscore</i> $7 - OA - \text{gemiddelde} =$
<i>Openlijk gedrag</i>	$(OG) = (OO + FA) : 2$	=	<i>Als de ware OA-score hoger is dan 5,00, dan is de waarde van alle cognitieve vertekeningsscores twijfelachtig.</i>
<i>Bedekt gedrag</i>	$(BG) = L + S : 2$	=	

Bijlage VIII Van domeinverkenning naar werkwijze

Van domeinverkenning naar werkwijze door inventariserend onderzoek, overlopend in participerend actiegericht onderzoek.

Het 'wie, wat waarom en hoe' is de oorsprong van het netwerk dat is aangeboord en heeft de CoP en interventie ontwikkeld. Het netwerk bestaat uit alle mensen, die een bijdrage hebben geleverd aan het ontwikkelen van de CoP, het ondersteunen en voeden van de projectgroep en het ontwerpen van het verbeterplan en de interventie. Zij hebben hun vakkennis, ervaringen, ideeën, gevoelens en *effort* gedeeld met de projectgroep 'Dans-beweging'. Hoe de verschillende domeinen, werkvelden, groepen en professionals zijn benaderd, ingezet en hebben bijgedragen, wordt zichtbaar in de verschillende hoofdstukken.